

TARTALOM

Tanulmányok

KABÁN ANNAMÁRIA, Az önmagára találás szövegszervező alakzatai Reményik Sándor néhány versében	105
TÁNCZOS VILMOS, Az emberi testre és a testiségre vonatkozó metaforikus kifejezések Csíkszentkirály szókincsében	118

Kisebb közlemények

SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA, A számítástechnika magyar szaknyelvének néhány aspektusa	150
KAMMER ERIKA, Kisebbségi helyzet, kommunikációformák. A <i>Neue Banater Zeitung</i> történetéből (1968–1990)	168

Adattár

TÖRÖK FERENC, A Hargita megyei Tibód helynevei	185
GYERGYAI GYULA, A Bihar megyei Ant helynevei	186

Szemle

DEBRECZENI ATTILA (szerk.), Kazinczy Ferenc művei (<i>Gyarmati Tünde</i>)	188
É. KISS KATALIN (szerk.), Magyar generatív történeti mondattan (<i>Farkas Imola-Ágnes</i>).....	190

Hírek

MURÁDIN LÁSZLÓ, Vöö István (1934–2015).....	196
---	-----

STUDII ȘI CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

Anul LIX

2015

Nr. 1

SUMAR

Studii

- ANNAMÁRIA KABÁN, Exprimarea autoregășirii: figuri de construcție în poeziile lui Sándor Reményik..... 105
- VILMOS TÁNCZOS, Expresii metaforice privind corpul uman și senzațiile trupești în vocabularul maghiar din Sâncrăieni (jud. Harghita) 118

Articole

- KRISZTINA SÁROSI-MÁRDIROSZ, Aspecte ale terminologiei IT în limba maghiară 150
- ERIKA KAMMER, Situație minoritară, forme de comunicare. Din istoria ziarului *Neue Banater Zeitung* (1968–1990) 168

Materiale și documente

- ALBERT TÖRÖK, Toponimele maghiare din Tibodu, jud. Harghita 185
- GYULA GYERGYAI, Toponimele maghiare din Ant, jud. Bihor 186

Recenzii

- ATTILA DEBRECZENI (red.), Kazinczy Ferenc művei (Operele lui Ferenc Kazinczy) (*Tünde Gyarmati*) 188
- KATALIN É. KISS (red.), Magyar generatív történeti mondattan (Sintaxa istorică generativă maghiară) (*Imola-Ágnes Farkas*) 190

Cronică

- LÁSZLÓ MURÁDIN, István Vöő (1934–2015)..... 196

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE – BUCUREȘTI
Calea 13 Septembrie nr. 13

CONTENTS

Studies

- ANNAMÁRIA KABÁN, Expressing Self Discovery: Figures of Construction in some poems by Sándor Reményik..... 105
VILMOS TÁNCZOS, Metaphorical Expressions Referring to the Human Body and Bodily Sensations in the Hungarian Vocabulary of Sâncrăieni (Harghita county, Romania) 118

Short Papers

- KRISZTINA SÁROSI-MÁRDIROSZ, Aspects of Hungarian IT Terminology 150
ERIKA KAMMER, Minority Situation, Forms of Communication. The History of *Neue Banater Zeitung* (1968–1990) 168

Materials and Documents

- ALBERT TÖRÖK, Hungarian Toponyms of Tibód (Tibodu), Harghita county 185
GYULA GYERGYAI, Hungarian Toponyms of Ant (Ant), Bihor county 186

Book Reviews

- ATTILA DEBRECZENI (ed.), Kazinczy Ferenc művei (The Works of Ferenc Kazinczy) (*Tünde Gyarmati*) 188
KATALIN É. KISS (ed.), Magyar generatív történeti mondatlan (Hungarian Generative Historical Syntax) (*Imola-Agnes Farkas*) 190

Chronicle

- LÁSZLÓ MURÁDIN, István Vöő (1934–2015)..... 196

TANULMÁNYOK

AZ ÖNMAGÁRA TALÁLÁS SZÖVEGSZERVEZŐ ALAKZATAI REMÉNYIK SÁNDOR NÉHÁNY VERSÉBEN

A világháború utáni megváltozott történelmi körülmények között Reményik Sándor hamar felismerte, hogy költészetét közössége szolgálatába állítva válhat a nemzeti megmaradás szószólójává¹. Költőtársa, Áprily Lajos írja róla: „Költői öntudatának és alkotó örömeinek legfelemelőbb perceit pedig akkor élte át, amikor az indulás szemérmes érzéseiből kibontakozva erkölcsi eszményét – nemzet-szolgálat – és költői hivatását Erdély besötétedett ege alatt egyesíteni tudta”². Tudjuk, életét állandó szorongások és lelki válságok kísérték, amelyek rányomták bélyegüket alkotásaira³. Sík Sándor *Romon virág* című kötetének megjelenése alkalmával állapítja meg: „A leguralkodóbb benyomás azonban, amelyet Reményik versei keltenek, a szenvedő, küzdő, az embertragikum mélységeiben gyötrődő, de a mélységből felfelé kiáltó ember. Kétségtelen, hogy Reményik költészetének legbensőbb, legállandóbb élménye ez a belső harc, ez a mindig megújuló, diadaliban is gyötrelmes, de legsötétebb pillanataiban is a magasba mutató küzdelem”⁴. Éppen ezért figyelemreméltóak azok a versei, amelyekben – még ha átmenetileg is – sikerült önmagára találnia.

Kelj fel és járj című versciklusa az 1935-ben napvilágot látott *Romon virág* című kötetében⁵ jelent meg. A ciklusba olyan 1933 és 1935 között keletkezett

¹ Versek egész sorát idézhetném, most csupán néhány verscímet sorolok fel: *Akarom, Hát ök?, Imádság, Írjad, poéta!, Mindennapi kenyér.*

² Áprily Lajos, *A megváltó vers.* In: Dávid Gyula (szerk.), *Lehet, mert kell. Reményik Sándor emlékezete.* Nap Kiadó. Budapest, 2007. 9. De Szentimrei Jenő is hasonlóan vélekedik, hogy „egész jelentőségében csak 1918 után bontakozik ki költő mivolta, amikor úgy érzi, hogy ő az Erdélyben maradt magyarság vigasztalására, megtartására rendelt lelki kenyér”. Szentimrei Jenő, *Reményik Sándor.* In: Dávid Gyula (szerk.) i. m. 104.

³ Gondoljunk csak *A haldokló tücsök, Alchimia, Kötelesség, Már nem fáj más, Szordinós dal a mi nagy bánatunkról, Száll alá a poklokra, Vagy-vagy* című költeményeire.

⁴ Sík Sándor, *Romon virág.* In: Dávid Gyula (szerk.) i. m. 173.

⁵ A kötet megjelenése alkalmával Csuka Zoltán a Láthatár 1936. évi 1–2. összevont számában írja: „*Romon virág*, ezt a megindítóan fájdalmas és megindítóan bizakodó címet adta kötetének a költő, s ezt a romon nőtt virágot büszke örömmel nyújtja át olvasóinak az Erdélyi Szépművés Céh mint kiadványsorozatának ünnepi, századik kötetét. És valóban, az erdélyi magyar irodalom nem

verseit válogatta, amelyek az önvizsgálatról, a megújult élet örömről, a szeretetről és a visszatért munkakedvről vallanak.

A versciklus címe és a ciklus címadó verse Jézus szavait idézi, aki a béna ember bűneit megbocsátva e szavakkal gyógyítja meg őt: „Kelj fel és járj” (Mt 9,5).

A címadó vers 1934 októberében született. Párhuzamra és ellentétre épül. Soraiban a múlt és a jelen, az „akkor” és a „most”, a gyermekkori emlék és a diakonisszák között lábadozó beteg pillanatnyi helyzete villan egybe:

*Akkor Apám állt a hátam megett,
S csalogatott tárt karokkal Anyám:
Hol távolodott, hol közeledett.
[...]
Két „testvér” fogja most a karomat –
És néha elengednek kedvesen:
Lássuk, a lábadozó hogy halad.*

A verset soralapú negatív aranymetszés tagolja 12/19 arányban⁶. A beteg pillanatnyi állapotára és segítőire a metszet körüli sorok irányítják a figyelmet:

*Lássuk, a lábadozó hogy halad.
Vigyázva védik lépteimet ők – –*

A párhuzamot a lírai én élethelyzetére is pontosan utaló hasonlat erősíti:

*Imbolygok át a kórházi szobán,
Az élet delelőjén messze túl –
Imbolygok, mint az élet hajnalán.*

Az újra járni tanuló beteg egész nemzete szeretetéből és újabb verseket sürgető várakozásából merít biztatást:

*De érzem, ahol magyar csak lakik,
Figyelik léptem szerető szemek,
S vágyva várnak még tőlem valamit.
A magyar Akarat járni tanít.*

---

adhatott volna olvasóinak pompásabb és egyben életesebb ajándékot, mint ezt a violaszín, fájdalommal átitatott virágú költészetet, a Reményik könnyesen bizakodó verseit. Reményik, az erdélyi pásztortűz örizője a saját szívéből szakította ezt a nemes és férfias ajándékot, amely túl az erdélyi magyar irodalmon, az egyetemes magyar irodalom szépséges és mélyről fakadó hajtása”. Csuka Zoltán, *Romon virág*. In: Dávid Gyula (szerk.) *i. m.* 178–179.

⁶ Az aranymetszésről I. Mózes Huba, *Aranymetszés*. In: Szathmári István (szerk.) *Alakzatlexikon*. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve. Tinta Könyvkiadó. 2008. 126–127.

Ez a figyelem a gyermeki nekifeszüléshez hasonló dacos cselekvésvágygal tölti el. Így próbál új lendületet venni, az élet mélypontjáról a magasba lendülni – önmaga erejéből. Hogy aztán a záró szakaszban, amely a három- és négysoros szakaszokat követően hatsorosra duzzad, a bölcs ember biztos tudatával hirdesse: az isteni kegyelem, a megváltó szeretet teszi őt képessé a változásra, hiszen az Úr nemcsak a bénához, hanem őhozzá is szól:

*Nem, nem egyedül, szíveken is túl
Egy nagy Szív szól: én megmentettelek,
Most többé ne sírj és ne lamentálj,
Vedd bűneid s bánatod nyoszolyáját,
Aztán hajítsd magadtól messzire:
Kelj fel és járj!*

A versciklus első darabja *A vakond napba néz* címmel valamivel később, 1935. november 10-én, halottak napja körül született. A felszín alatti sötétből a napfényre jutott vakond csodájával a lírai én megújult életét példázza. A makrokompozíció és a mikrokompozíció szintjén is ismétlések és ellentétek sorára épül. Euforikus életöröm és lemondó szomorúság váltogatja benne egymást, hogy aztán egy boldog életevoében záruljon. A strófaalapú pozitív aranymetszéssel 7/5 arányban tagolt költemény nagyobbik része másodrendű negatív aranymetszéssel 3/4 arányban tagolódik. Ennek megfelelően a vers első három szakasza egy megszemélyesített kis lényre, a földből a napra kibújt vakondra irányítja az olvasó figyelmét. A kezdő sorokból felfokozott életöröm árad. A középfok jelével ellátott melléknevek érzékeltetik a természetnek a szokásosnál erősebb színeit, miközben a színek között a fájdalom muzsikává szelídül:

*Kékebb az ég és aranyabb a lomb –
A fájdalom se fáj, csak halkan zsong –
A süket földből kibújt egy vakond.

Csodálkozott, hogy napba nézhetett –
A napba nézett s beleszeretett –
És szárnya nőtt és fölemelkedett.*

Az euforikus öröm melankolikus, lemondó vallomásba vált át, midőn eltávozott szeretteit idézi, akik már nem lehetnek részesei a törtézésnek:

*De azoknak, kik lent nyugosznak mélyen,
Vagy fent szikráznak, fent a fényes égen:
A csodát, mely a vakonddal esett
Már nem mondhatom meg.*

A következő négy versszak a figyelmet a lírai én megújuló életére irányítja, amelyben a lemondás megnyugtató felismeréssé nemesül, hiszen a feltételes módú igék az eltávozottak együttrendülésének lehetőségét sejtetik:

*Pedig, ó, hogy örülnének velem!
Mily ölelőn, milyen melegen
Simogatnák megújult életem!*

A simogatnák egyszerre vonatkozik a kis vakondra és a vele azonosuló lírai én megújuló életére. A megszemélyesített lény, amelynek a napfény hatására szárnya nő és fölemelkedik, valójában tehát a lírai én szárnyakat kapó életét jeleníti meg.

Ismétlődő mondatszerkezet, anaforaként és epiforaként, vegyes ismétlésként visszatérő szavak nyomatékosítják a lírai én bűneinek vallomását, amelyekkel a jelenben bekövetkezett gyógyulás csodáját állítja szembe:

*Gyötörtem bánattal az életük,
Gyötörtem bűnökkel az életük,
S most – gyógyultan – nem lehetek velük!*

Az elsőfokú pozitív aranymetszés szintjén, a hetedik versszakban ismét váltás következik. A feltételes módú igék hirtelen kijelentő módúvá alakulnak, jelezve, hogy az eltávozottaknak az övével együttrezdülő öröme nemcsak lehetőség, hanem immár megnyugtató bizonyosság. És ez a vers nagyobbik részének határán mindenképpen egyfajta lezárásként működik:

*Tudom: örülnek, hogy én örülök,
Hogy nélkülük is, mégis örülök –
Az ő szerelmük tiszta és örök.*

Az aranymetszéssel osztott versegész kisebbik részét alkotó következő öt versszak másodrendű negatív aranymetszéssel 2/3 arányban tagolódik tovább. A nyolcadik versszak, azaz ennek a résznek az első versszaka újból a lírai én megújult életének örömét hirdeti, az örömet azonban az eltávozott szerettek emléke teszi visszafogottabbá:

*Mikor ujjonganék
Visszanyert életemért hangosan,
Mikor lángolóbb színe gyúl a szómnak:
Egyszerre csak elszégyeltem magam.
Úgy érzem, a halottak hangfogóznak,
Magamba térítnek, belém fogóznak:
Hogy valahogy el ne bízam magam.*

A következő versszak szinte szó szerint ismétli az előző, nagyobbik rész harmadik versszakát:

*De aztán ismét nyugosznak ők mélyen,
Vagy tündökölnek fent a fényes égen,*

*S a csodát, mely a vakonddal esett,
Nekik mégsem,
Mégsem mondhattam meg.*

Érdeemes a megismételt részben bekövetkező változásokra is figyelni. Az újonnan betoldott és anadiplózisként ismétlődő szó: nekik mégsem, mégsem, valamint az ige múlt ideje – mondhattam meg – nyomatékosító szerepet tölt be: a lemondás és a beletörődés véglegességét hangsúlyozza. Innen ível aztán a vers a kisebbik rész három szakaszból álló második egységében mind magasabbra. Im-már az élők felé fordulva a „nem mondhatom el senkinek, elmondom hát minden-kinek” gesztusával zengi egyre magabiztosabban a boldog életevoét:

*Annak mondom hát, ki itt maradt még:
Aranyabb a lomb és kékebb az ég –
És ezerjófű a testvériség.
És százszor édes érzés: élni, élni,
Szeretni, munkálkodni és remélni:
Vakond-lét helyett sas-életet élni.*

Az euforikus életszemléletet sugárzó versnyitó sor ismétlődik itt fordított szórendben, majd a vers második sorára – A fájdalom se fáj, csak halkán zsong – utal vissza a következő megfogalmazás – És ezerjófű a testvériség –, amely a bánatban és fájdalomban együtttrezdülő közösség gyógyító erejébe vetett hitet sugallja. Főnévi igenevek halmozása – élni, élni, szeretni, munkálkodni, remélni – érzékelteti a megújult élet valóságát, amely a földalatti lét helyett immár a sas szárnyaló magasságába képes emelkedni.

A verszáró szakaszban a lírai én – anaforikusan ismétlődő mondattal, felszólító módú igék halmozásával nyomatékosítva a megszólítást – élő közösségéhez fordul, együtttrezdülésért folyamodik:

*Ki itt van még, ó, örüljön velem,
Ki itt van még, ó, maradjon velem,
Szeresse megújuló életem,
Helyettük is,
Helyettük is –*

A költőnek szüksége van közössége bátorító szeretetére, hogy az eltávo-zottak emlékét közösségével együtt – új életre kelve – ő maga is híven ápolhassa:

*Mint ahogy én
Élő szíveken át
Most a porladókat is szeretem.*

A feltámadt Lázár litániáiból című vers intertextuálisan a jól ismert bibliai történetre utal, amelyben Jézus legnagyobb csodáját teszi, feltámasztja a már négy napja halott Lázárt. A címben szereplő név a Lázárral azonosuló lírai ént jelöli,

akit szintén az Úr támasztott fel lelki halálából. A vers 1933 áprilisában született a húsvét hangulatában. Három jól elkülönülő részből áll. Az első 63, a második 18, a harmadik 13 soros. Az első és a harmadik rész szakaszokra oszlik, a második szakozatlan.

Az első rész euforikus vallomás a lelki feltámadás öröméről. Hosszú semmittevés és sok mulasztás után cselekvésláz feszíti a sorokat. Ebből adódik a rövidebb-hosszabb sorok váltakozása, de a szóismétlés, a felszólító igék halmozása, a fokozás, az ellentét retorikai alakzatai is ezt jelzik.

Előbb megszemélyesített könyvek rohamozzák a lírai ént, hogy mindent átfogó, habzsoló olvasásra buzdítsák:

*Könyvek rohannak rám és kiabálnak:
Lapozz, lapozz,
Ezeroldalakat,
Rohanjon szemed, mint a gyorsvonat,
Pótold, pótold
Napok alatt
Az éveket, az évtizedeket,
Az ó s az új világot:
A mulasztottakat!*

A felszólító módú igék egymás utáni ismétlése s önálló sorba tördelése kiemelő szerepet tölt be. Az „ezeroldalakat” az olvasmányok sokaságát, a „napok alatt” a rendelkezésre álló idő rövidegét jelzi. A „napok alatt” pillanatnyi jelene áll szemben az „évek”, „évtizedek” hosszú, múltbeli folyamával. Azaz az évek, évtizedek semmittevését, mulasztásait napok alatt kellene pótolni.

A második szakaszban fokozódik a roham, amit a sorok számának növekedése is jelez. Az életöröm élményei nyugtalanító erővel hatnak:

*Látások jönnek, édesen gyötörnek,
Szünetlen kavarnak,
És könyörögnek,
És parancsolnak:*

A halmozódó igék jelentéstartalma fokozást rejt magában: az élmények előbb még csak „jönnek”, „édesen gyötörnek”, majd „szünetlen kavarnak”, végül „könyörögnek”, sőt „parancsolnak”. Az „és” kötőszó anaforikus ismétlésével külön sorba sorolt igék még inkább magukra vonják a figyelmet.

A felszólítások is halmozódnak:

*Véss a kőbe minket,
Minket, minket,
Hamar, hamar,
Megoldatlanul ne hagyj titkainkat,*

*Elillanni ne hagyd a ritka kincset.
Mit fogtál eddig? Csak cigányhalat.
Most jönnek a mélytengeri halak,
Aranyhalak.*

A sok élmény alkotó cselekvésre serkenti a lírai ént. Gazdagságuknak már-már elviselhetetlen ostromát a háromszor megismételt „minket” érzékelteti. A felszólítások két hosszú sorba rendeződve folytatódnak. A szakasz záró sorok ismét a múlt és a jelen szembenállását hangsúlyozzák az „eddig” és a „most” szembeállító időhatározó-szók, illetőleg a „cigányhalat” és a „mélytengeri aranyhalat” ellentétes jelentésű szavak szimbolikája révén. A múlt élménytelenségével szemben a jelenre a „ritka kincs”, az igazi értékes élmények felfedezése jellemző.

A harmadik versszak duzzad a leghosszabbra. Nem véletlenül, hiszen a legfőbb isteni parancsra rezdülő élőkre irányítja a figyelmet:

*És jönnek élők, jönnek emberek
S szólnak: szeress, szeress,
Hisz nem szerettél eddig sohasem,
Mindent szeress és mindenkit szeress,
Olyan édes az emberszerelem,
A minden-szerelem.*

A „szeress” négyszer ismétlődik egyre sürgetőbb jelentéstartalommal. A „mindent” és a „mindenkit” jelentéstartalmának köszönhetően az euforikus felszólítás még nyomatékosabbá válik. A tagadó formában megismételt „szeret” és „eddig” szintén a múlt és a jelen, sőt a múlt és a jövő szembenállására figyelmeztet. A múlt, azaz a szeretet nélküli élet áll szemben a minden és a mindenki iránti szeretet örömeivel, amit az „emberszerelem” és a „minden-szerelem” még inkább kiemel. A fokozás itt ér tetőfokára, és fordul a vers ismét a múlt felé:

*Olyan nyirkos, hűvös a sírverem,
Ott feküdtél te, ki tudja, mióta,
Mit tudsz te róla,
Mit tesz égni, fájni,
Ujjongani,
Örökkévaló társakra találni?
Egy kicsi népről levenni az átkot,
Vagy tartani, feltartani
Erős karral a süllyedő világot?*

Az előző részlet „olyan édes” és az itteni „olyan nyirkos, hűvös” megfogalmazás szembeállító ellentéttel fejezi ki a szeretetben megélt élet és a szeretetnélküliség kontrasztját. A bibliai történetre – a címet követően – itt utal először intertextuálisan a vers szövege, a lírai én pedig az önmegszólítás révén itt azonosul a sírban fekvő bibliai Lázárral. Majd kérdések sora villantja fel a lelki feltámadás

csodájának lehetőségét, és főnévi igenevek halmozása érzékelteti az érzelmek gazdagságának és a társakra találás boldogságának az élményét. Az euforikus vágyalom messianizmusig fokozódik: a lírai én népének segítője, szószólója, az egész emberiség megmentője lehetne.

Anaforikus ismétléssel indul a következő versszak, az előző strófa kezdetére visszautalva. Az élők után a holtak érkeznek:

*És jönnek a halottak,
Az én halottaim.
Mint nyírfa lombja éjjel, úgy susognak:
Eljöttünk a könnyeid megkeresni,
A könnyeiddel tartozol nekünk,
Most, hogy már sírni tudsz.
Holt szempillád alól
Nem bírtak kibuggyanni.
A halott nem tud halottat siratni.*

Az elhunytak természeti üzenetként megszólaló hangja arra ösztönzi a lírai ént, hogy törlessze tartozását, merje megsíratni eltávozott szeretteit. A jelen és a múlt áll szemben itt is egymással. A „most” az életre támadtnak a könnyezni képes jelenére utal, a „holt szempillád alól” pedig az érzelemnyilvánításra képtelen múltat idézi.

A költemény ötödik szakasza a lírai én választát fogalmazza meg az előző versszakok ismét előszámlált rohamozóinak:

*Könyvek, látások, lelkek, emberek,
Elevenek, halottak:
Az Istenért, mit tegyek veletek,
Mit tegyek hamarabb,
Hogy álljak ellent,
Vagy hogy engedjek ennek a rohamnak?
Megálljatok,
Ne rohamozzatok,
Olyan gyenge vagyok.*

A kérdő mondatok sorjáztatása, a „mit tegyek” és a „hogyan” kérdő formula megismétlése izgatott lelkiállapotból fakadó tanácstalanságot érzékeltet. A lírai én végül gyengeségére hivatkozva szólítja megállásra valamennyi rohamozóját.

Az első rész témastrófájának a hatodikat tekinthetjük. Ez a strófa intertextuálisan ismét a bibliai történethez kapcsolódik:

*Ki tudja, meddig feküdtem a sírban?
Csak most támadtam fel.
A semmi és az üresség után*

*Most perzselőn a Minden rám lehel.
Egy percre még megálljatok,
Mert különben az élet küszöbén,
A fényben és örömben
A boldogságtól összeroskadok.
S nem támaszt az Úr másodszor is fel.*

A harmadik versszak „Ott feküdtél te, ki tudja, mióta” kijelentése itt egyes szám első személyben megfogalmazott retorikai kérdéssé szelődülve ismétlődik variációsan. A retorikai kérdés, akárcsak a harmadik versszak „ki tudja, mióta” megfogalmazása, az idő kereteinek tágulását érzékelteti. A „ki tudja, meddig” szemben áll a „csak most” jelenével, a múlt hosszú folyamata a jelen pillanatával. Ellentét feszül a „feküdtem” és a „feltámadtam” igék jelentésében is, amit a „semmi” és a „Minden” szembeállító ellentéte tovább erősít. A „semmi” az ürességet, a lélek halálát, a „Minden” a „perzselő” életet jelenti.

Az utolsó sor vall arról a bizonyosságról, hogy a lelki feltámadás csakis az Úr ajándéka lehet.

A vers második része a feltámadt lírai én imája, könyörgése az Úrhoz. Az aposztrofé alakzatával, az Úr megszólításával indul, s a lelki halálból feltámadt teljes bizonyosságával hirdeti az Úrnak köszönhető csodát.

*Uram, aki feltámasztottál,
Te látod rajtam
A síri golyocsokat.*

A negyedik sortól könyörgésének szavait a „könyörögve kérlek” kifejezés nyomatékosítja. A világ kísértései, az önhittség, a világ káprázatai ellen kéri az Úr segítségét:

*Ím, könyörögve kérlek,
Ne engedd, hogy elbízam magamat,
S elkápráztasson nagy kerted, az élet.*

Majd a lealacsonyító bűnök beismerése és megvallása, az Istenhez emelkedő lélek hitvallása következik:

*Nagyon mélyről jövök,
Nagyon bűnös vagyok,
Nagyon tied vagyok.
Nagyon-nagyon hatalmadban vagyok.*

A bűnvallomás és a hitvallás kétszeri elmondása nyomatékosító szerepet tölt be. Az anaforák és epiforák, illetve a vegyes ismétlések (szimplokék) litániaszerű halmozásának is hasonló, kiemelő szerep jut. A megismételt sorkezdő „nagyon” és sorvégi „vagyok” kezdő- és végrímként, sőt önrímként is fokozott zeneiséggel

cseng össze. Korántsem véletlenül, hiszen a lélek legmélyebb rezdüléseiről val-
lanak ezek a sorok.

Ellentétek sora („fényes” – „sötét”, „porszem” – „világ”, „kis” – „roppant”) és a „kis” anaforikus ismétlése fejezi ki egyrészt a megvilágosodott ember por-
szem voltát az isteni kegyelemhez mérten, másrészt pedig szembenállását a világ
sötétségével:

*Kis fényes porszem a sötét világon.
Kis gyertyaláng roppant karácsonyfádon –
Csak ez vagyok.
Megtapasztaltalak,
Tudom, ha akarod,
A sorssal vagy önnön bűnös kezemmel
Kis lángomat, ahogy meggyújtottad –
Elolthatod.*

A hitvallás egyben tanúságtétel is. A „megtapasztaltalak” fejezi ki annak a
biztos tudatát, hogy a lélek lángját, amely bármikor ki is lobbanhat, Isten kegyel-
me gyújtotta meg.

A vers harmadik része az euforikus cselekvésláz határozott elutasításával indul:

*Nem.
Ez még nem nyugalom.
S nem a Te békességed ez a láz.
Égig repít és sárig lealáz,
De még nem a tied,
Nem a Te erősséged ez a láz.*

A versszak a „nem” tagadószó halmozására épül oly módon, hogy egyfajta
szembeállító ellentétet indít el. Egy kivételével valamennyi sorban a tagadószó is-
métlődik hangsúlyos helyen. A versszak váza: „Nem”, „Ez még nem”, „S nem”,
„De még nem”, „Nem”. Háromszor fordul elő a sorok elején, mintegy anaforikus
ismétlésként a „Nem”, kétszer pedig a „még nem”. A tagadószó állandó ismétlése
úgy teszi hangsúlyossá a kijelentéseket, hogy közben nemcsak önmaga kap erős
hangsúlyt, hanem a mellette álló szavak nyomatékát dallamemelkedő is kíséri. Ez
kontrasztív szerepet tölt be.

Az isteni gondviselésbe vetett feltétlen bizalmat a verszárlat kizáró ellen-
téttel fogalmazza meg. Ebben az ellentétben az önátadás mellett akár a költői
önfeladás is benne rejlik⁷:

---

⁷ A Napkelet 1936. évi júliusi számában Vajthó László a *Romon virág* című kötet ismertetése
alkalmával írja: „Evangéliumi ember beszél hozzánk, kenetesség nélkül; szinte azt mondhatnók, az

*Én nem tudom,
Csak Te tudod a jót.
Az örökkévalót.
Az egyesegyedül nekem-valót.
Pihentess el magadban,
S ha túl hangos vagyok:
Tedd rám a hangfogót.*

A ciklus *Hála* című darabja 1933 márciusában született. Szakozatlan, harminchét soros vers. A lírai én felfokozott életigenlését sugárzó első négy sorának az ismétlődése tagolja két egyenlőtlen részre, a szimmetria helyett inkább az aranymetszés irányába tolva el a verskompozíciót. A soralapú pozitív aranymetszés 23/14 arányban osztaná, az ismétlődő sorok pedig 22/15 arányban tagolják a költeményt.

Íme, az ismétlődő sorok:

*Szívfájdító tavasz.
És olyan jó,
És olyan jó,
És mégis olyan jó.*

Az első huszonnégy sor a természet tavaszi ébredésének impresszionista látványát idézi, amelyben színek, hangok elevednek meg:

*Most alkonyul.
A fák
Finom kis seprő-ágaikkal
Csodás színekbe mártva állanak
Nagy mozdulatlanul.
Rügy ring az ágon,
Ütemre ring
Hintáz az ág vele,*

A második rész a lírai én életmegújulásának örömét hirdeti:

*Mert látó lettem újra.
Mert halló lettem újra.
Mert bár halottaimat hantolom:
Húsvét felé megyek.
Húsvét felé megyek.*

őskeresztények hangján, a szív, az alázat poétája. Rendkívüli, tiszta lény, akinek [...] foltalan mivoltát folyvást ragyogni látjuk, s íme, ez az ember örökké vizsgálja, boncolja, számoltatja magát s gyarlóságát emlegeti. »Keményen nem beszéltem senkivel« – vallja csöndesen; még így is »túl hangosnak« érzi szavát, hangfogót kér rá a Mindenhatótól”. Vajthó László, *Romon virág*. In: Dávid Gyula (szerk.) *i. m.* 176.

A megújult élet örömét a szinte szó szerint ismétlődő sorok nyomatékosítják.

A vers első és második részét a pattanó kis rügy és a hálátelt szív hasonlata fogja egybe, amely szintén szó szerint ismétlődő sorokat tartalmaz. Íme, az első rész hasonlata:

*Mint duzzadt, hálátelt kis szív, olyan.
Ha pattan
Ez az egyetlen kis rügy az ágon:
Talán elárad az egész világon.*

És íme, a verszárlat hasonlata, amely immár fordított rendben utal vissza az elsőre:

*Mint zengő szél az ágon a rügyet:
A hála emeli,
Felemeli duzzadó szívemet.
Ha pattan
Ez az egyetlen kis rügy az ágon:
Talán elárad az egész világon.*

A vers első, nagyobbik részének másodfokú negatív arany metszése 9/14 és a második, a kisebbik rész másodfokú pozitív arany metszése 9/5 arányú tagolással a „Rügy ring az ágon” és a „Mint zengő szél az ágon a rügyet” sort emeli ki. Párhuzamuk érzékelteti, hogy Reményik Sándor műhelyében – amint azt az előző elemzések is tanúsítják – nem a képek, hanem a retorikai alakzatok szövegformáló szerepe az elsődleges, ezzel mintegy megerősítve és tovább árnyalva Sík Sándor észrevételeit: „Reményik lírájának a legjellemzőbb formai tulajdonsága, amely alkotásait minden más lírikusétól megkülönbözteti, két közönségesen egymást kizárni látszó elemnek, a hangulati és gondolati elemnek teljes egysége. Azok közül a költők közül való, kiknek egész művét a hangulat egysége tölti el”; „nála a hangulatot elsősorban nem zenei, nem is képi elemek közvetítik [...], hanem eszmei-értelmi értékek. A szó hármassá művészi értéke közül nála a jelentés uralkodik az ábrázolás és a hangzás felett”⁸.

KABÁN ANNAMÁRIA

Kulcsszók: Reményik Sándor, szövegszervező alakzat, arany metszés

---

⁸ Sík Sándor, *Romon virág*. In: Dávid Gyula (szerk), *i. m.* 174.

EXPRIMAREA AUTOREGĂSIRII: FIGURI DE CONSTRUCȚIE ÎN POEZIILE
LUI SÁNDOR REMÉNYIK

(Rezumat)

Autoarea examinează caracteristicile construcției de text a câtorva poezii din ciclul *Scoală-te și umblă* de Sándor Reményik. Poeziile exprimă bucuria vieții reînnoite și a revenirii chefului de muncă. În construcția lor, rolul primordial îl joacă nu figurile de stil, ci figurile retorice: repetiția, mai cu seamă anafora și epifora, precum și secțiunea de aur, antiteza și paralelismul.

Cuvinte cheie: Sándor Reményik, figuri de construcție, secțiune de aur

EXPRESSING SELF DISCOVERY: FIGURES OF CONSTRUCTION IN SOME
POEMS BY SÁNDOR REMÉNYIK

(Abstract)

The author presents characteristics of the text construction identified in some poems of Sándor Reményik's *Rise and Walk* cycle expressing the joy of renewed life. A major role in the rhetorical construction is taken up by repetition (especially anaphora and epiphora), and other rhetorical devices like golden ratio, antithesis and parallelism are also frequently used.

Keywords: Sándor Reményik, figures of construction, golden ratio

AZ EMBERI TESTRE ÉS A TESTISÉGRE VONATKOZÓ METAFORIKUS
KIFEJEZÉSEK CSÍKSZENTKIRÁLY SZÓKINCSEBEN

A szókészletre és a metaforikus kifejezésekre irányuló, több éve végzett csíkszentkirályi lexikológiai gyűjtésem adatbázisa ma mintegy 4000 lexémát és szókapcsolatot tartalmaz, de a gyűjtést továbbra sem tekintem befejezettnek. Ebből a nyelvi gyűjtésről eddig két közleményem jelent meg, mindkettő 2008-ban¹. E közleményben az emberi testtel, illetve testrészekkel kapcsolatos tájszavakat és állandósult nyelvi kifejezéseket (proverbiumokat) adom közre.

A jelentésük szerint többé-kevésbé összetartozó lexémákat és állandósult nyelvi szerkezeteket egy-egy **címszó**-hoz sorolom be. A címszavak jobbára testrészek nevei vagy a testiséggel kapcsolatos egyéb kifejezések. A címszóként kiemelt alapszónál olykor további származékszavakat is feltüntetek az alapszótól vesszővel elválasztva. Ugyancsak a jelentéstani összetartozás előtérbe helyezése az oka annak, hogy az igekötős igéket – a tájszótárak bevett gyakorlatától eltérően – mind az alapszónál adom közre a megfelelő jelentésekkel együtt.

Olykor előfordul, hogy egy állandó nyelvi szerkezetben több testiséggel kapcsolatos lexéma is van. Ilyenkor mindegyik ilyen szót szerepeltetem címszóként, és *kurzív* betűvel utalok arra a címszóra, ahol az illető kifejezés részletes magyarázata megtalálható. A címszavak mindig tájnyelvi alakban jelennek meg, azaz akkor is a hangalaki tájszó szerepel címszóként, ha ez valamelyest eltér a köznyelvi formától (például **ajjak** és nem **ajak**, **kimönyén** és nem **kimegy**, **lik** és nem **lyuk**). A címszavak között valódi tájszók is vannak, azaz olyan szavak, amelyeknek nincsen köznyelvi alakjuk (például: **bákán** ~ **bákány**, **csömbök**, **tincsel**, **vaszora** stb.). Ritkán előfordul, hogy egy állandó nyelvi kifejezésben egyáltalán nincsen testiséggel kapcsolatos jelentéshordozó szó, de maga a proverbium jelentése viszont a testiséggel kapcsolatos. Ilyenkor ezt a jelentést kifejező címszót, amelyet magam adtam, szögletes zárójelbe teszem. Például a 'serdülőkorú, nemiérett lány' jelentésű *ágyba kicsike, bőcsübe nagy* proverbiumot a [**kamasz**, **tizenéves**] címszónál találjuk.

A **címszók** után dőlt betűvel következnek a *tájszók* és az *állandósult szókapcsolatok*. Gyakran előfordul, hogy egy címszóhoz több tájszó és proverbium is

¹ *Nyelvi képek, proverbiumok szótára*. In: *Elejtett szavak*. Egy csíki székely ember nyelve és világképe. Bookart. Csíkszereda, 2008. 259–350; 777 *proverbium Csíkszentkirályról*. In: *Acta Siculica* 2008. A Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve. Sepsiszentgyörgy. 543–580.

tartozik, ezeket a nyelvi kifejezések első jelentéshordozó szavainak alfabetikus sorrendjében közlöm. Kerek zárójelben találjuk a proverbium fakultatív módon használt elemeit. Például: *Az embër a mejjit erõst ne vesse ki (, met nem tudja, hogy hol esik el)*. Ugyancsak kerek zárójelbe kerültek a mondatba való belehelyezést segítő vonzatok: *Bõrõl (vkit) ~ Mëgbõrõl (vkit)*.

A tájszó vagy proverbium után találjuk a lexéma vagy szókapcsolat 'jelentésmagyarazatát'. Ezt idézőjelben egy vagy több „példamondat” követi, de sok esetben, amikor a nyelvi kifejezés jelentése enélkül is világos, a példamondatok elmaradnak. Legvégül – jel után olykor néprajzi jellegű vagy a nyelvi használatára vonatkozó magyarázatok is következnek.

A túlzó „tájnyelvesítést” kerülendő a jegyzékben az *ly* betűt is használom, amely ugyanúgy *j* hangot jelöl, mint a magyar köznyelvi kiejtésben. Az eljárást az indokolja, hogy ebben a tekintetben a magyar köznyelv és székely nyelvjárás között nincs semmiféle különbség. Ugyanilyen megfontolásból a magánhangzók közötti ún. „hangürtöltő” *j* hangot sehol nem jelölöm. A fonéma értékű zárt *ë* hang következetes jelölését – mivel ennek jelentésmegkülönböztető szerepe van – fontosnak tartottam.

A párhuzamosan, fakultatív módon használt alakváltozatokat egymástól ~ jellel különítettem el (**kandarodik** ~ **kondorodik**).

Végezetül megjegyzem, hogy a szótár tartalmazza a szexualitásra vonatkozó, illetve stílusminőségüket tekintve durvának tekinthető metaforikus kifejezéseket is. Ezek közreadását annál is inkább fontosnak tartom, mert az ide sorolható lexémák és állandó szókapcsolatok rendszerint kimaradnak a magyar tájszótárakból és proverbiumszótárakból, holott ezek a képszerű, gyakran igen szemléletes kifejezések ugyancsak az élő nyelvhasználat szerves részei.

abagos/agos

abagos/agos (gyermek) 'fogyatékkal született, gyenge újszülött'. „Az apám öccse, János abagos gyermek vót, azt mondták, hogy a szépasszonyok kicsérélték.”

ádámalma

ádámalma 'ádámcsutka'. „Jó nagy ádámalmája van!”

agy

Fëlmënt a csimmasz az agyára ~ Csimmasz van az agyán 'megbolondult, okoskodik v. tudatlankodik'. „Valami csimmasz fëlmënt az agyára, s most rajtam követelõddzik.” „Juhnál van olyan, hogy ilyen csimmaszféle mënyën az agyára. A juh forog körbe, az a kergetegës juh.”

Fõzi az agyát ~ Kifõzi az agyába 'erõsen gondolkodik, töpreng, gondban van'. „Örökké fõzi az agyát, hogy hogy lehetne még jobban csinálni.” „Nem tudta kifõzni az agyába.”

agyabajos, agybaj

agyabajos 'gyengeelméjű, bolond'. „Vajon nem vagy-ë te ëgy csëppët agyabajos, hogy ëjenyëkët kérdessz?!”

Az agybaj nagy baj, de ha mëgvan, nem baj 'az elmebaj nagy betegség, de aki ebben szenved, viselje csak el'. – Rosszakarátúan, gúnyosan mondják a nem épelméjűnek tartott személyre, aki esetleg csak azért minõsül „agyabajosnak”, mert nem a mindenkitõl megszokott módon cseleksedik.

ajjak

ajjak 'áll, állcsúcs' „Még az ajjakamot és megfogta az ujjával, úgy nézett a szemembe.”

áll, mēgáll

Áll ide, s áll oda 'tétlenkedik, lustálkodik, unatkozik'. „Áll ide, s áll oda, csak hogy valahogy a nap teljén.”

Ha mēgindul, nem áll mēg, s ha mēgáll, nem indul mēg 'makacs, öntörvényű, a változó helyzet megfontolására, a hozzá való alkalmazkodásra képtelen ember'. „Olyan, hogy amit mondassz neki egyfelé, mind a hülye, örökké csinálja: ha mēgindul nem áll meg, s ha mēgáll nem indul mēg.”

[állapotos]

A kicsi(ke) bántsa a nagyot 'a magzat rugdalózik az anyja hasában', az állapotos nő rosszul érzi magát'

Nagyon van 'terhes, állapotos'. „Erőst nagyon van, akármelyik percen megszülehet.”

bába

Bába fērészött a bába, / vert vóna a valagába 'szomorú az életem, bár meg sem születtem volna'. – A kezdet mágikus determinatív erejét kifejező ritmikus proverbium.

bajusz

Űgyelj, met a bajusszunk ěsszeakad! 'vigyázz, mert konfliktus támad közöttünk, velem gyúlik meg a bajod'.

bákán ~ bákány

bákán/bákány 'nyugodt módon merész, erős, meg nem rettenthető, nagydarab'. „Bákán ember lett Szilviből, pedig mélyen kicsi hitván gyemék vót.”

baklat

baklat 'közösül'. (nyúl, kutya, macska) „A macskák egész éjjel baklattak, s nem hagytak alunni.”

Csí, Berta, met a nyúlak baklatnak! 'hallgass, ne zavarj valamit'. – Bartis Lajos gyermekkorában mondta a testvéreinek,

amikor a nyulak a házban párosodtak. Az illetőn rajtamaradt egész életére a Csí Laji gúnynév.

balog ~ balogul

balog 1. 'bal kézzel'. „Balog fogtam mēg.” 2. 'rosszul, rossz pozícóban'. „Háttal vótam, s valahogy balog fogtam mēg.” – A jobbra vonatkozó szó hasonló, illetve ellentétes értelmű szó nincsen. A 'jobb kézzel fog meg'. jelentésre a „jobb kézt” kifejezés használatos.

balogul „Abba helybe balog/balogul mēg ěs csapta.”

balul

balul 'rosszul, hibásan tesz, beszél vmit'. „Balul felelt.” „Balul csinálta.” „Vártam, hogy bocsánatot kér, de ehelyett még akkor ěs balul beszélt.”

baszik, búvalbaszott, szélbaszó

búvalbaszott „Olyan búvalbaszott savanyó ember vót örökké, hogy ahol a kapu tejetin bēnezett, ott még a tyúkok ěs mind mēgdögöltek.”

fēlbasz, fēlbaszódik 'felingerel, fel van ingerelve'. „Fēl vót baszódva erőssen, met ellopták a szénáját.”

fēlbasszák/csēszik a seggit ~ fēl van baszva/csēszve a segge 1. 'fel van bujztatva vmire'. „Fēlcsēszték neki ěs a seggit, hogy követelje vissza a fōdet.” 2. 'fel van ingerelve, mérges'. „Látszott rajta, hogy má jókor rēggel valahol jól fēlbaszták a seggit.”

A pap s a katona ott baszik, ahol tud 'bizonyos helyzetben, illetve bizonyos társadalmi csoportok nem tartják tiszteltben a szexualitás tabuit'

Apád baszott vóna nyúlat helyetted (, hogy futtál vóna el)! 'bár meg se születél volna!'. „Jaj, hogy apád baszott vóna nyúlat helyetted, hát ezt métt csináltad, hitván kölyök!” – Gyerekhez intézett szitokszó.

Ěgyik embēr baszod a mást 'kihasználják egymást az emberek'. – Ezzel a nyelvi

szerkezettel a beszélőtársnak címezve, mintegy szemrehányóan.

Készíti elé, mind Rózsit a baszásra 'körül-ményesködve készít elő valamilyen tárgyilagot'.

Mégbaszta a csincs az ötöt. ~ Mégbaszta az üst az ordát 'elromlott, rosszul sikerült vmi'.

Ne baszd a szart! 'ne csináljad a helytelen dolgot', 'ne ösztönözz vkit vmi helytelen dologra'. 'ne piszkáljad a dolgot'. stb.

Nem baszunk szekerén, me ráz! 'nem ért egyet a javaslattal, tervvel'. „Hogy én ezétt annyi pénzt adjak?! Na, nem baszunk szekerén, me ráz!”

Örökké az erősebb kutya baszik 'a versenyben mindig az erősebb emberé a haszon, a győzelem'.

Szélbaszó (ember) 'gyorsan, hebehurgyán cselekvő ember'. „Aki a füttőt csinálta, olyan jó belévaló, alapos ügyes mestérembér vót, égglyáltalán nem vót valami szélbaszó.”

bégyéz

bégyéz (vki) 'huncutkodik, kelletti magát, magára vonja a figyelmet'. „A ló se mind ló. Az úton úgy bégyéznek, s mikor a nehéz terével menni kell, curukolnak.” „A léányok mind ott bégyéztek az úton vasárnap délután.”

bél

A bele jó ki 'utálja, undorodik tőle, gyűlöli'. „A belem jó ki, amikor látom.”

Égött belű 'kényes az étkezésben, válogatós'. „Ilyen égött belű embérnek erőst nehéz főzni.”

Kiégeti a belit (vminek) 'a javát, nagyobbik részét elfogyasztja, elherdálja'. „Kiégette a belit a pénznek, s megitta.”

Nem kút a bele 'nem tud annyit enni, amennyit elvárnak tőle'. „A kórházba ingem mindénki etetni akart, de nem kút a belem, hogy annyit egyem.”

beles

beles 'étkes, nagyevő'. „Hogy vagy ilyen beles?!” „Beles a gyermek.”

beleskédik 'állandóan vagy mértéktelenül eszik'. „Ne beleskédj!”

béretválkozik

béretválkozik, ki-, neki- (az üdő) 'hideg, tiszta téli idő lesz'. „Az üdő most es jól neki van béretválkozva, réggelre hideg lesz.” – Rendszerint este mondják a reggelre várható hideg idő előrejelzéseként.

boldog

boldog 1. 'vastag, kövér'. „A szénásszekernek ez a fele kicsitt boldogabb. Rakj most a másik felire es, nehogy féldőljünk!” (szénásszekér rakásakor a szekéren dolgozó szekérrakóhoz) „A disznyó, amit az idén vágtunk, lehetett vóna egy kicsitt boldogabb es.” 2. 'állapotos'. „Má boldog állapotba vót, amikor a háborúba ott maradt az ura.”

borda, ördögborda

ördögborda 'páfrány'. „A mánás kas vagy vidér tetejire ördögbordát szoktunk tenni, s osztán úgy lekössük a kast.”

ld. még *ódal, ódalborda*

bőr, bőrol

A bőre a rúdra kerül 1. 'megdöglik' (állat). 2. 'meghal' (ember). „Ügyelj, met ha ennyit dógozol, a bőrod hamar rúdra kerül!”

Csuda, hogy a bőre es mégvan 'sokat nyütték, sokat dolgozott, nehéz sora volt, csuda, hogy még egyáltalán él'. „Accsuda, hogy még a bőrom es mégvan, amennyit én életembe dógoztam!”

Bőrol (vkit) ~ mégbőrol (vkit) 'megfizettet vkit vmiért, kizsákmányol'. „Ha az ügyvédék kezibe kerülsz, azok osztán jól mégbőrolnek.” „Ugyanbiza az autószerelő bőrol-é erőst tégedét?”

büklen, бүklög

büklen, bé-, el-, fél-, ki-, oda- 'bukik, fordul'. „Kibüklent a fődből egy nagy kő.” „Nagy a vérnyomása, s egyszerű

valahol az úton félbüklen.” „Részeg vót, s elbüklent.”

büklög 1. 'botorkázva megy'. „A részeg büklög, de nem léssz senni baja, met a részegét Márja a kötényibe hordja.” 2. 'el-elesik, kel-fekszik'. „Az a kicsi gyermek és ott büklögött a nagyokval egész nap a pityókafődön.”

csëcs ~ csics

csëcs ~ csics 1. 'női mell'. „Csëcset adok s bambucot, csak mon[dd] még, ki bántott!” (gúnyos megjegyzés elkeseredett, anyám-asszony katonája gyerekre) 2. 'állat (tehén, juh, kecske stb.) tőgye'. 3. 'női mellhöz hasonló kinövés valamilyen élő testen'. „A 46-os szárazságkor ősszel lett vót esső, s a pityókák ódalából akkora csicsék nőttek ki, mind a kujakom.”

Még az anyja csicsit szopja 'éretlen, fiatal, önállótlan még'.

csicstartó ~ csëcstartó 'melltartó'. „A csicstartó ezelőtt nem vót divat.”

csëmër, csëmërkëdik, mëgcsëmërlük/ mëgcsëmëllük

csëmër 1. 'undok, utálatos'. „Te csëmër!” „Ugyanbiza hogy tudsz ilyen csëmër lenni?” „Jött egy nagy csëmër szél, s elhánta a buglyákot.” 2. 'herpesz'. „Kijött a csëmër a szájomon.”

csëmërkëdik 'utálatoskodik, undokoskodik'. „Egész nap ott csëmërkëdett részëgën körülöttem.”

mëgcsëmërlük/ mëgcsëmëllük (vmitől) 1. 'megbetegszik ételtől'. 'kicsattog a szája'. „Mëgëttük hidegën a tötöttkaposztát, s mëg és csëmëllëttünk tölle.” 2. 'beleun, felfordul tőle a gyomra, felhaborodik tőle'. „Mëg van erőst csëmërelve a politikától.”

csimmasz

csimmasz 'betegséget okozó féreg'. „Juhnál van olyan, hogy ilyen csimmaszféle mënyën az agyára. Akkor a juh forog körbe, az a kergetegës juh.”

Fëlmënt a csimmasz az agyára. ~ Csimmasz van az agyán. 'megbolondult, okoskodik vagy tudatlankodik'. „Valami csimmasz fëlmënt az agyára, s most rajtam követelődëzik.”

csipa

Kinyillik a csipája 'rájön valamire, éretté válik'. „A lëjánkának má erőst ki van nyílva a csipája, késërgetik a legények.”

csongolyodik, csongolyog

csongolyodik, fël~, ëssze~, le~, oda~ 'összehúzódva elhelyezkëdik vhol'. „A lëjánka mihelyt csak tëheti, csongolyodik fël az apja ölibe.” „Fëlcsongolyodtunk mü és a szekerre, s avval osztán mëntünk tovább velük hazafelë.”

csongolyog „Otthonról elsëprüzték ököst, s egész télënn ott csongolyogtak a György Èmre házába.”

csont, csontolódik

bëcsontolódik (vhová) ~ lecsontolódik (vhová) 'lefekszik, elhelyezkëdik'. „A kocadisznyó bëcsontolódott a helyire, s a malacok mind odabúttak hëzza.” „Este mü korán le szoktunk csontolódni.”

csontja szilakja 'a csont maradványa, kis része'. „Ha én akkor ëjjel abba a csürbe aludjak, a csontom szilakja se maradt vóna mëg, met rëggelre a csür leëgëtt.”

Csont, hús – mind pénz! 'együtt kell elfogadni a dolgok, áru stb. kedvező és kedvezőtlen részét'.

A csontjai kiülnek 'lesoványodik, kijönnek a csontjai'. (öregember v. öreg állat, főleg marha)

Csupa csont s bőr 'le van soványodva'. „Ügy nëz ki, hogy ha mëglássza, mëgëjed tölle: csak csupa csont s bőr!”

Csontra hízük (tréfás) 'lesoványodik'. „Ügyelj, met csontra hízol a kömënmaglevesënn.”

Kihányja a csontjait 'lesoványodik, kijönnek a csontjai'. (öregember v. öreg állat, főleg marha) „A tehenyünk mëg-öregëdëtt, kihánta a csontjait.” „Nëgyvenhatba szározság vót, nem vót takar-

mán, úgyhogy az állatok azon a élén biza mind kihánták a csontjaikat.”

csóré

csóré 1. 'meztelen'. „Malomkő úszik a vízben, rajta csóré embőr zsebredugott kézzel. Mi az?” (találós kérdés, megfejtése: 'lehetetlenség') 2. 'meztelen testrész'. „Mégcsipte a csihán a csórémot.”

csök

csök 1. 'csődör hímtagja'. „Ha a lovat csípi a légy, füstölni kell mellette, s valaki kell legyen a csökit.” 2. 'férfi hímtagja' (metaforikusan).

csökbér 'a férfi számára fizetett bér a nemi közösülésért'. „Terinek ejiszé az agyán van a porcokopás. Hát hogy képes ilyen drágán megfizetni az oláh szeretejének a csökbért?” (Román szeretőt tartott az illető)

csömbök, szarcsömbök

csömbök, szarcsömbök 'a végbélnyílás szőr-szálaira rászáradt ürülék'

csúf, mégcsúfol

mégcsúfol 'megsebesít, összemarcangol'. „A medve az erdőn mégcsúfolta.” „Addig legénkedett, hogy a bálba bicskával mégcsúfolták.”

disznó

Döglött disznyónak nem kell pajta(ajtó) 1. 'öreg ember nyitott slicce'. „A nadrág elejével immá nincs mit én erőst törődjem, met döglött disznyónak nem kell pajtaajtó.” 2. 'férfi impotenciája'. „Immá lassan haza kezdék szorulni, s még ott se tudok örökké helytállni, met lassan oda vagyok kerülve, hogy döglött disznyónak nem kell pajta.”

döf, döföd

döf, még~ (vkit) 1. 'megbök, figyelmeztet'. „(Még)döftem, hogy ne horkoljon.” „Annyit ne döfödj, megértettem, hogy mit akarsz.” 2. 'sért'. „Úgy éreztem, hogy megdöfött avval az egy szóval.”

dög

Élve dögöt nem tartok! 'ne támaszkodj rám!'. „Állj még a magad lábán, ha ittál és, met én élve dögöt nem tartok!” – Ha valaki valakire támaszkodik konkrét vagy átvitt értelemben, tiltakozás gyanánt mondják.

Dögre üti 'agyonveri'. „Addig ütöm, míg dögre ütöm!”

Embérdög nincsen 'nincsen döghalál, lehet embert, munkaerőt találni'. „Embérdög nincsen, ejiszé csak kapunk pityókaszédőt.”

dörszent

dörszent 'hangosan nagyot szellent'. „No, te egyet jót dörszentettél!” „Éggyet nekünk idedörszentett, s avval szépenn kisült az ajtón.”

ld. még *fingik, purcol, süllent*

duvaszkaszémű

duvaszkaszémű 'meredt szemű'. „Itt van a szomszédba az a duvaszkaszémű fejérmű.”

éhes, ehézik

ehézik 'éhezik' (tréfás). „Gyere, egyél velünk te és, jó szíved látunk, ne ehézz, mind otthon.”

elehézik (vmitől) 'el van gyengülve, gyötörve az éhségtől'. „Ezek az elmaradozott német katonák el vótak ehézve erőst.”

kiehétet (vkit, vmit) 'kiéhezett'. „Azok a nagy dög kutyák ki vótak ehéztetve, a drótkertet kiszakították, s az arrajáró embert mégtámadták.”

mégehézik (vmit) 'az ételen kell megspórolnia'. „A szegén embőr és örökké veteszkedik a nagy ajándékval, még ha később osztán megehézi és.” „Ha az embőr házat akar építeni, kell erőfeszítés és hézza, még még és ehézi az embőr a házépítést sokszor.”

Mégette vóna a követ és(, olyan éhes vót) 'nagyon éhes'.

eleven/eleveny ~ evelen/eveleny

elevenyedik, még~ 'megélnkül, feléled, mozogni kezd'. „Azt gondoltuk, má hal még, s há nē, hogy még van elevenyédve!”

Eleven az alja 'kikapós, a legényeket szerető, nimfomániás leány'.

embéřizink

embéřizink 'embernek is maradék, emberfoszlány'. „Hol vagy te embéřizink? – kérđette a sárkán.”

epe, eped

eped (vki/vmi után, vkiért/vmiért) 'vágyakozik vmire'. „Minek kell úgy epedni érte?”

kieped 1. 'nagyon megszomjazik, gyötri a szomjúság'. „Erössen kiepedtem a kapálásba, de nem akartam hazamenni vízétt, csakhogy fogyathassak.” 2. 'ki van száradva, szárazság gyötri'. „Jó, hogy jött ez az eső, met erőst ki vót má epedve mindēnféle.”

mēgeped 1. 'nagyon megszomjazik, gyötri a szomjúság'. „A vizünk elfogyott, s biza hosszú vót a nyári nap, estig mēgepedtünk a mezőn.” „Erőst mēg vótunk epedve.” 2. (vkiért, vmiért) 'vágyakozik vmire, vkiért'. „Hát vajon métt kell úgy mēgepedni érte?” „Úgy mēg van epedve érte, hogy a segge hasad el.”

ész

Az eszéd fazaka! 'meggondolatlan, nevetéses, elutasítandó dolgot mondtál' – Válaszként mondják, adott helyzetben.

Jár/vá(l)t az esze, mind a nadrág feneke 'nem következetes gondolkodású ember, aki hol ezt gondol, hol azt'.

Hányja az eszít 'meghányja-veti, gondolkodik, gondban van'. „Mind hányt a az eszít, hogy hogy légyen.”

A székelynek két esze van, s én a hátussó eszít szeretném – 1. 'a székely hirtelen, ezért hibásan dönt, és utána már hiába gondolja végig jól, helyesen a helyzetet, már késő, mert a döntést már elhibázta'. 2. 'a székely képes mind egyszerűbb,

mind körmönfontabb, rafináltabb módon megítélni egy helyzetet'.

Űzi az eszít 1. 'felelőtlen dolgot kezdeményez, tervez'. „Még nem vótam egészen helyrejöve a betegségből, de egyszer egy réggel mondom az embéřemnek. »En mēnyék réggel a rórátéra!« »Menj el, ne űzd az eszéd, beteg vagy még, valahol a sētétbe elesél!«” 2. 'felelőtlen dolgot csinál'. „Ott ne, csak űzi az eszít, hódkoroskodik, hóbortoskodik valamit.”

far, farcsok

Fēnn hordja/fēlveti a farát 'büszkén, peccesen jár'. „Tēri még fiatalasszon, nē, a farát hogy fēlveti!” „Még jól férhez tud menni, jól fēnn hordja a farát!”

farcsok 'a gerincoszlop alsó csigolyái'. „Mēgütte a farcsokát, amikor leesett a lajtorjáról.”

Farhamba űl 'megmakacsolja magát'. „A gyermek farhamba űlt, s még csak azért sem akar tanulni.” – A szólás eredete: a húzni nem akaró ló beleült a farhamba, megmakacsolta magát.

farok, farkal

Farka válogassa a szitát 'az eredet, az alapanyag meghatározó jelentőségű, különbség van a dolgok között; rossz alapanyagból nem készülhet jó dolog'. – A fátyolszita készítéséhez lószőrt használtak. A lószőr milyensége döntő módon határozta meg a belőle készült szita minőségét. A szólást a különbségtétel érzékeltetésére használják.

Farkal (vki után) 'követ valakit, nem marad el tőle'. „A gyermek egész nap ott farkalt az anyja után.” – Úgy követi, mint a fark az állatot: ide oda jár, de tőle el nem marad.

fartal, fartaltat

fartal, el~, ki~, még~, oda~ 'farral odaáll, farol'. „A tehennek oda kéne fartalnia a borozdába.”

fartaltat, el~, ki~, mēg~, oda~ 'állatot farral odaállít, ahová kell'. „Fartaltasd mēg egy csēppēt azt az ōkrōt, met így nem tudom a járomba belészūrni a járompácát.”

mēgfartal (hím állatnak) 'nōstény állat kész a nemi közösülésre'. „A tehen nem akart a bikának mēgfartalni.” „A mű legényünk bűghetnék, s a magik lējánya, ha mēgfartalna neki.” (Paródia a lakodalmi költészetből.)

Farta, nye! 'fordítsd el a farodat!' – Állatterelő szó. Tréfásan, bizalmasan emberre is használható.

fasz

Áll, mind a fasza a lakadalomba 'idétlenül, bambán áll'.

A bagoly a faszát leeresztette 'nehéz helyzet alakult ki, amelyben nincs már mit tenni'.

Cár a faszát tēgye belé! (káromkodás)

Elkapta a faszat dērēkba 'éppen jól sikerült v. éppen nem sikerült neki valami'. – Mindkét értelemben használatos.

A jó fasza nem vállogat(, se nem számol) 'a nemi partner kiválasztásában a férfi ne legyen válogató, finnyás'.

A faszunkra rēakönyōkölhetünk 'elromlott, tönkrement valami, bekövetkezett a kudarc'. „Ha evvel a szeker szénával itt most estére jutva fēldōllünk, a faszunkra mind rējakönyōkölhetünk, met annyi szēna lēssz, hogy hónap osztán három szekerre se fēr fēl.”

A fasza se fāj 'nem érdekli, rá se hederít'. „Az államtól a fōdre a támogatást ō mēgkapja, s neki tovább a fasza se fāj, hogy lēsz-ē termés az idén vaj nem lēssz.”

A faszával egyūdős 'nem ér semmit, sem mirekellő, esetleg buta, bugyuta'. – Népi értelmezése: „Az üdō eltőt tolle, de ō se tud többet, mind a fasza.”

A fejérnépet fasszal nem lēhet mēgijeszteni 'a nōk általában igénylik az intenzív nemi életet'.

Ördögök fasz! 'mindenféle rossz dolog'. „A nemēsēknek, dēzsmát, robotot, ōköradókat s mēg ki tudja mi az ördögök faszát kellēt fizetni!”

A tehen elejibe állj fával, s a fejérnép elejibe fasszal 'a nōkkel való kapcsolatot a nemi élethez szexuális potencia határozza meg'.

rēzfaszú bagoly 'ijesztő hiedelemként'. „Űgyelj, met a rēzfaszú bagoly mēgreeszell!”

Űgy áll fēl a fasza 'véletlenszerűen kedve támad vmire'. „Sokáig vártuk, hogy az asztalos csinálja mēg az ajtót, amit mēgigyirt, de biza egy esztendeig se csinált sēmmit, míg osztán ēccēr valahogy úgy állt fēl a fasza, hogy végül a munkát osztán csak mēgcsinálta.”

Vékonyfaszú szél 'nem túl erős, de kitartóan fűjő, hideg, kellemetlen szél'. „Egész nap ilyen vékonyfaszú szél fűtt.”

Veri a faszával a vizet 'izgágáskodik'. „Ō és csak veri a faszával a vizet, de hējába jár a szája, nem tud csinálni sēmmit.”

Vigyorog/kacag/röhög, mind a bolond a faszának 'hülyén, bárgyú módon kacag'

faszol, kifaszol

faszol, kifaszol „Ezt most mēgtēhessük, de hónap osztán (ki)faszolunk érte.”

Kifaszolsz! (fenyegetés) „Űgyelj, me kifaszolsz!”

fatökü, fatöküsködik

fatökü 'képtelen, alkalmatlan, együgyű, bárgyú'. „Hogy lēhetsz ēlyen fatökü, embēr?!”

fatöküsködik 'együgyűség, bárgyúság, alkalmatlanság miatt nem tesz meg vagy rosszul tesz meg valamit'. „Annyit im-má ne fatöküsködjetek, hanem egyket-tōre végezzeték vele!”

fej

A feje arrafelé áll 'érdeklődik vmi iránt, vágyik vmire'. „Gyermékkoromba a fejünk örökké az erdő felé állt.”

A bolond fej miatt a test sokszor sokat szenved 'akinek nincsen elég esze a megélhetéshez, annak sok fizikai munkát kell végeznie'.

Észi a fejit. 1. 'kérelmi, szidja'. „Észem a fejit, hogy ne tegyük fél a pëlénkát, de ő nem akar sehogy se éggyezni.” 2. 'kitartóan kér, követel vmit'. „Mind ette a fejemet, hogy végyek neki és bicigit.”

Félül a fejire 'uralkodik rajta, parancsol neki'. „Hát ha én vagyok az apja, nem engedhetem még, hogy má egészen félüljön a fejemre.” – Általában az alacsonyabb rangú v. fiatalabb, kevésbé tekintélyes személy a rangosabbon, idősebben, tekintélyesebben.

Fejet hajt (vminek/vmi előtt) 'elismer vmit, engedelmeskedik vminek, megalázkodik vmi előtt'. „Ha nem hajtok fejet a törvének, az állatorvos nem ad igazolást.”

A fejemen/fejemen keresztül és 'mindenáron, semmilyen erőfeszítést nem kímélve'. „A fejin keresztül és odaményen.”

Fejire olvas 'megvádolja, emlékezteti a múltban elkövetett hibára, bűnre'. „Hējába olvasunk most mindent szégénnek a fejire, attól még nem javul még sémmit.”

A feje tetejin táncol 'azt tesz vele, amit akar, kénye-kedve szerint bánik vele, szeszélyesen uralkodik rajta'. „A gyermekék a tanyittónak a feje tetejin táncolnak.”

A hal és a fejitől bűdössödik 'a vezetők a hibásak a kialakult bajokért, a következményekért'.

Haza/hazafelé áll a feje 'haza szeretne menni; bármelyik pillanatban hazain-

dul'. „A tehennek a csordába hazaáll a feje, met kicsi bornya van otthon.”

Nem káptalan a feje 'nem tudja észben tartani, elfelejti'. „Az állatorvosnak se káptalan a feje, elfelejti, hogy az én tehenyémnek a tavaly mi baja vót.”

A feje lágya nincs bénőve 'éretlenül, hebe-hurgyán viselkedik'.

A kaszálláshoz kell két erős kar, s egy nagy bolond fej 'a fizikai munkára (kaszállásra) az fanyalodik rá, akinek nincs esze a megélhetéshez, de van hozzá fizikai ereje'.

Mégészi a fejit és 1. 'sokat eszik, kieszi mindenből'. „Az a sok gyermek mégészi még a fejit és.” 2. 'sokat, állandóan veszekszik vele'. „Annyi esztendő alatt mégette még a fejit és, ejiszé má az Isten és mégúnta.”

Nincs feje félhótyyire 'gyermekesen, megdolgatlanul viselkedik'. „Ugyanbiza fejed félhótyyire van-é?!”

Süti a fejit a nap 'lusta, nem akar dolgozni'. „Süti a fejit a nap az éjen ingyenéllőnek.”

Mindén türkös bika a maga fejire hányja a földet 'a verekedős, kötekedő természetű ember magának szerez bajt'.

Veri a fejibe 'erölteti bele'. „Hát nem és verém én a fejibe, ha magától nem akarja!”

féjszég, elféjszégedik

féjszég 1. 'rokkant, nyomorék, mozgáskorlátozott, béna'. (főleg végtagokra értve) „Dávid bá féjszég embër vót, s nem vitték el a háborúba.” „A bal kezire féjszég, de azért ügyesen dógozik, mindent mégcsinál.” 2. 'tökéletlen'. (átvitt értelemben) „Én csak így falusiason tudok beszélni, met magamból erőnek erejivel féjszégét nem csinálhatok.” „Olyan féjszégén viselkedett, látszott, hogy valami nem jól van.”

elféjszégedik 'nyomorékká lesz'. (főleg végtagokra értve) „A fronton a bal ke-

zire elféjszégedett.” „A sok cipekedéstől öregségire végül osztán teljesen elféjszégedett vót.”

félcsinál, félkéccent

félcsinál 'teherbe ejt'. „Ha félcsinálta, akkor vögye és el, met ha nem, a gyermekét a kapujuk tetejin bétészik.” „Szomorú a felesége? Vécsey Gyula rögtön félcsinálja... antennáját a háztetőre!” (Reklámszöveg paródia az 1930-as évekből.)

fél van csinálva 'állapotos'. „Úgy nézöm, valaki fél van csinálva.”

félkéccent 'teherbe ejt'. „Nincsen se farméred, se kércórád, s még el se akarsz venni, csak fél akarsz kéccentenit!” (Leány a legényhez az 1980-as években, amikor a külföldről hozott farmernadrág és a kvarcóra státusszimbólum volt.)

fele (oldala)

fele 'oldala'. „Melyik feledre fordulsz?”

fölfog

fölfog 'felfogott kézzel imádkozik'. „Mikor láttuk, hogy má vége van, ott egyebet tenni nem tudtunk, csak fölfogtunk, s cséndbe immádkoztunk.”

féregiszánk

féregiszánk 'kicsi, nyomorult ember'. „Te sémmit féregiszánk!” (szitkozódva)

feszedézik, feszitt

feszedézik, feszitt 'nagyra tartja magát, hetvenkedik'. „A káplár feszedézett a bakák előtt, nem lehetett félérni az orrát egy szaros szálkával.”

fing

Beléjött, mind a ló a fingásba 'belejött, rutinszerűen végzi'. „Utaján má úgy beléjöttünk vót a gázvezetésbe, mind a ló a fingásba.”

Csak szüzléján fingot iszik 'nem iszik alkoholt, tiszta'. „Koppántiné, a doktor-né a szērédai kórházba engem a vaságyhoz a pálinka miatt lekötött, s mikor félódatott, úgy megéjesztgetett, hogy azóta csak szüzléján fingot iszom.”

Finggal nem lehet tojást festeni 1. 'nem lehet kispórolni belőle a hozzávalót'. 2. 'ha valamit meg akar valósítani az ember, hozzávaló értékes dolgokra van szükség'

Forog, mind a fing a feredőbe 'tétován, határozatlanul forog körbe, nem tudja, hová forduljon'.

Rug a fingja után/fingjához 1. 'büszkélkedik, hivalkodik vmivel, előkelősködik, kényeskedik'. „Ha valahova valami ajándékot kell adni, akkor most a szégén embér és böcskődik, rug a fingja után, még ha azután megehézi és az ajándékot.” 2. 'életerős, büszke'. „Az élyen beteg embér má a fingjához nem rüg hézza, má nem futamodik még.”

fingik

Belé lehet fingani 'üres tárgy, ami csak tele értékes'. „A pénztárcámba élyenkor fizetés előtt bátran belé és lehet fingani.”

Lefingja magát 'leszerepel, levizsgázik, felsül, megbukik'. „Az idén tavasszal jól lefingotta a malac magát” (ti. nincsen ára, olcsó).

Az ördög beléfungott a puliszkalisztbe 'nem sikerült, elromlott vmi'

Sarkig érőt fingik 'hasmenéskor azt gondolja, hogy csak szellenteni fog, de elszámítja magát'.

Te csak akkor szólj, ha a vénasszon fingik, s akkor és csak azt, hogy mégiszom, mégiszom, nannyámasszon! 'a gyermeknek hallgass a neve' (gyermeknek mondják).

ld. még *dörszent, purcol, süllent*

fog

Kihúzzák a (záp)fogát 'baj éri, erejét veszti'. „A fogát kihúzták neki és szegénnek, hogy a fiával a nyáron az a baleset történt.”

fogfájás

Úgy hējánzik/hējándzik, mind a fogfájás 'nem hiányzik, kellemetlenség'. „Most nekünk egy lakadalom úgy hējándzik, mind a fogfájás.”

fogon(ik), mēg~

mēgfogonik 'megél, meggyökerezik'. (növény) „A fenyőcséméte, amit üttétél, szépén mēgfogont.”

Mēgfogonik a szava (haldoklónak) 'nem tud már beszélni'. „Este mēgfogont a szava, s rēggere mēg ős halt.” – Ti. „mēgfogódik” a szava, nem tudja kiejteni a szót. A hasonló módon szenvedő alakú „mēgkötül” szónak ugyancsak 'mēgnémul, nem tud szólni' a jelentése. (lásd ott)

fojlik, fēlfojt

fojlik, fēlfojlik 'nem kap levegőt, liheg a szaladástól, megeröltetéstől'. „Hát maga mitől fojlik így?!” „Az öreg nem érte utól a gyermekét, met fēlfojlott hamar.”

fēlfojt 'nem kap levegőt, liheg a szaladástól, megeröltetéstől'. „Ēngēm, hamar fēlfojt, nem tudok hēgyre ēlyen gyorsan mēnni.”

fos, fosol, fosos, fos(ik)

fos 1. 'pletyka' „Teli van a falu a fossal, a fos mēnyēn.” 2. 'pletykás személy' „Itt nálunk az utcába Teri a legnagyobb fos!”

fosol 'pletykál'. „Mēgterhesēdēt, s most fosol mindēnki, de osztán elhallgatnak vele, ha kerül ēgyeb fosolnivaló.”

fosos 'pletykás'. „Olyan vagy, mind ēgy fosos tehen!” „A mesēbe a szēgēn embērnek fosos vót a felesēge, s elárulta, hogy vékával mérték a pénzt.”

Lefossa magát tōlle 'kap valamit, amivel jól jár'. „Attól amit tōlle örökölünk, nem fossuk le magunkot!”

főkön

főkön 'szemölcs'. „Ha valakinek főkön van a kezín, cērnára annyi bogot kell kōssōn, ahány fōkone van. Ezt a cērnát a halott koporsójába kell belētenni, hogy a halottal eltemessék. Közbe mondani kell: »Akkor lássalak, amikor a hátam közepit!«” „A fōkōnt menstruációs vér-

vel kell bēkenni, s akkor reggelre elmúlik.”

Ld. még *sümōlcs*

fúj

Fújja a kígyókōvet 'haragot tart vkivel'. „Mēt fūvod úgy a kígyókōvet, mikor én nem vétettem nekēd semmit?”

fül ~ fil, fülel ~ filel

Az embērnek két file van: az ēgyikēn bē, s a másikon ki 'meg se hallja, rá se hederít vmire'.

Fülitōl farkáig 'elejétől végig'. „Fülitōl farkáig nem vót üdō kérdēzzem.”

Húzza a filit valamerre 'menekül'. „Jōtt az essō, s én ős húztam a filemēt, jōttem bē a házba.”

Fülel, mind Frank Pistának a disznyó 'figyelmesen hallgat valakit'. – Az illető állategészségügyi asszisztens volt. Amikor injekciózta az disznót, mindig fütüült neki.

Olyant mond, hogy füle lēs! ~ Ennek füle van! 'valami jelentőségteljes vagy furcsa dolgot mond'.

Rágja a filit/fülit 'kérlel, ösztökél, biztat'. „Rágja a filemēt, hogy ne űljek fēl a biciglire.” „Rágja a filemēt, hogy mēnjünk vásárolni.”

gōzsörög, gōzsörödik

gōzsörög 'összegörnyedve, összehúzódva kínlódik'. „Gōzsörög szēgēn, met nincsen jól.”

gōzsörödik, ēssze~, mēg~ 'összecsuklik, összegörnyed'. „Úgy hasba vágta, hogy abba helybe mēggōzsörödött.”

gyáva

gyáva 'gyenge, erőtlen, gyámoltalan'. „Az embēr ha gyáva, akkor gyáva.” „Nem tēhetünk rōlla, hogymēgōregēdtünk, s gyávák lettünk.”

hájgomolya

Olyan, mind a hájgomolya 'túlságosan kōvēr, kerekded formájú'. „Olyanyok vōtak a bárányok, mind a hájgomolya.”

has

Félreáll a hasa tőlle 'nagyon jóllakik'.
Jól ményén a hasa (vmitől) 'élvez, használ valami jövedelmező dolgot'. „Amíg ő vót a vágterfelelős, jól mént a hasik, de most má, hogy kitték onnan, ejjszē alábbhagyták egy kicsitt a nagy meg-gazdagodást.”

A has hasadjon, / étel ne maradjon! – Étel-kínálás, étkezés előtt.

A szűköt kiveti a hasából 'jóllakik'.

haslag

haslag 'hason feküdvē'. „Hát az öreg mi-csinál? / Haslag fekszik, s úgy pipál!” (mondóka)

hát

Égy hát[tal] 'hátra kapott verés'. „Végül egy háttal még kapok én es, ha lemē-nyék Szöngyörgyre, hogy adja még nekēm a köccsönt.”

Akkor lássalak, amikor a hátam közepit! 'sohase lássalak'.

A háta mellé tette 'nem foglalkozik vele, már nem akarja elvégezni ezt a munkát, feladatot'. „Akkor hála Istennek, ezt a hátad mellé titted.”

herél, kiherél

kiherél 'ivartalanít'. „Ezék a malacok ki vannak-ē herélve?”

Úgy orditt, mintha herélnék 1. 'nagyon, kétségbeesetten ordít'. 2. 'erős hangon, csúnyán énekel'. „Lőrincz Sándor temetēssin a toron úgy ordítottunk, mintha heréltek vóna, szégyēllhettük magunkot.” – Értsd: énekeltek a temetésen, megülték a halott legény lakodalmát, akit megöltek. „Megülték a nagyúton hazajövet Szerēdából. Szakács Gazsi ütte még egy löccsel. Bé es vót zárva egy darabig érte.”

harap

hēzzaharap 'rosszul jár, meghal tőle'. „Arra ügyelj, hogy hēzzaharapsz!” – Bizonytalan hiedelemhátterű szólás. Mágikus tartalmú lehet.

hiba, hibás, elhibázik

hiba 'belső baj, betegség'. „Apóssom betegsége a vót, hogy ēgyszēr a lórúd vége a mejjit a kapuhoz odaütte vót. Ez még fiatal házasembēr korába vót, de attól fogva örökkē sindēt, legtöbbet az ágyba ült. Valami belső hibát kapott vót attól az ütéstől.”

hibás (vagy: *elhibázott, elhibázott*) (vki, vmi). 'magtalan, terméketlen'. „Hibás vót a juh, s nem fjadzott.” „Nem lett gyermekik, met elhibázott asszon vót a felesége.”

elhibázik ~ *elhibáddzik* (nőnemű állat, asszony) 'terméketlenné, magtalaná lesz'. „Égy olyan sportoló, súlyemelő nő osztán végül nem hibázik-ē el a sok sportolástól!”

hónya alja

hónya alja 'hónalj'. „A hónya alá csongolyittotta a zsákot, s avval kimēnt a kapun.” „Valami kelés lett a hónya alá.”

A hónya alatt van/tartja/elfér stb. 'védelmezi, óvja, dédelgeti'. „Hát a szóga nem es szokott a mestēr feleséginek a hónya alatt hálni!” „A kazánt, ami kiégēt, a mérnök s a kazánfűttő ketten hagyták vót víz nélkül, de a vezetőség a mérnököt nem akarta erőst égetni, s így osztán a mérnök hónya alatt valahogy a kazánfűttő es elcsúszott, ő es megmenekült a bajból.”

hopocál

hopocál 'hordoz, cipel'. (kisebb gyereket). „A testvérei mindenübe magikkal hopocálták.” „Ne hopocáld annyit azt a kicsikét!”

hordoz, hordozós

hordoz, hordozós 'állapotos'. „Amikor a fiamval hordozós vótam, apóssom akkor halt vót még.”

Az asszon vagy szoptasson, vagy hordozzon! 'a feleségnek állandóan szülnie kell'

hubók, hupuka

hubók 'arc, pofa'. (durva) „Nem tudott szólni, met a hubókja teli vót.” „Még-érdemlené ezétt a beszédétt, hogy a hobókjába égyget valaki jól belévágjon.”

hupuka 1. 'arc'. „A hupukája ki vót jól vörössédeve a hidegtől.” 2. 'száj'. „Hát a hupukádót métt nem tudad béfogni?”

húgy, huddik

huddik, le~, ki~ 'vizek, pisil'. „Le vagyok huddva.” „Kihuddott a tománacról az útra.”

ökörhúgyos 'cikcakkos minta textíliákon'

Szént Istánkor a szarvas beléhuddik a patakba 'Szent István napja (augusztus 20.) után már hidegebb őszi idő következik'

hús

Félhúsba van 'pityókos', 'enyhén részeg'. „Hát részegék éppe teljesen nem vótunk, de azétt má jó félhúsba vótunk.”

Jó húsba van 'kövér'

húros

húros 1. 'szívós, munkabíró'. „Rózsi, a tesvéréem nem vót olyan húros, mind én, ő nem bírta úgy, mind én.” 2. 'nehéz, kimerítő'. „Nem dógozom húros munkát!” „Ebbe a kemén húros munkába a gyermek nem vót belészokva.”

in

Szakad az ina 'nem bírja a lábina a meg-eröltetést'. (pl. hágóra menés, nagy megterhelés esetén)

A kecske se mēnyēn a vásárra, de ütik az inát 'rákényszerítik a kellemetlen, nehéz feladatra, kötelességre'

iszik

Melegēn iszik 'lusta ember'. „Ügyelj, nehog melegēn igyál!” (gúnyos)

Iszik, mind a göde 1. 'mértéktelenül, moha-
n iszik'. „Hát métt kell úgy inni, mind a göde?!” 2. 'részeges'. „Olyan urat (értsd: férjet) kapott, hogy iszik, mind a göde.”

Aki sok pohárból iszik, nem tudja, melyiktől részégédik még 'ha egy nő egyidejűleg több személlyel tart fenn nemi kapcsolatot, nem tudja, melyiktől esett teherbe'.

[kamasz, tizenéves]

Az ágyból má nem esik ki. ~ Az ágyból má nem szédül le 'serdülőkorú, nemiérett lány'. „Hát má akkora, hogy az ágyból nem esik ki.”

Ágyba kicsike, böcsübe nagy 'serdülőkorú leány vagy legény'. „Lējánnak még kicsike vótam, de böcsübe nagy.”

kambacsol

kambacsol, el~, fél~, félre~, ki~, le~, oda~ 'tántorogva, imbolyogva, ormótlanul, idomtalanul ide-oda jár'. „Ott kambacsoltunk egy darabég az Őt mellett a sásba.” „Ide-oda kambacsolt az öreg a szántáson.” „Ejiszē elkambacsolt ő és égyget valamerre.”

félrekambacsol 1. 'úgy jár, hogy letér az egyenes, jó útról'. „Gyűjtötte a gombát, s félrekambacsolt égy kicsitt az erdőbe.” 2. 'félrejár'. (férfi) „Ha félrekambacsoltál, még kell a papnak gyónni.”

kandarodik ~ kondorodik

kandarodik ~ félkandarodik, kondorodik ~ félkondorodik 'felül'. „Azt hittem, aluszik, s hát égyzser csak kondorodik fél, hogy ő és mēnni akar a mezőre.”

kantéroz

Mégkantéroz (vkit) 'elvarázsol, elbájol'. „Iréen néni úgy mégkantérozta Adélkát, hogy a lējánka mindēn vasárnap odajő hēzza.”

kar

Úgy hazudik, mind a karom ~ Akkorát hazudik, mind a karom 'nagyot hazudik'

karóba húz

Karóba húz (vkit) 'erővel rákényszerít vkit vmire'. „Nem lehet mindēnkit karóba húzni, csak azétt met te úgy akarod.”

kasziba, kaszibál

kasziba (marha, ló, ember) 'idétlenül járó ember vagy állat'. „A kasziba embér úgy menyén hogy a lábával félrekanyaritt, térülősön menyén, kihányja a lábát.”

kaszibál 1. 'kacsázik'. (lábával) „Olyan kaszibálva járt, hogy tiszta kacagság vót.” 2. 'meg van zavarodva'. „Az éjjen mind kaszibált, hogy ő Gyimesbe van, haza akar onnan jöni, s még nem és tudom, mikét mondott. A kaszibál azt jelenti, hogy az agyával gondolkozik, magánkújjel van, még beszélget és.”

kebel

Kígyót melenget a keblin 'ellenségének, rossz indulatú embernek kedvez'.

kérésztülesik

Kérésztülesik (valamin) 'elsiet, felületesen végez vmit'. „Én nem tudok csak úgy kérésztülesni a dógon. Amit én elvégzék, az el van végezve rendesen.”

kergetegés

kergetegés (juh) 'métélyes'. (juh) „A juh kergetegés vót, s megdöglött.”

Forog, mind a kergetegés juh 'bolondul forog körbe'

Még van kergetegésedve 'megbolondult'. „Ugyanbiza métt vagy úgy megkergetegésedve azért a lejányétt?!”

kerinbábázik

kerinbábázik 'körbe jár, röpül'. „Vagy négy-öt hēlikoptēr és mind ott kerinbábázott Szērēda fēlēt.” „Ki akartunk jöni valahogy az erdōből, de kōd vót, s ēggyet kerinbábázunk ott kōrbe-kōrbe.”

kéz

Fēlhúzza a kezit 'valaki ellen fordul, kihúzza a kardot'.

Fēnnebb van a keze 'ő a hatalmasabb, az ő szava a döntő'. „Az ő keze fēnnebb van, met ő a fōnök.” „Ígyírt a fōdēt, amit ígyírt, de én nem tudok kérni sēmmit,

me a fōdet megdōgozni nem tudom, így az ő keze van fējjel, s ő beszélget.”

A keze se fog 'a nagy sietség miatt nem rendezettek, nem hatékonyak a kézmozdalatai'

Kezet tēsž rēja 'megszerzi magának, megfogja'

Ha kérésztēlni hīnak, s a kezed a tēsztāba van, vēdd ki, s mēnj kérésztēlni 'a keresztelés a legfőbb emberi kötelesség, imperatívusz'

kēžēn-kōžōn 1. 'valahol, valamelyikük közelében'. „Kēžēn-kōžōn elveszēt. 2. kēžēn-kōžōn ~ kēžēn-kōžūl 'több személy közül valaki'. „Kēžēn-kōžūl/ kēžēn-kōžōn elvesztēttek.” „Ha kēžēn-kōžūl nem álltunk vōna mellēje, a lejānka nem tudta vōna az iskolāt elvégezni.”

Nem keze ūgye 1. 'nehezeére esik megcsinálni, nem szeret vele foglalkozni'. 2. 'lusta'. „Nem vót keze ūgye a rēpāt megkapálni.” (gūnyos)

Kezet fog (vkivel/vmivel) 'szövetkezik vele, összeadja magát vele'. „Ha ezt a mestērségēt választod, a szēgēnséggel örökre kezēt fogtāl.” „Nem kell az örđōggel kezēt fogni.”

Sok kēž a hajba és jó 'jól jön a segítség'

A keze még van kötve 'nincs szabad akarat'. „Māskor pedig olyan szilvesztērēzēs és vót, hogy a kazānt otthagytuk, eljōttünk ēgy kicsitt, de a kezünk meg vót kötve, vissza kellēt menni.”

Kezit-lābāt hānyja el 'tiltakozik ellene, fel van háborodva, veszekszik'. „Kezit-lābāt hānta el, hogy neki több gyermek nem kell.”

Ēgy kēžūtja 'egy sornyi vetés, egy nyom; az a sāv, amit kézzel történő gabonavetéskor egyszeri előhaladáskor kézzel bevet az ember'. „Ēgy kēžūtján elé belēmagolta a gabonāt.”

Ēgy kēžre mūködnek/dōgoznak 'egy cél érdekében, közösen dolgoznak'

Nyújtsa a kezit 'megtesz mindent, amit csak tehet'. „Nem úgy van-ë, hogy az orvos és nyújtsa a kezit, s amikor tovább má nem ér, akkor azt mondja, hogy én egyebet nem tudok csinálni.”

Nem síkul a keze 'tolvaj természete van'. „Nem síkult a keze, s nem és vót éggýáltalán szívbajos, ha valaminek azt tudta mondani, hogy »gyere velem«.” – Csak tagadó alakban használatos.

A szèntnek és maga felé hajlik a keze 'mindenki a maga érdekét nézi, önzó'

A keze után/kezihez szoktassa 'megveri'. – Rendszerint a férjre mondják, aki veréssel „szoktatja magához” a feleségét. Gúnyos, ironikus értelemben használják.

Keze szennye (vkinek) 'valamilyen kézzel végzett munka pozitív tárgyi eredménye'. „Ez a szép oltárterító égy égy-szerű asszony keze szennye.”

Út a kezín 'dicséző szóval, ajándékkal hízeleg valakinek vmilyen önös cél érdekében; vmivel rábiztatja vmire, ami neki jó; meggyózi arról, hogy kedvezzen neki'. „Tagosittáskor ha valaki ütött a kezín a földmérő bizottságnak, félvették a földet első osztályba akkor és, ha az a föld nem vót első osztályú.”

kiáll

kiáll, ki van állva 'nagyon kifárad, nincs ereje a fáradságtól'. „Kiállott a karom/lábom.” „Estére jutva erőst ki vót állva a sok nehez munkától.”

kihasad

Kihasadsz! (fenyegetés) 'megsemmisülsz'. „Úgy földhöz váglak, kihasadsz!” „Ha a gyóntatószékbe őszintén meggyónód minden vétkeket, az ördög mérgibe kihasad.”

kiményèn

kiményèn 'kimarjul'. (kéz, láb, váll stb.) „Olyan rosszat lépett, hogy kimént a lába bokából.”

kinyúz

kinyúz 'nyúzással a test valamelyik részét leválasztja, megtisztítja'. „Csulinak a lábából az in a sorkánál ki vót nyúzva teljesèn.”

kiver

kiver (vkin vmi) 1. 'kiütést kap'. „Kivert rajta az apró.” 2. 'megárt neki'. „Kivert Magduson a sok éjészés (értsd: megártott neki az éjszakázás, éjszakai munka).” 3. 'nem szereti (mert árt neki)'. „Kiver rajta a tanulás.”

konyol

konyol, mégkonyol 'ököllel üt, ver'. (inkább a fej megverésére vonatkozik) „Ne konyold állandóan!” „Égy kicsit mégkonyolta.”

ködök

ködök 'köldök'

A ködökit ott vágták vót el 1. 'ott született'.

2. 'vmihez tartozik, vmihez ragaszkodik'. „A ködökit neki és ott vágták vót el a bodega mellett.” „Állandóan szomszédol, úgy látszik, a ködökit ott vágták el.”

könyök, könyököl

Rëakönyököl (vmire) 'úgy támaszkodik vmire, hogy közben fogyasztja, pusztítja. „Arra a kicsi félretett pénzre egészen nem könyökölhetünk rëa.” „Rëa vannak könyökölve egészen az erdőre, vágják a fát szèrrel s szèr nélkül.” „Rëa van könyökölve a fejéjnépre, vele tartassa el magát.”

könnyezik ~ könnyeddzik

Könnyezik, mind a Bolygó Péter joha. ~ Könnyezik, mind az árva leján picsája 'szívárog a szeméből a könny'. „Nem mondta, hogy mi baja, csak csendésèn könnyezett, mind a Bolygó Péter joha.” – A juhnak a szeme fájt, ezért könnyezett. A szólásban szerepló személy ismeretlen.

köröm, körmöl, körmödzik, körmöcsöl, körömködik

hëzzkörmöl. ‘hozzányúl, titokban elvesz, ellop belőle’. „A këncsészegi hoszú födből pallag lett. Azt mondja André Bélla, hogy hëzza és körmöltek két ódalról, met most má nincs még öt métër széjjës.”

Kihúzza a szálkát valaki körme alól ‘megmenti a kényelmetlen, kellemetlen helyzetből’

körmöcsöl ‘(jégen) kapaszkodik, nehezen jár’. „Körmöcsölve jött haza.”

körmödzik, békörmödzik ‘enyhén befagy’. (a vitzükör teteje) „A tyúkrok vállujába a víz réggelre békörmödzött, pedig még csak szeptemberbe vagyunk.”

körmöl 1. ‘kapaszkodik a jégen’. „Körmöltünk az úton ki a templomfelé mind a ketten.” 2. (vmiért) ‘törekszik valamire’. „Körmöl mindëнки a mégélhetésétt.” „Körmöl, hogy valahogy üsse agyon ő és az üdöt.”

Körmire ég a gyërtya ‘sietnie kell, nincs elég ideje nyugodtan befejezni a dolgot’

Körömködik ‘igyekszik, törekszik vmire’. „Körömködnek-ë a gyermëkek, hogy valamit érjenek el?”

Rágja a körmit ‘várakozik’ „A komám eddig a körmit rágja, várja, hogy vigyünk neki szërszámot.”

körömfeketényi

körömfeketényi ‘parányi’

Nem hagy rajta egy körömfeketényi becsülletét ‘leszidja a sárga földig, lehordja mindennek’

kösönködik

kösönködik, belé~, réja~ 1. ‘kapaszkodik vmibe’. „Belékösönködött a löcsbe, s futott a szeker mellett.” 2. ‘ragaszkodik hozzá’. „A gyermëk úgy réa vót kösönködve, nem akart onnét tölle elmëni.” „Belé vót kösönködve, hogy hagyjam mënni őt és a többiekvél.”

kötődik, kötül

mëgkötődik ~ mëgkötül ‘megnémul, nem tud szólni’. „Úgy mëgkötödtem/mëgkötültem, hogy a szót nem tudtam felvátani.”

kövér

Olyan kövér, hogy hasad el ~ Kövérségibe elhasad ‘nagyon kövér’.

Kövérségibe magát elveti ‘a kövérségtől elhasad vagy eldeformálódik’. „Ez a csipor ugyanbiza kövérségibe vette-ë el magát?” (Tréfás, gúnyos. Jelentése: ‘miért törted el csuprot?’)

Olyan kövér, mind az agyag ‘telt, formás’. „Szép nagy lejánka lett belőlle, olyan kövér, mind az agyag.”

kucorodik, kucorog

kucorodik, le~, mëg~ 1. ‘összehúzódik, lekucorodik’. „Lekucorodott egy mána-bokor tövibe.” 2. ‘összegörnyed’. (pl. fájdalomtól) „A labda gyomorszájón kapta, s ott abba helybe mëgkucurodott.”

kujak, kujakol

kujak ‘ököl’. „Ha csak egy töérot valakitől ellopsz, a kujakodot pappirosba csongolyittom, s mëggyújtom.” (gyermek fenyegetése)

Úgy talál, mind a kujak a szemre ‘talál, odaillik’. (tréfás) „A dëszkát ëppe jól vágtuk el. Úgy talál ide, mind a kujak a szemre.”

kujakol, el~, mëg~ ‘ököllel megver’. „Bögögetétt, met a tesvérei jól mëgkujakolták.”

kuporodik, kuporog

kuporodik, le~, fél~, mëg~ ‘kucorog, összehúzódik’. „Fëlkuporodik a szëkerre.”

Kuporog, mind Homoród végin a mënnykő ‘kuporog, várakozó állásponton van’.

kurva

Kész a kurva, csak pénz híjja/héjja ‘bele van egyezve, kap rajta, csak ëppen nincsen lehetősége rá, pl. nincs rá pénze,

ideje, ereje stb.'. – Nem bűnös szándékról dologról van szó!

[kurva, parázna, rosszféle]

Borsószalmába még kéne égetni! 'rosszféle, gonosz'. „Jaj, azt és jó szároz borsószalmába még kellett volna má rég égetni!” – Rendszerint parázna női személyre mondják.

nagyhúzó 'kurva'. „A vénasszon fiatal korába nagyhúzó vót.”

kutya, kutyalikodik

A kutyát nem lehet megkötni, ügyes elszabadul 'a félrejáró házastársat nem lehet a házasságtörésben megakadályozni'.

kutyalikodik 'félrejár'. „Egész életembe kutyalikodtam, met olyan vót a vérém.”

láb, meglábol

Áll eggyik lábáról a másikra 'tétlenkedik, lustálkodik, unatkozik'. „Jó dóga van, egész nap csak áll eggyik lábáról a másikra.”

A lába bészorult (vhova) 'elkésztet vhonnan, mert máshol töltötte el az időt'.

A(z) eggyik lába a koporsóba (van) 'halála előtt áll'.

félkalongyalja a lábát/lábait 1. 'a térdén keresztbe teszi a lábát'. 2. 'lustálkodik'. „Ekkora dologudóbe nem és kalongyalhassuk fél a lábunkot!”

Mégfogta az Isten lábát 'szerencsés, jól sikerült neki vmi'. „Jó posztba (állásba) került, mégfogta az Isten lábát.”

Meglábol (vmit) 'meglábol, megúszik vmit'. „Meglábolta itt Szērédába a kórházba, nem úalták fél Vásárhelyre.”

Nagy lábon jár 'költekezik, hetvenkedik'.

lélék

Lélék, lélek, de miből élék? 'nem elég a lelkiet emlegetni, az anyagiakra is kell gondolni'

Lelke nyugtára/nyugudalmára 'nyugodtan, úgy, ahogyan szeretné, ahogyan meg van győződve róla, megbékélve'. „Hagyjad, hogy dógozzon vele lelke nyugtára.”

A lelkit benne tartsa 'nagyon félti, nem adja kölcsön senkinek'. „Benne tartotta a lelkit a gērēblyéjibe, s én mégēs el-törtem.”

Mēgesik a lelke rajta 'megsajnálja'. „Még es esett a lelkēm a kicsi cigánlējánkán.”

Nem fér bé a lelke mellé 'nem tudja elfogadni'. „Nem fér bé a lelke mellé, hogy Misi adaadta vót neki azt a földet, s most hogy mēghalt, a felesége, Ilus visszavette.” „A lelkēm mellé beférni nem tud ez a sēmmi pénz.” (ti. hogy ilyen kevés a nyugdíj)

Nincsen lelke (s Istene) 'nem sajnálja/sajnálja'. „Hogy volt lelked s Istened ezt mēgtēnni?” „Ugyanbiza hol vót a lelked akkor?”

lepcség, lepcsēs

lepcség 'sokat beszél, nem kívánatos dolgokat mond el'. „Ne lepcsēgi állandóan, ha má mēgtētted, legalább hallgass velem!”

lepcsēs 'pletykás, beszédes, szószátyár'. „Ugyanbiza hogy tudsz örökké ilyen lepcsēs lenni?!”

lepcsen, lepcsent, lepcsegtet

lepcsen, belē~, el~, fél~, ki~, oda~ 'teljes testével, lomhán elesik'. (durva) „Na, jól ellepcsenék!”

ellepcsen 'elfárad'. „Eröst el vótak lepcsenve, amikor hazajöttek.”

lepcsent, el~, fél~, ki~, oda~ 'odadob, odaken' (durva). „Égy jó kalán maltērt a falra féllepcsentētt, de mind lehullt.”

mēglepcsent, mēglepcsegtet 'megüt, arculüt'. „Jól leszidtam, s még ēgy kicsitt még és lepcsegtettem, hogy végye má észre magát.”

libickēl

libickēl, bé~, el~, fél~, ki~, oda 'sánta ember féloldalra libegve jár'. „Libickēl az istápvál.” „Örökké látom, hogy szēgēn ott libickēl az udvaron, dógozik valamivel.” „A nem baj, ha az embēr ēgy kicsitt libickēl és, csak haladjon. Ha a lába dől és bé alája, de mēnyēn.”

lik

lik ‘segglyuk, fenék’. „Kilenc: kicsi likú Ferenc!” (kiszámoló mondókából)

Nyald ki a likát! ~ Fúdd fél a likát! ‘teljék kedved benne, tartsd meg magadnak’ (emberre, állatra vonatkoztatva). „Fúdd fél a likát a tehenyédnek, nekem ilyen drágán nem kell!” „Én félfogtam a farkát, / te kinyaltad a likát!” (gyermekmondóka)

Űlj le a likadra! ‘ne hetvenkedjél, ne nagyképűsködjél’. „Űlj le a likadra, míg jól van dógod, ne szökdöss!”

lófasz

Ketyég, mind a lófasz a tokjába ‘nagyon mérges, ideges, reszket belé’.

lucs, lucsos

lucs 1. ‘sár, nedvesség’. „Réggel, amíg a harmat fél nem szárod, lucsba kell menni.” 2. ‘izzadság’. „Tiszta lucs vót a ruhája.”

lucsos ‘izzadt, nedves’. „Jó lucsos az ing a hátodon, vesd le, s végy mást!”

[lusta]

Belésüt a nap 1. ‘ellustul’. „Délutánra má a nap erőst belénk sütött vót.” 2. ‘meggazdagodik, szerencsés’. „Én nem tudom, a Nap hol sütött beléjük, hogy így elgazdagodtak.”

Nagy helyt éri a Nap ‘lusta, nem akar dolgozni’

ld. még *fej* (Süti a fejit a nap.)

máj

Nagy a mája ~ Jó a mája ‘bátor, nem irtózik’. „Hát éccēr, jó nagy mája lehetett annak es, ha ezt még merete tenni!”

A fehérnépnék/fejérnépnék nagyobb a mája, mind a férfinak ‘a nők bátrabbak a férfiaknál’. „A nő nagyobb májú, mind a férfi. Ha egy gyilkosságról van szó, a férfiak sokszor rosszul lesznek, de a nők nem.”

Fehérmájú/Fejérmájú ~ Fehér/fejér mája van ‘felfokozott nemi vággal rendelkező, nimfomániás nő’. „Isten örözzön

még a fejérmájú fejérméptől!” „Amelyik nőnek fejer mája van, annak nem elég soha.”

ld. még *szar* (*Elvállik a szar a májtól.*)

malac

Állva aluszik, mind a Czikó Balázs malacca ‘állva elaludt’. – A malac megdöglött, de a disznópajta oldalának nekitámaszkodva, megdögölve is lábón állt. Ezért arra gondoltak, hogy csak aluszik.

marok, esszemarok

Kinő az Isten markából ‘túl nagyra nő’. „Ez a gyermek kinőtt az Isten markából.”

esszemarok ‘a két tenyérrel kialakított maroknyi’. „Tegyél ebbe a lábosba egy esszemarok lisztét es.”

esszemarokkal ‘a két tenyérrel kialakított maroknyi’. „Annyit adj, hogy légyen legalább egy jó esszemarokkal.”

mászik

Mászik (vki után) ‘utánoz vkit, hasonlítani szeretne vkihez’. „A kókus ember es mászik a nagygazda után.”

mecsken

mecsken, el~, ki~, fél~ ‘elesik’. „Valami tyúkszaron vagy min jól megsikultam, s elmecskentem az udvaron.” „Leesett a bicigliről, s kimecskent oda az út közepire.” – Csak igeekötős alakban használatos.

meddü, elmeddül

meddü ‘meddő, terméketlen’. „A meddü juhra a pásztor nem ad sajtot.”

elmeddül ‘meddővé, terméketlenné, sterillé lesz’. „A tehen elmeddült, s ebből kifolyólag jól még es hizott.”

mënyën

mënyën ‘megy, jár’.

Úgy mënyën, hogy mënet közbe még lehet talpalni ‘lassan, lomhán, lustán megy’. „A gazda felesége hozta nekünk, a kasszásoknak a reggelit a mezőre. Má későcske es vót, s mü jó éhësën néztük távolról, hogy ejiszë délre se ér fel hëz-

zánk. Olyan lassan jött, hogy mēnet közbe mēg lehetett vóna talpalni.”

mocskol, mēg~

mēgmocskol ‘megsebesít, összemarcangol’.

„A bálba bicskával mēgmocskolták.”

„A medve az erdőn mēgmocsolta.”

mell ~ mejj

mejj ‘mell’. „A mejjire ölelte a gyermekét.”

Ég a mejje tölle 1. ‘nem ízlik neki, nem tetszik neki’. „Ég a mejje a köménlevestől, de a báránflékentől bézzēg nem ég.” 2. ‘drágáll vmit, és emiatt nem esik jól a fogyasztása’. „Amit az embēr nem saját maga vészēn, attól a mejje nem ég. De amit maga vészēn, attól úgy ég!”

Az embēr a mejjit erőst ne vesse ki (, met nem tudja, hogy hol esik el) ‘ne hetvenkedjen senki, mert nem tudja, hogy mikor éri baj’

Kiveti a mejjit ‘hetvenkedik’. „Nē, hogy kivette a mejjit!”

mejj kalánnya ‘mellkanál ~ melle kanala’.

„Valami olyant ehettem, hogy nyomta a mejjem kalánnyát valami.”

Olyan mejje van, mind ēgy rēgāti kotlónak ‘vézna, satnya ember’. (tréfás)

Veri a mejjit 1. ‘büszkēlkedik, hivalkodik’. „Mū verjük a mejjünköt, hogy katolikusok vagyunk, de a parancsokat nem tartjuk bē.” 2. ‘bánja a tetteit, vezekel’

merkēl

merkēl, mēg~ 1. ‘haragosan néz’. „Há biza, merkēlt rējám a gyermek, met jól mēgszidtam.” 2. ‘haragszik vkire’. „Segitēttem rajta, s most még ő merkēl rēám!” „Má rēg merkēlnek ēgymásra.”

Merkēl, mind a bēka a csihánba ‘haragosan néz’.

Vágja a merkēt rēa ‘haragosan néz, haragszik valakire’. „Vágja a merkēt rējám, de én úgybe se vészēm.”

mos

Csak mossa a száját ‘csak mond vmit, de nem gondolja komolyan, nem annak

megfelelően cselekszik, locsog’. „Ígērte, hogy mēgcsinálja, de úgy látom, hogy csak mossa a száját, met nem jött errefelé se.”

nádal ~ nádol, nádalgat ~ nádolgat

nádal ~ nádol, nádalgat ~ nádolgat ‘támogat, táplál’. „Eleget nádoltuk a szénászekernek ezt az ódalát, most mégēs a másik felé húz.” „A szomszédok nádolgassák a két őreget.”

nehēz

Nehez, mind a só ‘súlyos’. „Próbáltam ölbe venni, de olyan nehez, mind a só.”

nyak

nyaka csigája ‘nyakszirt’. „Fáj a nyaka csigája.”

Nem fér a nyakára ‘nem akarja csinálni, nehezére esik’. „Nem fér a nyakikra a munkahely.”

Nyújtsa a nyakát (vmi felé, vmerre) ‘érdekli valami, vágyakozik rá, figyel rá, mert valamit akar tőle’. „En amíg a gyárba dógoztamēs, a nyakamot örökkē nyújtottam a mező felé.”

Nyüllik a nyaka utánna ‘kötelessége, elvégzendő feladata van’. „Könyūd neki ígyirgetni, de osztán végül az én nyakam nyüllik.”

nyal

Fēlnyal vmit 1. ‘túlságosan felértékel egy eladandó dolgot’. „Fēl vót nyalva a tetlen erőst.” 2. ‘megkap vmilyen ragályos betegséget’. „Hát hol nyaltad fēl vajon ezt a bajt?”

nyál, nyalántás

Nincs a rēggeli nyálával ‘ittas, alkoholt fogyasztott’. „Lászott jól rajta, hogy nincs a rēggeli nyálával.”

nyalántás ‘kevēs étel’. „Egy nyalántást se eszik.”

nyavalya

Mēgjáró nyavalya 1. ‘járványos betegség’. (ti. mindenkire jár) 2. ‘mindenkin megtörténhetō baj, betegség’. „Ez olyan mēgjáró nyavalya, hogy malacvásárkor mindēnki a nagyobb malacot akarja elvinni.”

nyel

Nyeljed kétrét! ‘egyed gyorsan, hogy végezz vele hamar’. „Nincs sok üdönk, nyeljed kétrét, hogy osztán méhes-sünk!”

okádik

Ha a kutya a hájat elnyelte, nem okádja vissza ‘ha valami hasznavehető, csábos dolgot vki már megszerzett, nem lehet tőle visszavenni’

ódal, ódalborda, ódalcsont, ódarol, ódaszlag

ódal, ódalcsont ‘oldalborda’. „Otthon se törte bé sënki az ódalcsontját. Vajon métt kellétt akkor hazúról elkötözzön?”

Bétöri az ódalát ‘bántja, sérti’. „Vajon mi törte bé az ódalát, hogy még sértődött réánk?”

Ēgyódalú (ember) ‘együgyű, érzéketlen, mafla’. „Az Ēgyódalú embért én nem szeretem.”

ódarol, el~, ki~, fél~, oda~ 1. ‘ferdén oldalra jár’. „A hēgy olyan meredēk vót, hogy csak ódarolva tudtunk rajta kimēnni.” „Láncfarkon ódarolva húztuk bé a buglyákat.” „Lasan osztán elődaroltunk, mid akikēt leforráztak.” „Béodarolt a marton valahogy az Ótig.” 2. ‘nem egyenesen, hanem kertelve, óvatoskodva beszél’. „Ne ódarolj itt nekēm, hanem mondd még tisztán, ha valami bassza a csörödöt!”

ódaszlag, félódaszlag ‘oldalt lévő helyzetben’. „Ódaszlag vót feküve, s nem mozdult.”

orr

Bassza az orrát/csörít vmi ‘bosszantja, ingerli vmi, nem tud lenyelni, megemészteni vmit’

Béüti az orrát (vhova) ‘benéz, bekukkant vhová’. „Mise után örökké béütöm az orrom a testvérēmhez.”

Cirmos az orra ‘bünös, hibás’. „Eröst ő se szájalhatott, met abba a dologba neki Ēs cirmos vót az orra.”

Addig, amíg az orrára esik ‘végekimerülésig’. „Addig dógozik, amíg az orrára esik.”

Folyik az orra leve ‘náthás’

Az orra kerekēdjén még, mind a többi disznyóknak! – Átokformula. Tréfás.

Az orránál elébb kell/kéne lásson ‘önző, nem lát túl a saját érdekein, nem veszi észre, hogy másnak rosszat, bajt okoz’

Kiüti/elüti az orrát (vmi) ‘előtünik vmi’. „Kiüti az orrát valami baj, betegség.

A kutya Ēs haragszik az orráétt ‘ha bántják, az ember ingerlékeny lesz tőle’. – A szólásnak átvitt értelme is van. Mivel az orr az arc elülső részén található, mintegy az emberi személyiség „előretolása”, ezért az orr bántalmazása a személyiség elleni nyílt támadást jelenti, az ingerlés, a bosszantás szimbóluma. Ezt fejezi ki a „bassza az orrát vmi” szólás is, aminek jelentése: ‘bosszantja, ingerli vmi, nem tud lenyelni, megemészteni vmit’.

Nyalja/nyalhasa az orra gombáját ‘elvezített, nem kapott meg vagy nem szerzett meg vmit, amire szüksége volna, és amit aztán nélkülöz’. „Ha karácsonra nem tudunk bár Ēgy disznyócskát űlni, osztán egész télēn nyalhassuk az orrunk gombáját.”

Az orrodba nyúlok takonyétt, s ha nem kapok, a közfalat kiütöm! – Tréfás fenyegetés.

Az orrára rējaütnek ‘rendreutasítják, megrecúmozzák, megbüntetik’. „Űgyelj, met ha hēzzanyúlsz, az orrodra rēaütnek.”

Az orrára szarik. ‘semmibe vesz, megaláz’. „A lējánka az apjáéknak az orrára szarik, eröst nagy helyt lássa magát.” „Szarjál az orromra, ha ott nem lesz ő Ēs a többi között!” (fogadkozás, jóslás)

Ēgy szaros karóval/szálkával nem lehet félērni az orrát ‘nagyképű, felvágós, sokra tartja magát’.

Úgy orrba vágja, mind a zsögödi embër a pipét – Falucsúfoló. A zsögödiek állítólag szivarpapírt tettek a pipe lába alá, hogy érje fel a vályút, de mivel így sem érte fel, orrbaverték.

ölel, félölel

Félöleli a világot 1. ‘kapzsi, telhetetlen’. „Olyan fajták, hogy félölelnék a világot.” 2. ‘túl sokat akar’. „Nem lehet félölelni a világot.”

ördög

Ördög van benne ‘rossz tulajdonságokkal bíró személy’. „Mikor fiatal voltam, azt gondoltam, hogy a női személy angyal. Az a ráksulyt, van abba ördög és elég!”

öreg

Az öregnek az Úristen a téhetségit elvész, de a kívánságát meghagyja ‘öreg kori nemi impotencia’.

pemhed

pemhed, még~ ‘ellágyul, elerőtlenedik’. „Régebb a fejrénépekvel jól birtam, de most má biza közbe eléfordul, hogy hajnalba az enyém és elkezd pemhedni.”

pérgált

pérgált belül ‘kényes gyomrú, válogatós’. „Mind olyan pérgált belüliek az egész család.” „A súj a pérgált beledét egye meg, hát ezt te mé nem tudod megenni?!”

pët, pëtél, pëtës

pët ‘hímtag’. „Anyám kárpált örökké, hogy házasodjam má még, de én örökké azt mondtam neki, hogy csak várjon, met egyszerű a pëtémét a kerekvettető köre kitészem, s addig várok, míg vajëgy fejérnép réacurukol. Úgy és lett vót.”

Olyan, mind a ganci (értsd: ‘gúnár’) *pëte* ‘hosszú, vékony és horgas’. „Ez a kaszakanta olyan, mind a ganci pëte.”

pëtél, még~ ‘nemileg közösül’. „Hogy ezëknek a mai fiataloknak nincsen szégyënik! Az embër két széme láttára itt a patakhídnál állva mégpëtélik egymást!”

Olyan, mind a pëtës angyal ‘kitünő, nagyszerű, csodaszép’. „Addig dógozunk rajta, míg olyan (szép) lëssz, mind a pëtës angyal.”

picsa, pina, picsáz

Bémelegëdik, mind a perecsütöné picsája „A nagy melegbe én és úgy bémelegëdtem, mind a perecsütöné picsája.”

Készën picsa mégbaszva! ‘várja a készent’. *Kipicsáz* ‘semmivel hagy’. „A testvérei kipicsázták teljesën, ő a nagy vagyomból nem örökölt szinte sëmmit.”

Könnyeddzik, mind az árva lëján picsája ‘pityereg, sírdogál’.

Lekutyapicsáz 1. ‘leszid’. „Jól lekutyapicsázta.” 2. ‘semmibe vesz’. „Le lehet ökököt kutyapicsázni, de még réjrik szorulhatunk.”

Mëgunta, mind a cigán az anyja picsáját ‘ráunt’.

Picsán szór! ‘nem ér sëmmit, értéktelen dolog, elromlott dolog’.

A picsa bankot ütött! ‘nem sikerült vmi, elromlott a terv’.

A picsa nagy kovász ‘a világ a nők körül forog’ *Amióta a szappant félalálták, a pinának se ize, se büze* – Tréfás, durva.

Tapogassa, mind tót a pinát ‘óvatosan, körülményeskedve tapogat, vizsgál vmit’

A pinán nincs csëngettyü ‘a nő félrelépése titokban történik’

picsapótlék ~ pinapótlék ‘a vőnek adott vagyontárgy, mindenekelőtt földdarab’.

„Azt a földvéget apóssomtól picsapótlékba kaptam vót.”

pinarágó ‘halfajta’.

Vigyorog, mind a bécsi picsa (a tokjába) ‘bambán vigyorog’.

ld. még *szarik*. (Aki sánca nem hált, ágyba nem szart s pinát nem nyalt, az nem embër.)

píp

píp ‘gyötrő szomjúságtól a nyelven támadt keményedés’.

Píjja van ~ Pípot kapott ‘a gyötrő szomjúságtól a nyelvén kinőtt a pip, nagyon szomjas’.

pisí, pisil

pisí ‘vizelet’. „Ki viszi ki a pisit?”

pisil, le~ (vkít), oda~ (vhová) ‘vizelet’. „Pisiltél-é, kakáltál-é, hát akkor még mi bajod?” (gúnyosan gyermekhez)

Margit magát lepisilte ‘esős idő lett Szent Margitkor’ – Július 13-án van Antiochiai Szent Margit ünnepe. Ez a nap volt régen az erdei szénacsinalás kezdete. A szólásban a Margit más női szentek nevével is helyettesíthető.

pokla

pokla ‘méhlepény’. „Bornyúzáskor amikor a tehen poklája eljött, a kicsi bornyú má lábra és áll.”

pucaviola

pucaviola ‘kislány’. „Hol tekerégtél, te kicsi pucaviola?”

pufos

pufos ‘telt arcú, kövér’. „Mintha most pufosabb vagy egy kicsit, mind vótál ezelőtt.”

purc, purcol, purcog, purcogtat

purc ‘kis, halk szellentés’.

purcol, purcog, purcogtat ‘kis halk szellentést végez’.

pipepurc ‘jelentéktelen semmiség’. „Ez csak pipepurc, nincs és amit beszélni rólla.”

ld. még *dörszent, fíngik, süllent*

rág

Hadd rágják egyik a mást! – Pálinkaiváskor elhangzó biztatás, a második vagy későbbi pohár kínálásakor.

rámás

Rámás (vki) ‘teltebb, kövérebb, erősebb személy’. „Most mintha egy kicsit rámásabb vóna, mind a múltkor.”

ránkódik

ránkódik, még~ ‘hirtelen megijed, össze-rezzen’. „Jaj, úgy megránkódtam!”

ráz

Mégrázza, mind Krisztus a vargát ‘keményen megrázza, ráncba szedi’

rebben

rebben, még~ ‘felrezen, felriad’. „A hirtelen villámlástól én és mégrebbentem.”

„Ha a tehen valamitől még talál rebbenni az országútyán, a másikat mellette béüti az autó elé.”

részeg

A részeg embért Márja a kötényibe hordozza ~ A részeg embér Márja kötényibe van ‘az ittas embernek nem esik baja’.

seb, sebes, sebesedik

A fájó sebet, ha piszkálsz, jobban fáj ‘a megesett szerencsétlenséget, sérelmet, bajt nem kell emlegetni’. „Ne piszkáld a fájó sebet!” „A térgye sebesedik ki tőle.”

[seb, sebesít]

Kőhöz legyen mérve ‘kőbálványra/ köszoborra legyen vonatkoztatva’. – A szólást akkor kell mondani, amikor a beszélő egy harmadik személy testén bekövetkezett sérülésről – sebről, csonttörésről stb. – beszél, és ennek helyét a saját testén is megmutatja. A szólás kifejezetten mágikus szemléletet tükröz: ha ugyanis a sérülést, sebet stb. a magunk testén is megmutatjuk, azt kockáztatjuk, hogy az érintéses mágia működési elvének megfelelően a mi testünkön is bekövetkezik ugyanaz a baj. Ha azonban a rámutatás gesztusa közben a „kőhöz legyen mérve” formulát mondjuk, ezzel „a köre” azaz egy kőbálványra, köszoborra visszük át a rámutatás gesztusa által várhatóan bekövetkező szerencsétlenséget.

őt, még~ ‘bicskával szúr, vág’. „Olyant őtött éggyet rajta, hogy elig élt még.” „Na, ezt jól megötötték!”

segg

Seggel ajtót teszén ‘hálátlan, méltatlanul fejez be vmit, köszönet nélkül távozik’.

- „Nem illik seggel ajtót tenni.”
- A segge alatt van* ‘rendelkezésére áll’.
- „Örökké a segge alatt van az autó s hëzza a sofför és.”
- Nagy baj, amikor az embërnek a seggire szëm kerül: azt nëzi, hogy hova üljön le* ‘fáj a lába, keresi az ülöhelyet’. „–Hogy van, Balázs? – Egyebként jól vónék, doktornő, csak az a nagy baj, hogy im-má a seggëmre és szëm került. – Hogy-hogy?! – Hát úgy, hogy hatvan évës elmúltam, s most má örökké azt kezd-tem nëzni, hogy hova ülheték le.”
- A segge befagy* ‘megfázik’. „Ötözz fél ren-dësën, me még hideg van, s a seggëd befagy!”
- (*Amikor az mëglesz,*) *akkor az én seggëm Bakó ódalába nyúlat lő* ‘nem tud meg-törtënni vmi’. – Lehetetlenség formula.
- Bé van sózva a segge ~ Bësózták a seggit* ‘nyugtalan, mindenképpen meg akar tenni valamit’. „Nem lehetëtt honn tar-tani, bé vót sózva a segge, hogy ő és mënyën a bálba.”
- Seggët csinál a szájából* ‘nem tartja a sza-vát’. „Ën a szájomból seggët nem csinálhatok, ha egyszer oda elígyirkëztem, akkor nem mënyék másfelé.”
- Ëg a segge (vmi után, vmiért) ~ Ëg a valaga (vmi után, vmiért)* ‘mindenképp meg akar tenni vmit, vágyik vmire, nyugtalan vmi miatt’, „Ëg a segge, hogy má este van, mënni kell az is-tállóba.”
- Fëlbasszák a seggit ~ Fël van baszva (a segge)* 1. ‘fel van ingerelve’. 2. ‘fel van biztatva vagy bujtatva vmire’. „Na, en-nek valahol jól fëlbaszták a seggit!”
- Fëlcsësztik a seggit ~ Fël van csësztve a segge* 1. ‘fel van ingerelve’. „Vajon ki csësztte így fël a seggit, hogy ilyen ide-gës?” 2. ‘fel van biztatva/bujtatva vmi-re’. „Fëlcsëszték a seggit, hogy a fődëtt përeljën.”
- Fëlfúhatod a seggit* ‘tönkrement, elpusz-tult’. „Most má fëlfúhatod a seggit a cifra lónak, ha mëgdöglött.”
- A seggit fognia kell* ‘állandóan kíséreti, nem akarja magára hagyni’. „Mindënu-be ketten mënnek, met a felesëginek a seggit örökké fognia kell.”
- Seggët forditt a világnak* ‘meghal’. „Az óperáció után élt, amíg élt, de osztán egyszer hirtelen seggët fordított a vi-lágnak.”
- Füdd fël (a seggit/a likát)!* ‘nem ér semmit, tégy vele, amit akarsz’. „Ha ki talál égni benne a motor, osztá fëlfúhassuk az egész villanyfúrut.” „Füdd fel a seggit a lovadnak, nekëm nem kell ëlyen ló, a-melyik nem fogja mëg a terüt!” „Ide ne hozd azt a tekergöt, nekëm nem kell, füdd fël a seggit!”
- A segge hasad el érte* ‘vágyik rá’. „Julisnak hasadt el a segge a cifra legényëtt.” „A seggëm elhasadt vóna, ha nem mëhet-tem vóna el a bálba.”
- Nem a seggëdből/valagadból húztál ki!* ‘add meg a tiszteletet!’. „Hogy mersz így beszëlni velem? Azt hiszed, hogy a seggëdből húztál ki?”
- A seggibe van a keze/ujja* ‘tétlenkedik, bamba módon hagyja, tûri’. „Hát Zol-tinak az ujjá a seggibe vót-ë, hogy ő ezt tétlenül csak nëzte?” „Ha réám támad, akkor biza én se dugom a kezem a seg-gëmbe, hanem visszaütök.”
- Kifordítja a seggit* ‘csúnyán viselkedik vkivel’. „Ëgy darabnég fizették a gyer-mëktartást, de osztán többet nem fizet-tek, hanem kifordították a segikët.”
- Van, akinek a lófaszt a hátába vágják, s mëgës a seggibe szökik!* ‘van, aki mindig nagyon szerencsës, minden elönyére válik, mëg a kezdeti szerencsétlenség is javára fordul, a sors nem tud kárt okozni neki’
- Mëgbassza a seggit (vminek)* ‘elront, tönk-retesz’. „Mëgbaszták a seggit a biciglinek.”

Mégkapja a segge porcióját ‘megverik’.
„Ügyelj, met minnyá mégkapod a seggöd porcióját!”

Mégnyomja a seggit (vhol) ‘helyben marad’. „Nyomd még itthon a seggédet!”
„Métt nem nyomta meg ő es otthon a seggit?” – Főleg felszólító és kérdő alakban használatos.

Mégüti a seggit vmi ‘kellemetlenség, kár, csapás, ami tanulsággal jár’. „Ha a seggit mégüti ő es, akkor osztán attól tovafele hézzatart.”

Azt se mondja, bújj a seggëmbé ‘számba se veszi, nem tartja tisztelőben’.

Ëgy seggel két nyeret nem lehet ülni ‘egyszerre két dolgot nem lehet csinálni’

Csak az ökör seggitől a szarváig lát ‘nem lát ki a maga környezetéből, tájékozatlan a világ dolgaiban’. „Akikből kulákot csináltak, azok éjt nappá tettek, úgy dógoztak, s mégës ök kerültek a Duna csatornához. Nem érdemélték még a megtorlást, met csak az ökör seggitől a szarváig láttak.”

Por seggibe, s mást helyibe! ‘meghalt vki, jöhet az új helyette’. „Por seggëdbé, mást helyedbe!” – Bizonyára valamilyen régi mágikus szemlélet van a szólás mögött, esetleg a halottkultusz valamely rituáléja. Megjegyezzük, hogy a világ sok kultúrájában – így például a románban is – szokás volt a hulla testnyílásainak a betömése, hogy a gonosz szellem („strigoi”) ne szabadulhasson ki belőle.

Sóvárolt magyaróval a seggit vakarják ‘hízelegnek, kedveskednek neki, kényeztetik’. „Idejönék valahonnét azok a sënkiházi idegényék, s itt nálunk sóvárolt magyaróval a seggikét mindënki vakarja.”

A seggin es szërëncse van ‘nagyon szerencsés’

A segge két táblából van (, nyald éssze)! ‘ha vágyakozol az általad túlértékelt személyre, ám tegyed, a te bajod’. „Jé,

milyen cifra legén! A segge két táblából van, nyald éssze!”

A segge teli van vele ‘bőségesen van belőle’. „A segge teli van vagyonnal.”

Teli van ésszel, mind a tordai malac: seggel mënyën a vállunak, s mégës jóllakik ‘nagyon ostoba’. – Gúnyos értelemben használják.

Seggre ütet (vkit) ‘megaláz, legyöz vkit’. „A lejánka elszökött a legénvel, s az apjáékat, akik titották ököt, seggre ütette.”

Üti az ördög a lapáttal a seggit ‘rosszra biztatja, ösztönzi’. „Nem elég neki, amije van, üti az ördög a lapáttal a seggit, hogy még szërëzzen többet.” „A lusta embernek az ördög nem üti a lapáttal a seggit, hogy csináljon ő es valamit.”

A vénasszony ha a csóré seggivel végigcsúszik, lemënyën ‘gyenge szörzet az arcon, pelyhedző legénytoll az állon’.

Amíg a vénasszony seggit mëgnyalántanád ‘gyorsan, egy pillanat alatt’. „Mënj, amíg a vénasszony seggit mëgnyalántanád, hozz hamar ide két vidër vizet. Háromig számolok, de má kettő!”

A seggibe ëgy zabszëm nem fër fël ‘szorong, fël vmitől’. „Nem tudtuk, hogy métt hívatott, de úgy féltünk, hogy a seggünkbe ëgy zabszëm nem fër fël.”

seggdugó

seggdugó ‘kis termetű női személy’. „Kicsi seggdugó fejërnép vót.”

seggel

seggel hátra(felé), bé~, el~, fël~, ki~, oda~ ‘visszafele megy, curukkol’. „A sofför most az autójával seggeljën oda a vagon ajtajához.”

seggelikászik

Seggelikászik (vkit) ‘faggat vkit’. „A rëporterok ëggyet seggelikászták a Gyurcsák feleségit, hogy hát honnét van a vagonjuk.”

ld. még *valagászódik*

seggvakaró

seggvakaró ‘csipkebogyó’. „Szédik a cigányok a seggvakarót lékvárnak.”

síndik

síndik ‘sínylődik, sínnylik, sanyarog, tengődik’. „Ez a fa itt csak síndik az árnyékba.”

mégsíndi ‘megsínyli’. „A nemesebb gyümölcsfák mégsíndik a csiki hidegüket.”

még van síndve ‘el van satnyulva, meg van csökve’. „A malac még vót síndve, met a többiek nem engedték a válluhoz, de osztán valahogy ésszeszedte magát egy kicsit.”

süllett, süllentés

süllett ‘halkan, bűdösen szellent’. „Ugyanbiza melyik süllentett ide ekkorát?”

süllentés ‘halk, bűdös szellentés’. „Ez csak egy süllentés vót.”

ld. még *dörszent, fingik, purcol*

sümölcs ‘szemölcs’.

ld. még *fökön*

száj

Bédugja a száját (vmivel) ‘elhallgattat, lekenyerez’. „Annyit lop, hogy jut belőle másnak es, s bédugja a száját mindenkinek valamivel.”

Belétátja a száját (vmibe) ‘rajta felejt a szemét vmin, megcsodál vmit’. „Erőst belétátotta a száját, s meg es igizte abba a helybe.”

Elkeni a száját (vkinek vmivel) ‘vmi jóban részeltet, és ezzel boldoggá tesz vkit’. „A keresztapja elkente a lejánka száját a mobiltélfonnal, amit a neve napjára vett neki.” „Mégígérték, hogy kapunk mű es, de én azt hiszem, nem kenjük el vele a szájunkot!” „Gyermékkoromba, ha üsmertük es a narancsot, az nem kente el a száját a kölyöknek.”

élő száj ‘élő beszéd’. „Az élő szájával mondta, hallotta ott mindenki.”

A fejjérnép száját nem lehet bédugni ‘a nőket nem lehet elhallgattatni’.

A fejjérnépnek a szája a fegyvere ‘a nők a szavakkal szereznek érvényt akaratauknak’.

Féltátja a száját (vmiért, vkire) ‘veszekszik, tiltakozik’. „Nem szégyelléd ilyen sémmisségétt a szájodot feltátani?!” „Még te tátod fél a szájodot?!”

Kitátja ~ féltátja a száját 1. ‘hangot ad a véleményének’. „Hát tátsd ki a szájodot te es, s mondd még, mi a bajod!” 2. ‘kér vmit’. 3. ‘tiltakozik vmi ellen’. „Tátsd ki a szájodot te es, ne hallgatozzál!”

Tátja a száját (vmire) ‘vár valamit, vágyakozik valamire’. „Ő es tátotta a száját rēja, de nem neki adták.” „Tátotta a száját a tötélékés káposztára.”

Tátva marad a szája ‘nem kap valamiből, pedig várta, számított rá’. „Héába tátotta a száját rēja, végül tátva maradt a szája.”

Üressen marad a szája ‘számít rá, de nem kap’. „Olyan rosszul esett, hogy mind elhordták előllem, s nekem üressen maradt a szájom!”

ld. még *segg* (Seggét csinál a szájából.)

szája prémje

szája prémje ‘ajak’. „Úgy jóllaktunk böjtös ételvel, hogy a szájunk prémje kicsattogott.” (tréfás)

szakad

mégszakad ‘megroppan, megrokan, belegebed’. „Ügyelj, me mégszakadsz a cipelestől. Az embër nem egy napra való.” – Ebben a jelentésben csak igekötös alakban használatos.

Szakadj még! – Átokformula.

szakatkozik

elszakatkozik ~ el van szakatkozva ‘el van fáradva, kimerült’. „Nem vagyok még elszakatkozva.” „Ne szakatkozzál úgy el!” – Igekötös alakban használatos.

szar

A szar bűdöss, ha piszkálják ‘a kellemetlen, kényes ügyeket nem jó bolygatni’

Elvállik a szar a májtól ‘kiderül vmi, különválnak a jó és a rossz része a dolognak’.

Embër kell a gátra, s szar a lapátra! – Tréfás biztatás.

Szart evett ‘szerencséje van’. „Hát te ma szart ettél!”

Olyan fekete, mind a cigánszar ‘teljesen fekete’

Csak éppe hogy férfiszar és lëgyën a vécébe ~ *Égy férfiszarval több van* ‘semmiérő, gyenge férfiember a családban’. „Férhëzmënt ő és, de olyan ura van, hogy csak éppe hogy férfiszar és lëgyën a vécébe.” „Annyit ér, hogy csak éppe egy férfiszarval több van.”

Úgy gyűlöli, mind a бүдös szart/a бүнт ‘nagyon utálja’

Hallgat, mind a szar a fűbe ‘csendben van, hallgat’. „Kérdëzték, hogy ki nem fizettë még, de mü biza hallgattunk, mind a szar fűbe.”

Annyi [van], mind szar a harctërën ‘sok van belöle’. „Annyi fënképész van a lakadalomba, mind a szar a harctërën.”

Szar s hügy! ‘semmiérő’. „Szar s hügy az egész, nincs mit kezdeni vele.”

Szarral s hüggyal kifizet (vkit) „Szarral s hüggyal nem lehet kifizetni, igën nagy napszámot kér.”

Ingyen mëgëszí a szart ‘számít vmire, ezért vmilyen áldozatot meghoz, de végül a számítása nem válik be’. „Végül kisült, hogy nem kapunk sëmmit érte, úgyhogy a szart ingyen ëttük mëg.”

Szarnak s kárnak nincs gazdája ‘a szégyenteljes dolgot és a kártételt senki nem szokta magára vállalni’

(Olyan meleg vót, hogy) a szar és rotyogott ‘kánikula, forróság volt’. – Inkább múlt időben használják.

Pufot üt/ad a szarnak ‘eredménytelenül vagy negatív eredmënnel hoz meg egy áldozatot’. „Evvel a szénacsinálásval a szarnak mü ëgy nagy pufot üttünk, met a széna sok esső miatt mind elrothadt, s

így a kötës a kerestetët végül mëghaladta, a kecske a vonatot elkerülte.”

Rëggelig annyit aluhatunk, hogy az ódalunkot a szar kiëszí ‘hosszú az éjszaka, van idő aludni’

Sír mellett szarni vagy szar mellett sírni nem mindëgy ‘a két dolog nem ugyanaz, söt inkább gyökeresen különbözö’

Szomorú disznyószar, de mëgrepedëztél, / míg a nyáron a porba hëmpërëgtél! ‘szomorú, kedvetlen’. – A rigmust ahhoz intëzik, illetve arra vonatkoztatják, aki ok nélkül szomorkodik, de nem lehet megvigasztalni.

Nem ér ëgy zseb szart ‘semmire való’. „Ketten se érték ëgy zseb szart.”

szarcsömbök Ld.: *csömbök*.

szarakodik

Ha nem szarakodol, nem nyalakodol ‘a csábító eredményért az apró, vesződséges munkát is el kell végezni’.

szarás

Csúfabb, mind az ágyba szarás ‘kellemetlen, gyalázatos helyzet’.

szarászik

szarászik ‘aprósággal foglalkozik, apró dolgot gyűjt’. „Míg a marhák délbe tëllázta, mü ott szarásztunk ëgy kicsitt az erdőszëllën, s szëdtünk és ëgy tokánra való gombát.”

szarifaszi

szarifaszi ‘jelentéktelen, kisszerü’. „Szarifaszi vagy!” „Szënt Istán s Szent László nem és vótak olyan szarifaszi szëntëk.”

szarik

Szarik (csinálni vmit) ‘nem tesz meg vmit’. „Szarom öregembër lenni!” „Szarik ő dógózni nekünk!”

Szarik belé ‘nem ér sëmmit’. „Én szarom belé abba a gyónásba és, amelyik csak azëtt gyónik, met valaki mëgmondta neki.” „Szarom belé az olyan multságba, amikor az embër feje a munkahely felé áll.”

Kiszar(ik) (vmit) 1. ‘nagy nehezen megadja azt, amit meg kell adnia’. „Akárhogy

- és, de végül csak neki kell kiszarni az adósságot, amit csinált.” 2. ‘a kezdeti hasznot, örömet stb. később keservesen, kamatostul megfizeti’. „Kiszarjuk mű még ezt, amit most ingyen kaptunk!” „Ezt te még kiszarod!” – Ti. amit lenyelt, annak még következménye van. 3. ‘másvalaki hasznáért megszenved’. „A patron hasznát a termelő szarja ki.”
- Nem tudja kiszarni* ‘képtelen teljesíteni, megfizetni, visszaadni vmit’.
- „Mégüthetik az adóssága végett, úgyse tudja kiszarni, ha nincsen pénze.”
- Odaszarik ~ Magára szarik* ‘megsemmisül, tönkremegy, tehetetlenné válik’.
- „Magatokra vagytok szarva.” „Ha ezek most reánkjönnek, hát mű akkor odaszarunk.”
- Elment pisilni, s szarik visszajőni* ‘elment, és nem fog visszajönni, hogy teljesítse azt, amivel számítanak rá’.
- Enni csak szokás, de szarni muszáj* ‘az ember kénytelen a nagydolgát elvégezni’
- Addig eszik, míg odaszarik* ‘telhetetlenül eszik, fálánk’.
- Szart a halott, s fíngott Fábían(, s bomlik a ravatal)* ‘sikertelenség, kudarc’.
- Ingyen még a kutya se szarik* ‘mindennek ára van’.
- A kutya és örökké a dombra szarik* ‘a vagyron a vagyronhoz jön, a jobb helyzetben lévő kerül még jobb helyzetbe’.
- Ne szarj béf, csak a küszöbre, s onnan rúgd béf!* ‘ne ijedj meg, ne félj’. (tréfás)
- Lágy pásztor mellett gyapjat szarik a farkas* ‘ha nem elég határozott, erélyes egy ügy megbízott felelőse, akkor a rábízott vagyronból mások garázdálkodnak’.
- Leszarja a kalapács nyelét* ‘rosszul végez valamit, hibát követ el, bűnözik’. „Avval, hogy kapállaskor mind kivágtuk a törökbúzáat a pityókaföd szélliből, jól leszartuk a kalapács nyelét.”
- Méncént, Fitód, Széntlélék, / futva szarnak szegények* – Falucsúfoló.
- Aki sáncba nem hált, ágyba nem szart, s pinát nem nyalt, az nem embër* ‘aki az élet fertelmes dolgait nem tapasztalta meg, nem számít érett, felnőtt embernek’
- Nem ő szarta/találta fél a spanyoliaszt* ‘nem olyan nagyon rendkívüli dolog az, amit a maga érdemének tulajdonít, gondol’.
- Székely szarta a magyart* ‘a magyarok a székelyektől származnak’.
- Ha vért szarik, akkor és fizeti* ‘ha belepustul, akkor is kikényszerítik belőle’.
- szartig**
szartig ‘addig, amíg odaszarik’.
- Szartig eszik/iszik ~ Addig eszik/iszik, amíg odaszarik* ‘telhetetlenül, mértéktelenül eszik v. iszik, addig amíg csak bír’.
- „Ott olyan világ van, hogy szartig ehetsz s ihatsz mindemből.”
- szarv**
Kinó a szarva ‘elszemtelenedik’. „Erőst kinőtt a szarva, amikor néptanácselnök lett.”
- székelyharisnya**
A székelyharisnya olyan kell légyen, hogy a bolhát még léhessën rajta ölni ‘a székelyharisnyának feszesen kell a testre simulnia’.
- A székelyharisnya olyan legyen, hogy ha beléfingasz, csak akkor érződjön, amikor lehúzódsz* – Ugyanaz a jelentése, mint az előzőnek.
- szēm**
Békoppa a szēme ‘hirtelen, rövid időre elalszik’. „Alig koppant bé a szēmēm egy përcre, rögtön fél és kötöttek.” – Általában nem szokványos alvashelyzetben – pl. munka közben vagy más nyilvános helyen – történő elalvásra használják.
- Nem csal a szēme* ‘jó a szemmértéke, az előnyösebbet, nagyobbab stb. választja magának’. „Úgy látom, nem csalt a szēméd!”
- Kiduvassza a szēmit* ‘tágra nyitja a szemét a haragtól v. a csodálkozástól’. „Métt

- duvasztottad ki rējám olyan csúful a szemédét?”
- A gac nem szúrja ki a szemit ~ A gac nem esik belé a szemibe* ‘erős, sűrű a szemöldöke’. „Az öregnek a gac nem esik belé a szemibe.”
- Hegyēzi a szemit* ‘erősen, meredten, figyelmesen néz’. „Hējába hegyēztem a szemēmēt, nem láttam ott sēnkit.”
- A szeminek se hiszēn* ‘nem hiszi azt sem, amit lát’.
- Ahol jársz, a szeméd járjon (, s a kezed ēs)!* ‘légy figyelmes, élelmes, hogy boldogulj’. – A szólás kiegészített változata tréfás. Jelentése: ‘szerezd meg, lopd el, amit csak lehet’.
- A kalapot bēhúzzák a szemibe* 1. ‘nehéz, reménytelen helyzetbe kerül’. „Avval, hogy a betegnyugdíját elvették, a kalapot egészen bēhúzták a szemibe.” 2. ‘megtévesztették, megvakították, becsapták’. „A fiatalok oda hēzza hazakötöztek, s az öregasszonnak a kalapot a szemibe bēhúzták, met a nyugdíját mind ēgy lejig elkötik.”
- Kap a szemē rajta* ‘tetszik neki, kívánja, mert szép’. „Kap a szeméd, ugyē, a szép lēányokon?”
- Kinyilt a szemē ~ Ki van nyilva a szemē* ‘fel van világosodva, tájékozott valamiben’. „Mekkoracska, s má hogy ki van nyilva a szemē!”
- Kinyitsa a szemit* ‘előre jól meggondol, megfontol valamit, körültekintően tájékozódik’. „A házasadáskor erőst kinyítsák most a fiatalok a szemikēt, de hēába meresztgetik annyit, met osztán végül mégēs az a vége, hogy válnak el.”
- Kinyitsa a szemit (vkinek)* ‘felvilágosít, meghökkent, ráébreszt a való helyzetre’. „Csak várjanak még ēgy-két esztendőt, met a lējánka osztán kinyitsa majd a szemikēt nekik ēs!”
- Kiszúrja a szemit (vmivel)* ‘éppen csak látszólag tesz eleget valaminek, becsap valakit’. „Vasárnap réggel Bélla elmēt a kicsimisére, s osztán jól dógozott a mezőn egész nap, úgyhogy csak ēppe kiszúrta az Isten szemit a misével.”
- Mind a két szemire mēghal* ‘teljesen meghal’. – Tréfás.
- Nem nēz a szemē közī* 1. ‘nem találkozik vkivel, elkerüli őt vki’. „Ha ma iszik, akkor hónap má nem embēr, nem nēzünk a szemē közī a mezőn.”; 2. ‘nem kap meg valamit’. „Nem akar tudni az adósságról, úgyhogy annak a pénznek se nēzünk a szemē közī!”
- Mēgkapja a szemit* ‘hirtelen megtetszik neki’. „Mēgkapta a szemēmēt ēgy szép pej csitkó a vásárba.” „Mēgkapta a szemēm, hogy hát most ott van a pócon a gyógyszēr.”
- Úgy mēnyēn, mintha szemē se vóna* ‘vak-tában, figyelmetlenül, de határozottan megy’.
- Mereszti/meresztgeti a szemit* 1. ‘haraggal néz’. „Hējába meresztgetéd a szemédēt, az az igazság, amit mondtam!” 2. ‘csodálkozva, hitetlenkedve néz’. „Csak meresztette rēám a szemit, nem hitte, amit neki mondtam.”
- Nagy szemēt mereszt* ‘elcsodálkozik, meghökken’. „Hát a lējánka, amikor ezt mēglátta, akkora nagy szemēkēt meresztēt!”
- Tiszta a szemē tölle* ‘nem kap belőlle’. „Amilyen forró nyár van, az idēn hanem-ēgyeb tiszta lēssz a szemünk a sarjútól.” ld. még *segg* (Nagy baj, amikor az embērnek a seggire/fenekire szem kerül: azt nēzi, hogy hova üljön le.)

szēmefehérje

Elēbuklen a szemefehérje ‘nemi öröm’. „Hát az ő szemefehérje buklent elē, amikor a kölyket csinálta, s hát akkor most tartsa ēs el! Én így mondom.”

szémés

Szémésé a világ ‘a mindenre figyelmes ember jobban boldogul’

Szémésnek áll/jár a világ (, a vaknak a világ és jó) ‘a figyelmes, élelmes ember boldogul a világban’

szémkiszúrás

szémkiszúrásból ‘éppen csak hogy a látszatot fenntartsa, éppen csak hogy befogja a száját valamivel’. „Szémkiszúrásból vettek nekik és valamit a pénzből.”

[szenved, elszenved]

Az ostor a hátán csattan ‘elszenved vmit, végül ő issza meg vminek a levét’. „Az ostor végül az én hátamon csattan.”

szeretget

mégszeretget (vkit) ‘megsimogat, dédelget’. „Gyere, szeretgessék meg egy kicsit!”

szív

Sonyorodott a szívébe ‘szomorú, bánatos’. „Látszott rajta szegényen, hogy valaméjétt olyan sonyorodott az ő szívébe.”

szőkik

Nekiszőkik, mind a csürke a takonynak ‘hirtelen, hebehurgyán odaugrik, kap rajta’.

szór

A kutya a szőrit elhányja, de a természetit nem ‘a rossz ember természete nem változik’

Kényes a szőre ‘sértődékeny’. „Az anyósának igen kényess a szőre, nem lehet neki akármit mondani.”

A szőrös felire esik ‘szerencsés, jól sikerül neki vmi’. „Na, most az egyszerű mű és a szőrös felünkre estünk!”

Szórvel szórt (csérel) ‘vmit mindenestül odaad vmiért, amit ugyancsak mindenestül fogad el’. „A házból blokkba kőözött, úgy, hogy szórvel szórt csérelt.” – A szólás eredetileg állatok egymással való elcserélésére vonatkozott.

pipeszór ‘pehely, bolyh, szösz’. „Mikor má olyan legénke forma lettem, valami pipeszörök nőttek vót nekem és a képemre.”

szúr, mēg~

mégszúr ‘megöl’. (bicskával) „Itt valakit mégszúrtak vót.” „Má nem és emlékszem, hogy ki szúrta vót mēg, de úgy hót mēg, hogy valakik mégszúrták vót, az biztos.”

tag

tag ‘comb’. „A kabát csak a tagja közepiig ért le.”

tapod, eltapod, fēltapod

tapod ‘tapos’. „Csak tapodunk egy helybe, nem haladunk semerre.”

fēltapod 1. ‘kilel, megtud’. „Valahol fēltapodtuk, hogy hova kell nekünk menni.” 2. ‘mēgszērēz, hozzájut’. „Azt csak a Jóisten tudja, hogy András bá hol tapodta vót fēl fiatal korába azt a lējankát. Met nem a feleségitől vót, hanem jártába-kőtibe még legényül fēlcsinált valahol valakit, s osztán nekiadták.”

Tapod, mind a lúd a meleg pityókába 1. ‘egy helyben gyorsan tapos’. 2. ‘a tettvágytól izgatott, ideges’. „Indulni kēllött vóna, de a szeker késētt, úgyhogy csak tapodtuk ott helybe, mind a lúd a meleg pityókába.”

Tapod (vmivel) ~ Eltapodja az üdőt ‘tesz-vesz vmit’. „Van itthon és mivel tapodjon egész nap.” „Nem és tudom, mivel tapodtam el az üdőt.” „Őreg vagyunk má, s ha tapodunk, fárodunk.”

Tapod (vmiben) ‘tevékenykedik vmi érdekében’. „Eleget tapodtam benne, hogy a telekkönyvet mēgszērēzzem.”

tátog

tátog ‘tétlenkedik, passzívan bámul, áll egyik lábáról a másikra’. „Ott tátogott ő és a többi közt egész nap.”

Eltátog (vmit) ‘tétlenkedése, lustasága miatt elmulaszt vmit’. „Ezt és eltátogta, végül csak nem kérte mēg a fogatost pityókát ütetni.”

Eltátogja az üdőt ‘eltétlenkedik, ellustálkodik az időt’.

tátogat

tátogat ‘hangosan felesél, visszaszól’.
„Nekem te ne tátogtass!”

térgy, térgyél

térgy ‘térd’

térgyél, fél-, le-, oda- ‘térdel’.

A térgye sebésedik ki tőlle ‘nem szája íze szerint való, nem szereti’. (rendszerint ételre használják) „Lacinak a térgye sebésedik ki a fuszujka levestől.”

térgyekalácscsa

(Az) öreganyád térgyekalácscsa! – Tréfás szitkozódás.

test

Ahol test van, ott erő és van ‘a jóltápláltság, kövérség erőt jelez’.

Testbehabarodott ‘nagytestű’. (csak emberre használatos) „Olyan testbehabarodott fejeznép vót.” – Népi magyarázata: „Hát van, ugye, társaságba habarodott, van munkába habarodott. Azt jelenti, hogy ésszevigyült valamivel.”

tetves

Örökké a tetves vakarószik ~ Minél tetvesebb annál jobban vakarószik ‘az akar többnek, másnak látszani, mint ami, akinek van, miért szegyenkeznie, akinek vmi kellemetlen, aki szabadulni akar vmitől’. „Van, aki emlégeti, hogy neki az ősei kik vótak, s mik vótak, de hát minél tetvesebb valaki, annál jobban vakarószik.”

tincsel, tincselget

Tincsel(get) (*vkít, vmit*) ~ *Féltincsel(get)* (*vkít, vmit*) ‘táplál, feltáplál’. „A malacokot féltincselgette, s jó pénzt kapott értik.”

Bétincsel(get) (*vmit*) ‘megeszik lassan vmit, táplálja magát vele’. „A gyermek a sósperecét lassan bétincselgette.”

tőkedik

A fülibe tőkedik (*vkinek vmi*) ‘a fülébe kerül, tudomást szerez róla’. „Jaj, nehogy valakinek valami a fülibe tőkedjen, s osztán végül baj légyen belőlle!”

töp(ik)

töp(ik) ‘köpik’.

töpdös, el-, még- ‘köpdös’. „Ha valakit megígiznek, s olyan helyen vagyunk – mondjuk, a mezőn –, hogy szönes vizet nem tudunk neki ott vetni, de legalább akkor és elfújjuk keresztésen a fejét, s utána jól eltöpdössük: »Pú, pú, kígyófasz a széme közü!«” „Cigán, cigán, töpdöső, / kertén átol szökdöső.” (mondóka)

Le se töpi ‘lenézi, megveti’. „Le se töp-ném!”

Töpjél, s lépjél! ‘siess’. „Úgyekézzél hamar, met minnyá zár a bót! Töpjél, s lépjél!”

ujj

Addig iszik/észik, amíg az ujjával bééri ‘telhetetlenül, mértéktelenül iszik vagy (ritkábban) eszik, addig, amíg okádni kezd’. „Ne igyál addig, amíg az ujjoddal bééred!”

ültet

ültet, fél- ‘felbízta, lovat ad alá’. „Valaki őt ülteti, hogy követelje tőlünk a jussát.” „Vajon ki ültette fél, hogy otthagya az urát?”

üt

mégüt ‘agyonüt’. „Héjába szabadul még a börtönből, ügyes valahol mégütik.” „Mégütte a villám.” „A keresztét a Nagymezőn oda azért állították, mēt ott mégüttek vót valakit.”

Üti még a lába nyomát és ‘engesztelhetetlenül támadja’. „Üssed még a lába nyomát es!”

vakszēm

vakszēm ‘halánték’.

vaszora

vaszora 1. ‘női nemi szerv’. 2. ‘segg, segglyuk’. „Vigye el innét a vaszoráját hamar, amíg a jován lëssz!”

vékonna, vékonba

vékonna ‘az oldalának alsó, derékhoz és hasüreghez közel eső része’. „Hordta

egéssz nap a nehéz zsákokot, s éjjel nem tudott alunni, még megfordulni se az ágyba, úgy fájlalta a vékonyát.”

vékonba ‘az oldalának alsó, derékhoz és hasüreghez közel eső részén’. „Räautött egy pácával, s el és kapta vele jól vékonba.”

valag

valag 1. ‘női nemiszerv’. 2. ‘fenék, segg, segglyuk’. 3. ‘far’.

ld. még *szëmës* (Szëmësnek áll/jár a világ, a vaknak a valag és jó.)

ld. még *bába* (Búba fërësztött a bába, / vert vóna a valagába.)

valagászódik

valagászódik ‘érdeklődik, nyomoz valami után’. „Annyit ne valagászódj, met úgyse mondok sëmmit erről!”

ver

Ver hëzza, mind Bernád a mënykõhöz ‘nagyon üti, csépele’.

vér

Hül ~ mëghül a vére ‘megijed, fél’. „Égy kicsitt nekëm és hült a vérëm, de nem mutattam.”

zabola

zabola ‘herpesz’.

Zabolás a szája ‘kicsattogott a szája, herpeszes’

záp

záp ‘büdös, romlott, terméketlen’.

Zápul marad ‘nem termékeny, romlott’.

„Zápul maradt az asszony, akármit csinállunk, nem lëssz má neki gyermekë.”

záfog

Kihúzzák a záfogát. ‘rosszul esik neki, kellemetlen meglepetés éri’. „A disznót egy cigán akarja töllem mëgvënni, s ha most István kifizeti, s elõlle hamarëbb elviszi, akkor a cigánnak a záfogát kihúzzák.”

TÁNCZOS VILMOS

Kulcsszó: metaforikus kifejezések, Csíkszentkirály

EXPRESII METAFORICE PRIVIND CORPUL UMAN ŞI SENZAŢIILE TRUPEŞTI ÎN VOCABULARUL MAGHIAR DIN SATUL SÂNCRĂIENI (JUD. HARGHITA)

(Rezumat)

De mai multe decenii, autorul conduce o anchetă lexicologică în satul Sâncrăieni din regiunea Ciuc (jud. Harghita), baza de date acumulând peste 4000 de lexeme și fraze. Lucrarea de față, prezentând cuvinte regionale și fraze proverbiale referitoare la corpul uman și la senzațiile trupești, este parte al unui studiu mai vast.

Autorul grupează sub aceeași intrare lexemele și frazele proverbiale care sunt conectate într-o oarecare măsură. Toate intrările prezintă forma fonetică regională (în cazurile în care cuvântul deviază de la forma sa uzuală, de ex. *ajjak* în loc de *ajak*, *kimënyën* și nu *kimegy*, *lik* în loc de *lyuk*). Fiecare intrare este urmată de *cuvintele regionale* și *frazele proverbiale* în italice, după care urmează ‘explicațiile de sens’. În unele cazuri apar mai multe cuvinte regionale sau fraze în aceeași intrare. În caz că este

necesar, explicațiile de sens sunt urmate de „enunțuri exemple”. Autorul oferă, după caz, explicații privind uzul etnografic, lingvistic sau pragmatic al intrărilor prezentate.

Cuvinte cheie: expresii metaforice, Sâncraieni

METAPHORICAL EXPRESSIONS REFERRING TO THE HUMAN BODY AND
BODILY SENSATIONS IN THE HUNGARIAN VOCABULARY OF THE
VILLAGE SÂNCRĂIENI (HARGHITA COUNTY), ROMANIA

(Abstract)

For several decades the author has been conducting a research on the lexicology of a Sekler village from Ciuc region in Romania (Sâncrăieni/Csikszentkirály) accumulating a database containing more than 4000 lexemes and phrases. The present publication, which contains the regional words and proverbial phrases referring to the human body and bodily sensations, is part of this larger research work.

The author groups lexemes and proverbial phrases which are more or less connected in the same entries. All the entries list the regional phonetic variant of the words, (i.e. the word deviates to a certain degree from its colloquial form, e.g. *ajjak* is used and not *ajak*, *kimönyén* and not *kimegy*, *lik* and not *lyuk*). Each entry is followed by the regional words and proverbial phrases themselves in italics, after which the author gives their ‘explanation of meaning’. Often there are several regional words and proverbial phrases listed in the same entry. In most of the cases the explanations are followed by one or more “examples of sentences”, but in many cases, when the meaning is clear, these examples are not needed, so they are omitted. Finally, in some of the cases, the author also offers explanations regarding their ethnographic, linguistic or pragmatic use.

Keywords: metaphorical expressions, Sâncraieni

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

A SZÁMÍTÁSTECHNIKA MAGYAR SZAKNYELVÉNEK NÉHÁNY ASPEKTUSA

Bevezetés

Napról napra növekszik a számítógéppel foglalkozók száma, valamint azoknak a száma, akik a világhálót (internetet) veszik igénybe munkaeszközként, szórakozási módként (szociális hálók, chat-programok, internetes telefon, on-line játékok), sőt mi több könyvtárként is, hiszen a szépirodalom és az ehhez tartozó szakirodalom függetlenül a nyelvtől egyaránt megtalálható digitális formában, elektronikus könyvtárakba zártan (pl. a Magyar Elektronikus Könyvtár). A különböző szakterületek irodalma (természet- és társadalomtudományok) egyaránt megtalálható, sőt mi több a különböző országok hatályos törvényei és a napi sajtó is olvasható ma már a világhálón, ezen kívül párhuzamos szövegtörzsek és adatbázisok könnyítik az emberi kommunikációt és a munkafolyamatokat (pl. Glosbe, Linguee, Eur-Lex). Ezt a folyamatot az utóbbi három évben rohamosan gyorsította az okostelefonok és táblagépek megjelenése, amelyek segítségével a virtuális világ bármikor egyetlen érintéssel elérhető.

Ezért úgy gondoljuk, érdemes egy kis figyelmet szentelni azoknak a szavaknak, amelyek lehetővé teszik számunkra a virtuális világban való eligazodást, illetve eszközévé válnak mindannak, amit mi a 21. század emberei végzünk számítógépünk és a világháló segítségével függetlenül attól, hogy laikusok, vagy vele foglalkozó szakemberek vagyunk-e.

A számítástechnika nyelvének rövid jellemzése

Az információs társadalom fejlődése során mind szélesebb körben válik szükségessé az új kommunikációs eszközök és eljárásmodok mindennapi birtokbavétele, új ismeretek és készségek elsajátítása, amelyeket a hétköznapi élet-helyeteken tudnak az emberek hasznosítani. Ez a folyamat nagyrészt a kommunikáció közegében, a nyelvi feldolgozás, megformálás eszközeivel történik.

Az utóbbi huszonöt évben, a rendszerváltással kezdődően számos új társadalmi folyamat indult el vagy gyorsult fel, számos jelenség tűnt fel, amelyek kezelésére, nyelvi megragadására, a mindennapi kommunikációban való használatára, megnevezésére új fogalmak bukkantak fel. Elég itt a rendszerváltással kap-

csolatos gazdasági folyamatokra, a gazdaság átépítésére, a nemzetközi együttműködés új fogalmaira utalunk.

Az új fogalmak felkapott divatos kifejezéseként terjednek el. Egy részük, amilyen gyorsan megjelenik, olyan hamar el is tűnik. Más részük azonban bekapcsolódik a mindennapi kommunikációba, beépül a köznapi nyelvhasználatba. Ez a beépülési folyamat is a leglátványosabban a tömegkommunikáción keresztül valósul meg.

A tömegkommunikációnak létezik egy úgynevezett napirend-kijelölő funkciója. Ez azt jelenti, hogy a közvéleményben élő, megfogalmazódó aktuális vélekedések jelentős mértékben a tömegkommunikációból származnak (Packard, 1996: 9). Elsősorban azok a tartalmak foglalkoztatják a közvéleményt, amelyeket a tömegkommunikáció napirenden tart, amelyekről nap mint nap újra szó esik, amiről különféle nézőpontokból fogalmazódnak meg vélemények, és ezek az írott vagy az elektronikus sajtó közvetítésével terjednek el. Ez az állandó napirend-kijelölő tevékenység azonban nemcsak a közvélemény számára szállít újabb és újabb témákat, hanem hordozója azoknak a nyelvi folyamatoknak is, amelyek során új fogalmak, gyakran idegen megnevezések válnak széles körben ismertté, elterjedté, „közkinccsé” (Tölgyesi, 1999: 9–14).

Napjaink informatikai kultúrájának alapját azok az új kommunikációs és informatikai technikák, eszközök jelentik, amelyek az utóbbi évtizedben tömegesen terjedtek el a kelet-európai államokban is. Itt olyan új eszközökről van szó, mint a laptopok, okostelefonok, táblagépek, ezek kombinációja, a wi-fi, amelyek eleinte pusztán technikai újításnak, kevesek kiváltságának tűntek.

Ezek közös jellemzője, hogy valamennyit a fejlett nyugati államokban fejlesztették ki, melyek az eszközök megjelenésével egyidejűleg használati modellt is kínáltak. Az új eszközök új, addig nem létező technikára alapoztak, amelyek eleinte az eredeti, jobbára angol elnevezéssel kerültek be a szakmai nyelvbe. Ennek okai a következők: egyrészt a műszaki szakemberek képtelenek voltak megbirkózni a tömegesen beáramló új technikai eszközök, elvek, módszerek elnevezésének fordításával, vagy jobban szólva magyarításával, másrészt az egyre inkább multidiszciplináris szakmai precizitás az egyértelmű, azonos elnevezést kedveli.

Nehezen jön létre megegyezés egy-egy új elnevezés kapcsán, hiszen szinte nincs idő gondolkodni azon, hogy egy bizonyos kifejezés elfogadható-e vagy sem, megnevezendő fogalmak száma ugyanis a technika fejlődésével egyidejűleg gyorsapszik; így nő az igény arra, hogy a fogalmak és dolgok megnevezése gyorsan és hatékonyan történjen.

A fogalmak, működési elvek, konstrukciók újszerűsége pedig az analógiás szóképzést is megnehezíti. Az új kommunikációs eszközök beáramlása eredményeként mára közzszóvá váltak olyan idegen szavak, mint *videó*, *teletext*, *parabola antenna*, *videotéka*. Születtek ugyanakkor olyan találó magyar elnevezések is mint

például a képűjság, műholdvevő, beltéri egység tévé, kábeltévé, kazetta vagy a tükörfordítású infravörös távvezérlő egység elnevezés.

„A számítógép az ötvenes években a tudósok álma, a hatvanas években a technika csodája, a hetvenes években a tőkeerő státusszimbóluma volt. A nyolcvanas–kilencvenes évekre, a 21. század elejét nem is említve a hétköznapi emberhez karnyújtásnyira levő munkaeszköz, játék, segítőtárs, itt-ott már szinte családtag. Ennek függvényében változott a számítógéppel kapcsolatban levő emberek köre is: kezdetben a tudósok, később a műszakiak, majd az üzletemberek, s végül Mindenki, Akárki...” (Tölgyesi 1999: 14).

Bár a mai értelemben vett számítógépek mintegy fél évszázada léteznek életünkben, jelentősebb mennyiségben a 80-as évek első felében kezdett terjedni nyelvünkben a velük kapcsolatos fogalom- és szókészlet. Hangsúlyoznunk kell, hogy ez a gépek tömeges beáramlásának eredménye volt. Azok a sajátosságok, amelyek az új technika társadalmi terjedését és a kapcsolódó kommunikációs folyamatokat jellemezték, természetesen alapvetően befolyásolták a folyamat nyelvi leképezését is. Ekkortól beszéltek a mikroelektronika forradalmáról, az integrált áramkörökről, a chipekről vagy „morzsákról”, szakmai szlengben az eredeti angol rövidítéssel az IC-kről. Megjelent a francia eredetű informatika kifejezés, ami eleinte az adatfeldolgozás, a számítógéppel végezhető műveletek összefoglalására szolgált, majd jelentése kiterjedt és mára, mint egy korszak jelzője is szerepelhet.

A nyolcvanas évek második felére kialakult az adatbevitellel, adatrögzítéssel kapcsolatos, a munka jellegéből fakadóan mai napig inkább szakmai fogalomkörhöz kapcsolódó szókészlet is. A szövegszerkesztés megjelenésével és elterjedésével párhuzamosan alakultak olyan szavak, mint például *szövegszerkesztő*, *betűtípusok* (font), *formattálás*, *formátum*, *alkönyvtár* (subdirectory), *mentés*, *betöltés*, *állomány* (file vagy fájl), *lemez* (floppy, disk), *memória*, *lemezegység*, *hátér*, *nyomtatás*, *nyomtató* (printer), *nyomdakész*.

A számítógépet játéokra is igénybe szokták venni. Ebből a használati körből kevesebb közismertté vált szót ismerünk. Néhány ezek közül megmaradt eredeti formájában jelezve, hogy a használók nem tudtak elszakadni a nyugati forrásoktól, sőt mi több, nagyon sok fiatal ezt az egyszerűbb és kellemesebb módját választja a nyelvtanulásnak is.

Beszélünk hobbi géphasználatról is. Ide ugyancsak a szakmai stílusrétegbe sorolható kifejezések kerülhetnek, de néhány közülük mintha általánosabb használatra, ismertségre tett volna szert. A gépeket bővítményekkel, bővítő kártyákkal lehetett ellátni, ezeket interface-en (magyaros helyesírással: *interfészen*) keresztül

lehetett csatlakoztatni. A bővítmények megnevezése nem általános használatú, inkább a szakemberek szókincsében lelhető fel¹.

A szakemberek (programozók) csoportjától jól el lehet különíteni a fiatalokat, akik újonnan megismert gépüket tanulásra, iskolai feladatok könnyebb és célszerűbb elvégzésére használják. A fiatalok mellett az idősebb generáció is egyre szívesebben nyúl a számítógép által kínált lehetőségekhez (felhasználók csoportja). A használatnak ebben a körében gyakran keletkeztek olyan fogalmak, nyelvi újdonságok, amelyek közismertté váltak.

Az 1990-es évek elejétől megint új szakaszról beszélhetünk a számítógépes kultúra terjedésének. A magányos otthoni vagy irodai asztalon álló gépek helyébe a hálózat, a helyi vagy éppen a világhálózat lépett. Ezzel együtt kialakultak ezek társadalmi hálózatai, vagyis azon emberek csoportjai, akik használták a számítógépet és később a világhálót is; ennek következtében új, gyakran nemzetközi együttműködési és kommunikációs formák, szubkultúrák jöttek létre.

Az 1980-as évek végének látványos újítása volt az ún. ablakos-menüs programrendszer. Ez együtt járt a billentyűzet mellett az új adatbeviteli és vezérlő perifériaegység elterjedésével. Itt az *egér*-ről van szó, amelynek szinte egységesen a magyar elnevezése honosodott meg.

Már nem ilyen egyértelmű az egérrel végezhető műveletek elnevezése. Az egér mozgatásával párhuzamosan egy jelzés mozog a képernyőn, amit leginkább csak *kurzor*-nak emlegetünk, az egér gombjának megnyomásával adott jelzés pedig az angol hangutánzó szóval klikkelés. Ennek magyar megfelelője is van, ami ugyancsak utánozza az éppen bebillentett kapcsoló hangját, a kijelölt menüpontra rákattintunk, és így választunk a felkínált lehetőségek közül.

Számos kísérletet lehet találni számítógépes szakkönyvekben angol szakszavak magyarítására. Itt most csak egy ilyen próbálkozást említenék: 1991-ben jelent meg Brian Kernighan és Rob Pike könyve magyarul az Unix operációs rendszerről (Kernighan–Pike, 1991). Céljuk az volt, hogy egyetlen lépésben megteremtsek ennek a bonyolult és a nálunk akkor ismeretlen számítógép-használatnak a teljes magyar szókincsét, kifejezésállományát. A baj talán mégis az, hogy túlságosan is jól sikerült a magyarítás. A magyar olvasónak olyan érzése támad, hogy magyar szöveget olvas ugyan, de a szakmai mondanivaló egyre inkább homályossá válik. Az egyes szavakon átdereng köznapi jelentésük, és gyakran nem sikerül megérteni, kihámozni, hogy a mondatok mit jelentenek a számítógép világára vetítve. Például: „A változó értéke az öt létrehozó burokhöz tartozik, de nem adódik át a burok gyermekeinek.” „Bejelentkezéskor a burok a saját jegyzékébe léptet bennünket.” „A mintakereső az egyezést az ösvény mindegyik, a megadott karaktert

---

¹ A felsorolt példák forrása: Anna Claybourne, *Számítástechnikai szótár*. Park Ousbourné Kompjüterkalauz. 1999. 3–4.

tartalmazó elemében keresi.” „Az engedélyek és a tulajdonos között szereplő egész szám a láncszemek száma: mindegyik láncszem az i-bögre mutat, mindegyik láncszem egyformán fontos.”² Amint láttuk, sok olyan szót próbálnak beiktatni, amely a köznyelvben is használatos, de itt inkább arról van szó, hogy a szakemberek ismerik a speciális jelentést, a kontextus pedig segít eligazodni.

Szakszövegekben szokásos eljárás, hogy néhány terminus technicus, legyen az akár idegen szó, vagy magyar, de mindenképpen egyértelműen és szigorúan rögzített jelentéssel szerepel. A fentebb idézett szövegben a gazdag szókincs lehető legteljesebb magyaráztására törekedve olyan szöveg állt elő, amely helyenként, mint Angelusz Róbert mondja, ‘science fiction’ (tudományos fantasztikus) jelleget ölt, mert a mögötte levő jelentést nincs mihez kötni (Angelusz, 2012). A rendszer tényleges felhasználóinak vissza kell térniük a rendszer részeként hozzáférhető angol nyelvű, a fentitől jóval szárazabb, de tudományosabb és dokumentumszerűbb kifejezéshez (Tölgyesi, 1999: 9). A magyar nyelv megérezte az internet elterjedését is, hiszen az internettel és a közben gyors ütemben korszerűsödő gépek körüli fejleményekkel legalább két tucat új fogalom került szélesebb körű használatra. Ide sorolható a *multimédia*, a *CD-ROM*, valamint a hasonló kifejezések, a *web* (hálózat) körül pedig a *hipertext*, a *link*, vagy a *hiperlink* (hyperlink) fogalma, és a hozzájuk kapcsolódó magyaráztási kísérletek. Ezek közül a kezdő weboldalak angol elnevezésének magyaráztási kísérletei váltottak ki érdeklődést. Elsősorban a ‘homepage’ vagy a ‘home page’ váltott ki problémát, a magyaráztás pedig az ‘ottlap’, vagy ‘honlap’. Létezik ennek megnevezésére a ‘kezdőlap’ vagy ‘weblap’ szó is. Ezek közül a ‘honlap’ és ‘ottlap’ sikeres magyaráztásnak tekinthető. A sajtó nyelvében gyakori a ‘hálózati szörfölés’ kifejezés, ami a ‘browse’ magyaráztása, visszafogottabb változatban ‘böngészés’-ről van szó, a szükséges program neve pedig ‘böngésző’.

Elmondható, hogy a fentebb vázolt folyamatok kulcsfontosságúak a társadalom fejlődésében. Nem mindegy tehát, hogy milyen nehézségekkel, milyen eszközkészlettel kell egyre az nagyobb tömegeknek megismerkedniük, és nem mindegy az sem, hogy miként sikerül megbirkózniuk ezekkel az egyáltalán nem egyszerű eszközökkel és eljárásmódokkal. Magyarrá kell ugyan tenni a szókészletet, mert mindenki az anyanyelvén tud a legjobban elsajátítani dolgokat, de ennek a magyárosításnak nem szabad a szakszerűség rovására mennie.

Ha már mindennapi életünk része a számítógép, akkor illik megnevezni minden porcikáját, minden műveletet, amelyet el tud ő maga végezni, vagy amelyet el tudunk mi végezni személyi számítógépünkkel együtt. Ezért egy olyan folyamatnak lehetünk részesei, amely során az elnevezés által megtörténik a

---

² A magyar példák Kernighan, Brian–Pike, Rob, *Az Unix operációs rendszer* című könyvnek Bánó György, Feké Mária, Dr. Sima Dezső által 1991-ben készült fordításából származnak.

számítógép teljes birtokbavétele. A kommunikációkutatót nemcsak a felbukkant szó foglalkoztatja, hanem a kommunikációs háttér, a tágra értelmezett kontextus is, amelyben a fogalmak, szavak megjelentek, illetve a hétköznapi kommunikáció részévé váltak. A folyamat maga ugyanis nem légüres térben zajlott le, hanem igen nagy mértékben kötődött az eszközök tényleges, fizikai birtokbavételéhez, megvásárlásához és használatához. A folyamat nem volt zökkenőmentes. A fiatalabb és nyitottabb, illetve iskolázottabb réteg volt, aki először birtokába vette ezeket az eszközöket, majd lassabban, és több lépcsőn át a társadalom más rétegei is követték őket. A számítógépekhez való hozzájutás két fő forrása a munkahelyek elektronizálása volt, valamint az, hogy a számítógép hamarosan a magasabb anyagi színvonalú háztartásokban is megjelent. A számítógépek megjelenése leggyorsabban a tudományos területeken, kutatóintézetekben, valamint az államigazgatás és a gazdasági élet modernebb területein ment végbe.

A személyi számítógépek elterjedése Kelet-Európa országaiban mintegy két évtizedre tekint vissza, ennél rövidebb múltja van a laptopoknak, amelyek a „hordozható munkahelyek és karrierrek” eszközei, és amelyek kevesebb, mint tíz éve váltak a nagy közönség által is elérhetővé. A gyors üzenetváltást és így a gyors kommunikációt szolgáló okostelefonok és táblagépek alig pár éve képezik eszköztárunk részét, de annál nagyobb mértékben szabták át életünket, gondolkodásunkat és mindezek által nyelvhasználatunkat is. Az elmúlt néhány évben az internet elterjedése új mozzanatnak tekinthető. Ez az érintkezés új formáit hordozza magában a magánéleti kommunikációban, a nyilvánosság terén, valamint az állami-politikai szférában is. Egyes szerzők egyenesen társadalom-strukturáló szerepet tulajdonítottak ennek az új kommunikációs eszköznek (vö. Castells, 1996: 25). Kétségtelen, hogy a számítógép és internet elterjedése a kommunikáció stílusjegyeinek megváltozását hozta magával. A számítógépen és interneten keresztül történő kommunikáció stílusjegyeiben eltér mind a személyes, mind a hagyományos tömegkommunikáció jellegzetességeitől, az utóbbihoz képest az igénytelenség nagyobb foka jellemzi. Ezek a stílusbeli eltolódások ugyanakkor a hétköznapi nyelvhasználat univerzumának egészét is egyre érezhetőbben befolyásolják.

A magyar számítástechnika terminológiája

Már maga a számítógép térhódítása is az idegen nyelvek, elsősorban az angol nyelv szerepét állította előtérbe, mivel a technikai kifejezések (akár ‘hardware’-rel, akár ‘software’-el kapcsolatosak) túlnyomó része az eredeti angol formában honosodott meg először. Az internet, illetve a számítógépes levelezés még nyilvánvalóbbá tette ezt a nyelvi mozzanatot. A weben történő szörfölés a kommunikációnak ezen a területén mondhatni kétnyelvűséget hozott létre, függetlenül attól, hogy megmaradt a szóban forgó kifejezések eredeti angol formája, vagy félig-meddig megmagyarosították ezeket.

A magyarosításnak a következőket kell szem előtt tartania:

1. Környezetbe illeszkedés
2. Rövidség (lehetőleg ne legyen hosszabb, mint a nemzetközi változat)
3. Illeszkedjen be a magyar szóalkotási rendszerbe
4. Meglevő szó jelentésének bővítése (sokan ezt nem is tartják szómagyarításnak, pl. a nyelv természetéből adódóan az anyanyelvivé tételnek ez a leggyakoribb spontán módja) (vö. Zsemlyei 2002).

A számítástechnika magyar szavai

Jelen tanulmányban három kategóriát különböztetünk meg:

i) Magyar szavak, amelyek jelentésváltozáson mentek keresztül (az összevetés alapjául az Értelmező Szótárban levő jelentést és a számítástechnikai jelentést vesszük).

<i>Szó/kifejezés³</i>	<i>Számítástechnikai jelentés</i>	<i>Jelentés az Értelmező szótárban</i>	<i>Jelentésváltozási kérdések⁴</i>
Ablak	a megjelenítő képernyőjét több téglalap alakú részre, ablakra oszthatjuk. A téglalapok esetleg részben fedhetik is egymást. Ezek a részek önállóan programozhatók.	ÉrtSz: épületen, járművön a világosság és levegő bebocsátására való nyílás. Vagy valamire mintegy kitekintést engedő dolog.	Itt a jelentésváltozásnak a következő formája figyelhető meg: tartalmi hasonlóságon alapuló névátvitel. Ez azt jelenti, hogy a jeltárgy külső és belső hasonlóságokat mutat és funkcionális hasonlóság is megfigyelhető. Ez itt a következőképpen nyilvánul meg: a számítástechnika szakszava az „ablak” külső, alakbeli hasonlóságot mutat a köznyelvi ablak szó által jelölt tárggyal. A számítógép képernyőjén megjelenő ablakok pontosan olyan alakúak, mint az épületeken, járműveken levő ablakok. Itt a jelentésváltozás részleges, hiszen az ablak szó továbbra is használatos a köznyelvben a hagyományos köznyelvi jelentésében.

³ Anna Claybourne: *Számítástechnikai szótár*, Park Ousbourne Komputerkalauz, s. 1. 1999.

⁴ A jelentéstani kérdések tárgyalásánál Károly Sándor *Általános és magyar jelentéstan* c. könyvére alapoztam.

Adat	Tények, fogalmak, jelenségek egyezményesen ábrázolt alakja, amely lehetővé teszi ezek továbbítását, tárolását és feldolgozását. Gyakran helytelenül azonosnak tekintik az információval, mellyel jel-jelentés viszonyban van.	ÉrtSz: vkinek, vminek a megismeréséhez, jellemzéséhez hozzásegítő tény, részlet.	Jelentésváltozási kérdések: az itt megfigyelhető eset a következő: beszélhetünk funkcionális hasonlóságon alapuló névátvitelről, amely a hasonlóságon alapuló névátvitel egyik alfaja, de ugyanakkor beszélhetünk jelentésbővülésről is, hiszen az adat itt, a számítástechnikában már nem csak valakinek, valaminek a megismeréséhez szükséges tényeket jelent, hanem e ténynyel egyezményesen ábrázolt alakját is, amely lehetővé teszi a további feldolgozást. Tehát hasonlóság van a funkcióban, de elmondható, hogy a számítástechnikában az adat többet jelent, mint az köznyelvi jelentése. Itt is részleges a jelentésváltozás, mert a szó továbbra is használatos eredeti, értelmező szó-tári jelentésében.
Archiválás	Olyan eljárás, amelynek során az adatfeldolgozó rendszerbe vitt, ott tárolt vagy a feldolgozás során keletkező adatokat biztonsági okokból vagy későbbi felhasználás céljából zárt egységként rögzítik például mágnesszalagra.	ÉrtSz: valakire, valamire vonatkozó irásos emlékek gyűjteményének készítése.	Jelentésváltozási kérdések: itt az archiválás szó szinte ugyanazt jelenti mind köznap, mind szakterületi használatban, annyi különbséggel, hogy a módszer, amellyel végrehajtjuk az archiválás műveletét már korszerűbb és gép által végzett.
Bejelentkezés	a belépésre szolgáló cselekvés	ÉrtSz: bejelentő lapon bejelenti új lakóhelyre költözését.	Jelentésváltozási kérdések: itt olyan jellegű jelentésváltozásról beszélhetünk, melynek során egy kifejezés jelentésében gazdagodott olyan értelemben, hogy nem egyszerűen valahová való bejelentkezést jelent, hanem a számítógépes hálózatba való belépést is meghatározott jelszó segítségével. (Elmondható a-

			zonban, hogy hasonló a jelentés, a jelszó azonosításra használható, akárcsak az iratszám, a bankszámla, a személyi azonosító szám, igazolványszám stb.)
Belépés	Így nevezik a számítógéphez, főként nagy számítógéphez vagy hálózathoz való hozzáférést.	ÉrtSz: lépve be-megy, bejön. Belép valamilyen életkorba. Valaki bekapcsolódik valamilyen aktivitásba.	Jelentésváltozási kérdések: a belépés azt jelenti, hogy „valaki bekapcsolódik valamilyen aktivitásba”, a számítógépes szaknyelvben azt jelenti, hogy valamilyik használó hozzáfér, belép egy hálózathoz. Tehát a két jelentés szinte fedi egymást, elmondható azonban, hogy a szó jelentésében gazdagodott azáltal, hogy a szakszavak regiszterébe is áthelyeződött.
Egér	számítógépekhez kapcsolható periféria, amellyel a számítógép megjelenítőjén a kurzort gyorsan és bármilyen irányban lehet mozgatni. Az egér egy asztalon elhelyezhető és tenyérynél mozgatható eszköz, amelyben egy, az asztallal érintkező golyó van. A kurzor az egér mozgásával analóg módon mozog a képernyőn.	ÉrtSz: lakóhelyek körül, maga vájta üregekben élő kis szürke állat.	Jelentésváltozási kérdések: alaki hasonlóságon alapuló névátvitel egy alfaja található itt, vagyis az a jelenség, amely során az élővilág egyedének neve az élettelen világ egy dolgának megnevezésére válik használatossá.
Elágazás	Egy program végrehajtásának folytatása két vagy több lehetséges irány egyikeben valamely feltételtől függően	ÉrtSz: az a tény, hogy vmi elágazik, az a hely ahol vmi elágazik. Vminek a fővezetékéből kiinduló ága.	Jelentésváltozási kérdések: itt ismét azzal az esettel találkozunk, amikor a szót a köznapiság jelentéséből áttemeljük a szakterületre. A jelentések nagyjából fedik egymást.
Formátum	Az a forma, illetve azon előírások összessége, amely szerint az adatok és utasítások az operatív tárból vagy az adat-	ÉrtSz: papír, nyomdatermék megszábotott alakja, mérete	Jelentésváltozási kérdések: itt tartalmi, alaki és funkcionális hasonlóságon alapuló névátvitellel találkozunk.

	hordozón elhelyezkednek		
Formázás	Az az eljárás, amelynek segítségével a mágneslemezeket adatok felírására és leolvasására alkalmassá teszik.	ÉrtSz: bizonyos formájúra alakítás.	Jelentésváltozási kérdések: itt arról van szó, hogy az ÉrtSz-hoz viszonyítva a jelentés a számítástechnika nyelvében konkretizálódik, vagyis nem általában jelent valamilyen formájúra alakítást, hanem konkrétan a mágneslemezekkel történő eljárásra vonatkozik. Tehát a szakregiszter beszűkít, de ez nem jelentésszűkülést jelent, hanem pontosítást, és egyben a szó jelentésének gyarapodását is jelenti.
Futtatás	Az elkészült program végrehajtásának kiváltása.	ÉrtSz: futásra, vagy valahová való sietésre szólít fel.	Jelentésváltozási kérdések: itt arról van szó szinte, mint a fenti esetben, egy program működtetésének értelmében használjuk a futtatás szót, amely szótári jelentése szerint futásra való késztetést jelent. Van ugyanis közös jelentésmozzanat, a műveltetés mozzanata. A köznapi értelemben azonban főként személyre vonatkoztatják, míg a számítástechnikában főként a programra gyakorolt hatást jelöli. Tehát funkcionális hasonlóság alapján történő névátvitelként is elkönnyvelhető ez az eset.
Görgetés	Page up és Page down mozzgatása	ÉrtSz: vminek többszöri lökással való mozgásra késztetése.	Jelentésváltozási kérdések: itt az elvégzett művelet hasonlóságán alapuló névátvitelről van szó.
Grafikus	Ebben az üzemmódban a számítógép speciális grafikus utasításokat vagy grafikus jeleket is képes elfogadni, illetve ábrák megjelenítésére is kész.	ÉrtSz: rajzzal, ábrával történő.	Jelentésváltozási kérdések: itt is az figyelhető meg, amivel a fentiekben már többször találkoztunk, azaz a szó jelentése ugyanaz marad, csak éppen egy másik regiszterben is használatossá válik.
Ikon	Nagyfelbontású képernyőn, rendszerint annak szélén	ÉrtSz: fára festett bizánci stílusú festmény	Jelentésváltozási kérdések: ahhoz, hogy ezt a változást megmagyarázhassuk szükség-

	vagy az alsó részen megjelenített pikto-gram, amely parancsok, utasítások, kifejezések kiválasztását teszi lehetővé. Célja a programozás megkönnyítése, a hibavalószínűség csökkenése		ges ismerni az ikon szónak egy régebbi jelentésmódosulását, amelynek révén már nemcsak azt jelenti, hogy festmény, hanem azt is, hogy jel, amely utal valamire önmagán túl. Ez a jelentés vonult át a számítástechnika szakszókészletébe, nem az elsődleges szótári jelentés. Így pedig hasonlóság (sőt, mi több, szinte azonosság) alapján történő jelentésbeli változásról van szó.
Memória	Memóriarekesztömb, cella minden ilyennek van egy címe és ez fedi az illető rekeszben lévő adatokat. A számítógép memóriája a proceszor mellett alapvető fontosságú alkatrész. A RAM főbb feladata az ideiglenes adatok tárolása: például a programok utasításai, adatok, a CPU munkájának eredményeinek a tárolása.	ÉrtSz: emlékezőtehetség (de itt már a szótár jelöli a számítástechnikai jelentést is: adatokat, utasításokat tároló szerkezeti egység)	Jelentésváltozási kérdések: itt már a szótár is rögzíti a számítástechnikai jelentést, ezért a szó nem szorul további magyarázatra.
Mentés	A gép operatív tárában lévő adatok, ill. programok elmentése a gép valamely mappájába, vagy pedig azok kiírása adathordozóra.	ÉrtSz: az a cselekvés, amelynek során vkit, vmit mentenek.	Jelentésváltozási kérdések: a köznyelvi szó a szakszavak közé emelése során számítástechnikai-műszaki jelentésárnyalattal gyarapszik.
Mező	A rekordnak az a része, amely az adatfeldolgozás szempontjából egységnek tekinthető. Például személyi adatok rekordja.	ÉrtSz: alacsony növényzetű különböző füves terület.	Jelentésváltozási kérdések: Itt a nem a tulajdonképpeni szótári jelentés kerül át a szakszókincsbe, hanem egy már módosult jelentés módosul és gazdagodik tovább. E jelentés nem más, mint a mező mint összefüggő dolgokat jelölő szó. Pl. mágneses mező, szemantikai mező stb. Így ez a

			jelentésárnyalat helyeződik át a számítógépes szakszókincsbe, és mint ilyen jelentésében nem sokat módosul, hanem gazdagodik, hisz e perctől a rekord egy összefüggő részének megnevezőjévé válik. (műszaki terminus)
--	--	--	---

1. táblázat: *Köznyelvi eredetű számítógépes szakszavak jelentésváltozási aspektusai*

ii) Az összetett szavak és szókapcsolatok (példákat sorolunk fel a különböző típusú összetételekre, illetve megadjuk az összetétel jelentését a számítástechnikában)

Előtag + utótag	Összetett számítástechnikai szakszó
<i>szoftver</i> : a legszűkebb értelemben elektronikus adatfeldolgozó berendezések (pl. számítógépek) memóriájában elhelyezkedő, azokat működtető programokat értünk.	<i>Szoftverkiadó</i> : szoftvercsomagok előállításával foglalkozó vállalat
<i>kiadó</i> : kiadásra előkészít és közrebocsát	
<i>dokumentum</i> : hiteles írásos vagy tárgyi bizonyíték	<i>dokumentumolvasó</i> : kérdőívek és tesztek értékelésére használják
<i>olvasó</i> : aki rendszeresen olvas	
<i>vírus</i> : a legkisebb ismert mikroorganizmus, méretük körülbelül 20 és 400 nanométer közötti.	A számítógépes vírus olyan program, amely saját másolatait helyezi el más, végrehajtható programokban vagy dokumentumokban. Többnyire rosszindulatú, más állományokat használhatatlanná, sőt teljesen tönkre is tehet.
<i>ölő</i> : pusztulást okozó	
<i>Háttér</i> : térségnek leghátsó része	<i>Háttérfeldolgozás</i> : alacsonyabb prioritású program végrehajtása, amikor a magasabb prioritású programok a számítógépes rendszer erőforrásait nem használják.
<i>Feldolgozás</i> : az a cselekvés, hogy vmit feldolgoznak	
<i>Képernyő</i> : monitor	<i>Képernyőművelet</i> : azok a műveletek, amelyek a kijelzés módját, a képernyő tartamát, illetve a kurzor helyét változtatják meg.
<i>Művelet</i> : összefüggő tárgyszerű cselekvések sorozata	
<i>Tapintás</i> : érintéssel való érzékelés és ennek képessége	<i>Tapintásérzékeny</i> : kiemelkedő gombok helyett a felület síkjába ágyazott érzékelő felületekkel ellátott billentyűzet.
<i>Érzékeny</i> : csekély külső ingereket is fel fogó	
<i>Hiba</i> : mulasztás, kifogásolható tett, vmit megsértő véttség	<i>Hibamentesítő</i> : meghatározott hibák automatikus javítását lehetővé tevő, hibakorlátozó.
<i>Mentesítő</i> : szolgálat, kötelesség alól felmentő körülmény, vmit vmitől megszüadítő folyamat.	

<i>Fertőzés:</i> kórokozóknak a szervezetbe való jutása és ottani elszaporodása	<i>Fertőzésképtelen:</i> legyengült vírus, amely nem éri el a kívánt eredményt.
<i>Képtelen:</i> vmire nem képes	
<i>hálózat:</i> vminek szabályos, hálószerű szövetéke	<i>Hálózathasználó:</i> az Internet használói
<i>használó:</i> vmit a gyakorlatban alkalmazó, vmit meghatározott célra alkalmazó	
<i>szöveg:</i> nyelviileg megformált mondani- való egységet alkotó egésze	<i>Szövegformázás:</i> a szöveg küllemének megvál- toztatása
<i>formázás:</i> bizonyos formájúra alakítás	
<i>ablak:</i> épületen és járművön a fény és le- vegő beocsájtására alkalmas nyílás	<i>Ablakkezelés:</i> a képernyőn végrehajtható műve- letek (pl. sorgörgetés, kurzorpozicionálás, kép- ernyőtörlés) ablakonkénti kezelése
<i>kezelés:</i> az a cselekvés, hogy vmit kezel- nek	

2. táblázat: *Magyar összetett szók a számítástechnika szaknyelvében*

Angol szavak és más idegen szavak

Itt négy kategóriát határolunk el:

- a) csak angol és más idegen szavak
- b) olyan idegen nyelvből, többnyire angolból kölcsönzött szavak, amelyeket a magyar képző- és ragrendszer segítségével toldalékolunk
- c) olyan szavak, amelyek esetleg magyar szóval vegyesen alkotnak szóösszetételt
- d) angol szavak, amelyeket magyar helyesírással írunk

A magyar számítástechnikában használt idegen nyelvi – többnyire angol – alakú szavak (jelöljük a toldalékolás formáját, esetenként pedig azt, hogy van-e magyar megfelelője; a lista az alfabetikus sorrendet követi)

Bájt: az adatok tárolása, feldolgozása és átvitele során felhasznált mértékegység. Általában 8 bitből áll.

Beszkenyelés: a képletapogató arra szolgál, hogy az ábrát a papírról a gépbe vigye. Ezt a műveletet jelenti a beszkenyelés. Ez már jelentős előlépés a magyarrá válás útján, l. igekező és főnévképző.

Bit: az angol kifejezésből származó mozaikszó. Legelterjedtebben a kettes számrendszerbeli számok elnevezésére használják.

Bootolás: betöltés, újraindítás.

Cache memória: belső gyorsítótár. A RAM-ból hívja elő az adatokat.

Demodulálás: lehetővé teszi, hogy a számítógép telefonvonalon továbbítsa adatokat.

Dial in: közvetlen kapcsolat létesítése az Internettel.

Dial-up: vagy *terminálcsatlakozás*. Ilyen típusú kapcsolatról akkor beszélünk, ha olyan szolgáltatóval állunk összeköttetésben, aki nincs közvetlen kapcsolatban az Internettel.

Dual-scan: LCD képernyőkön a képernyő tartalmának a cseréjét jelenti.

E-mail: elektronikus üzenet, van számtalan magyarítási kísérlet: *drótposta*, *elektronikus posta*, *emil*, *emilke*, *méjl* stb.

Fájl: egymással kapcsolatban álló adatok szervezett halmaza, melyet valamilyen szempontból egységként kezelhetünk.

Firmware: olyan ROM, amely szoftvert tartalmaz.

Flip-flop: magyarul *billenőkörök*.

Freeware: magyarul *szabadszoftver*.

Glitch: szleng: a számítógép használatakor becsúszo hiba; magyarul *fennakadás*.

Hard copy: papírra rögzített másolat.

Hardver: azoknak a berendezéseknek a neve, amelyekből a számítógép fölépül.

Hipertext: labirintus, mozaik.

Honourware: magyarul *regisztrációs szoftver*.

Host: az Internethez csatlakozó számítógépek.

Import: más fájlból származó grafikák elhelyezése az oldalon.

Input: bemeneti információ, a számítógépbe táplált információk együttese.

Interfész: olyan elektromos áramkör, amely irányítja és átalakítja a számítógépház és az egyéb hardver egységek között futó jeleket.

Kiber-zin: a számítógéppel és a számítástechnikával foglalkozó magazin.

Kiberguru: a számítógéppel kapcsolatban hírnevet szerzett személy.

Liveware: az embert jelölő szó a számítógépes szlengben.

Laptop: táskaszámítógép.

Mac: az Apple Macintosh rövidítése, IBM típusú gépek, iPadek, iPhone-ok, iPod-ok gyártásával foglalkozik, de ezeknek a gépeknek a más az architektúrájuk.

Modem: a modulálás rövidítése (figyelem a szó alkotási módjára), lehetővé teszi, hogy a számítógép telefonvonalon át továbbítsa adatokat.

Nibble: kis falat, nyolcnál kevesebb bit alkotta bitsoport.

Note-book: hordozható gép.

On-line-gép: a hálózatba kötött számítógép.

Output: a számítógép által eredményként kiadott adatok együttese.

Outline: a karaktereket, utasítássorokat határozzák meg.

Palmtop: zsebszámítógép (mára átvették a helyét az okostelefonok, és a táblagépek).

Paritálás: a számítógépen belül vagy a kábeleken a hardver egyes elemei között áramló adatok sérülését megakadályozó.

Protokoll: átviteli eljárások, amelyeknek a segítségével az adatok az Interneten utaznak.

Power mac: egy számítógépfajta.

Rendszerszoftver: a rendszerszoftver működteti a számítógép alapfunkcióit, ellenőrzi például, hogy éppen milyen programok futnak.

Segédzoftver: az adatok szervezésében nyújt segítséget.

Shareware: regisztrációs szoftver.

Show stoppolás: a számítógépben előálló hiba, vagy probléma, amely megzavarja a programot.

Server: olyan számítógép, amely kiszolgálja a hálózat többi gépét; magyarul: *kiszolgáló*.

Soft copy: elektronikus formában tárolt adathalmaz.

Track: adatsín.

Idegen eredetű szavak, amelyek összetételekben jelentkeznek, és az összetétel egyik tagja magyar

Dobszkenn: kiváló minőségű kép előállítására alkalmas, a képet egy hengerre, vagyis újra kell felerősíteni.

Dob: henger vagy üst alakú kifeszített bőrös ütőhangszer.

Szkenn: letapogató, angolul scanner.

Lapszkenn: a beviendő képet egy üveglapra, szkennelőablakra kell felhelyezni és előlött mozog a szkennelőfej.

Lap: könyvet, füzetet, újságot alkotó papírlapok egyike.

Szkenn: l. fenn.

Szkennelőablak: a lapszkenn rész, amelyre a képet rá kell helyezni.

Szkennelő: letapogató.

Ablak: épületen, járművön a világosság és a levegő bebocsátására való nyílás.

Szkenneralátét: letapogató alátét.

Szkenn: l. fenn.

Alátét: valami alá védőnek, rögzítésül tett tárgy.

Technonyelv: l. fenn számítógépes szaknyelv, vagyis számítógépes nyelv.

Techno: a műszaki és a természettudományoknak az a anyagi javak termelésében való alkalmazása.

Nyelv: szavakat alkotó beszédhangokból álló jelrendszer mint a gondolatok kifejezésének és a társadalmi érintkezésnek az eszköze.

Technoblabla: ugyanaz a jelentése.

Techno: l. fenn.

Blabla: hangutánzó szó, pejoratív megnevezése a beszédnek.

Turbógomb: a számítógép beindításakor megváltoztatják az órajelet.

Turbó: turbina.

Gomb: kis korong alakú, felvarrva és gomblyukon átbújtatva használt része a ruhadarabnak.

Magyar ejtés szerinti helyesírással írt, de még mindig idegenül hangzó számítástechnikai szavak: adatfájl, bájt, beszkenyelés, boinking, bútolás, diszkett, dokkoló egység, emulál, fájl, fájlkezelő, fájlserver, fraktál, freever, hangszoftver, hardver, hardverkulcs, ikon, installálás, interfész, klipszes rendszer, lokálbusz, modul, monoszkenyelés, morf, navigál, palmtop, port, puffermemória, rekord, rotoszkópia, rúter, sharever, szerver, szkennelőablak, szkennelőfej, szkennner, szkennneralátét, szleng, szoft, szoftver, szoftvercsomag, teleputer.

Itt megfigyelhetjük a bizonyos szavakban előforduló vegyes írásmódot, különösen azokról a szavakról van szó, amelyek összetételként viselkednek. Ezeknek a magyarosabbnak tartott részét magyarul írják, az idegenebb részét pedig meghagyják eredeti angol helyesírásban. Vannak olyan szavak is, amelyeket az angol kiejtés magyaros rögzítésével fejezünk ki írásban.

Következtetés

„A normák szerint rendszerezett terminológia segítségével hatékonyabban tudnak együttműködni az adott terület szakemberei, mivel felgyorsul közöttük a kommunikáció folyamata”(Sager 1998: 257).

Különösen fontos ez az IT és a technológia területén, hiszen ezeknek kulcs szerepe van az emberi tudás fejlesztésében és a legújabb technológiai vívmányok hasznosításában.

Arra kell törekedni, hogy az újonnan alkotott szakszavak minél több követelménynek tegyenek eleget a tanulmányban felsorolt kritériumok közül, hogy az új szakszók a lehetőséghez és a szakterület jellegzetességeihez mérten egyszerűek, hajlékonyak, ha módunk van rá magyarosak legyenek, és ezáltal a szaknyelvi terminológia vagy a nómenklatúra rendszerébe jól illeszkedjenek (Seregy, 1989).

SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA

Kulcsszók: IT terminológia, szakszók, jelentésgazdagodás, szemantika és terminológia, nyelvi regiszterek

IRODALOM

- Angelusz Róbert–Tardos Róbert–Terestyéni Tamás (szerk.), *Média, nyilvánosság, közvélemény*. Szöveggyűjtemény. Gondolat Kiadó. Budapest, 2012.
- Bell, Packard. *Alap(lap) hang*. In: Computer Panoráma, 1996 okt., VII. évf. 10.
- Károly Sándor, *Általános és magyar jelentéstan*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1970.
- Kernighan, Brian–Pike, Rob, *Az Unix operációs rendszer*. Műszaki Kiadó. Budapest, 1991.
- Sager, J. C., *Terminology-standardization*. In: Baker, M. (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Routledge. London–New York, 1998. 355–8.
- Seregy L., *Nem szakszerű, ha érthetetlen*. In: Bíró Á. (szerk.), *Szaknyelvi divatok*. Gondolat Kiadó. Budapest, 1989. 28–36.
- Tölgyesi János, *A számítógéppel és az Internettel kapcsolatos fogalmak útja a köznyelv fele*. In: Glatz Ferenc (szerk.), *A magyar nyelv az informatika korában*. MTA. Budapest, 1996.
- Zsemlyei János, *A mai magyar nyelv szókészlete és szótárai*. Erdélyi Tankönyvtanács. Kolozsvár, 2002.

SZÓTÁRAK

- Claybourne, Anna, *Computer Dictionary*. Usborne Publishing Ltd. London, 1995. Magyarul: Veszelák Péter (ford.), *Számítástechnikai szótár*. Park Kiadó. Budapest, 1999.
- Kis Ádám (szerk.), *Mi micsoda magyarul a számítástechnikában*. Membrán Könyvek. Tömegkommunikációs Központ, 1986.

INTERNETES FORRÁSOK

- <http://people.inf.elte.hu/kutsaai/virtmem.html>
- http://www.titoktan.hu/_raktar/biztonsag/InformatikaiErtelmezoSzotar.htm
- <http://pcforum.hu/szotar/>
- <http://hu.bab.la/kifejez%C3%A9sek/utaz%C3%A1s/sz%C3%A1m%C3%ADt%C3%B3g%C3%A9p/magyar-angol/>

ASPECTE ALE TERMINOLOGIEI IT ÎN LIMBA MAGHIARĂ

(Rezumat)

Subiectul acestui articol este formarea terminologiei IT în limba maghiară din perspectiva semanticii, mai exact îmbogățirea semantică a unor cuvinte existente în vocabularul general. Dezvoltarea tehnologiei respectiv apariția noilor forme de comunicare audiovizuală au condus la apariția unor noi registre lingvistice cum ar fi și limbajul specializat al informaticii și al tehnologiei informațiilor. Utilizatorii laici ai acestor tehnologii au tendința de a forma termene tehnice în limba lor maternă folosind diverse metode de îmbogățire a vocabularului. Specialiștii, informaticienii și inginerii, în cele mai multe cazuri preferă limbajul internațional al domeniului care este bogat în cuvinte împrumutate din engleză. Din terminologia creată în limba maghiară nu toate au devenit

componente ale limbajului special, doar unele cuvinte „reuşite” au fost adoptate și de către specialiști.

Semantica are un rol important în formarea terminologiei specializate, tocmai din această cauză acest articol abordează subiectul din această perspectivă.

Cuvinte cheie: terminologie IT, termene speciale, îmbogățire semantică, semantică și terminologie, registre lingvistice

ASPECTS OF HUNGARIAN IT TERMINOLOGY

(Abstract)

This study deals with the Hungarian terminology of IT language focusing on its development from the viewpoint of changes in meaning. The development of technology and the new media made it necessary to create a new specialized register in Hungarian as well. The terminology of it may be classified according to the users' competences, skills and professionalization into two groups: laic-hobby users and it specialists. The former often contribute to the enrichment of terminology by applying different changes in meaning to already existing Hungarian words belonging to the general lexicon, while the latter prefer to use English terms. The intermingling of the two tendencies creates the new Hungarian it terminology: the most successful Hungarian terms remain in use, while the less ones disappear instead of them being used the English term or some kind of variant of it.

Terminology formation has an important connection with semantics, that is why this study deals with the topic from this viewpoint.

Key words: it-terminology, special terms, changes in meaning, terminology and semantics, special register of language

KISEBBSÉGI HELYZET, KOMMUNIKÁCIÓFORMÁK.
A *NEUE BANATER ZEITUNG* TÖRTÉNETÉBŐL (1968–1990)

A *Neuer Weg* bukaresti központi német nyelvű napilap 1949-es alapítása után nyolc évvel határozta el a román pártvezetőség, hogy – az új, 1952-es alkotmányhoz igazodva – további német, területi sajtókiadványokkal árnyalja az „egyenjogú” romániai médiaéletet. Ekkor alakult, 1957-ben Brassóban a *Volkszeitung*, Temesváron a *Die Wahrheit*¹.

A *Karpatenrundschau* hetilapot 1968-ban alapította Eduard Eisenburger, az egykori *Volkszeitung* folytatásaként. Eisenburger a *Karpatenrundschau*-nak főszerkesztője is lett, és mint a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának és az Államtanácsnak a tagja, meglehetősen magas hatalmi pozíciónak örvendett a kommunista Romániában. Így lehetősége volt a számos, címlapon megjelentetett politikai cikk mellett a célközönségnek fontos témákat feldolgozó írásokat is megjelentetnie, a német közösség számára jelentőséggel bíró projekteket elindítania: irodalmi és kulturális rovatokat működtetett (pl. *Eine halbe Stunde Gefühl?* – lírai rovatot, a *Fundsachen* elnevezésű nyelvkritikai rovatot), létrehozta a *Die Silberdistel* irodalmi díjat, nagyszabású szerkesztői munkákra is vállalkozott a lap – egy romániai német irodalomtörténet, egy romániai német történelmi lexikon és egy néprajzi kötet kiadására (egyiket sem sikerült befejezni)².

A *Die Wahrheit / Az igazság* 1957 februárjában hetilapként indult a Román Munkáspárt Temesvári Megyei Tanácsának és a Megyei Néptanács (Temeswarer Regionskomitees der RAP und des Regionsvolksrates) szerveként, 1957. dec. 10-étől hetente háromszor jelent meg: kedden, csütörtökön és szombaton³. Munkatársai főként egykori *Neuer Weg*-szerkesztők lettek. 1968. február 21-én⁴, újabb közigazgatási változtatások hatására indult a *Neue Banater Zeitung* napilap, a

¹ Luzian Geier, *Die „Neue Banater Zeitung“ Aspekte der Berichterstattung und der kulturelle Auftrag*. In: Walter Engel–Walter Tonța (Hrsg.), *Banater Stadtkultur. Temeswar – das kulturelle Zentrum der Banater Deutschen (II). Zweite Hälfte des 20. Jahrhunderts Beiträge der 47. Kulturtagung in Sindelfingen – 19./20. November 2011*. Landsmannschaft der Banater Schwaben. Stuttgart, 2012. 84.

² Annemarie Weber–Petra Josting–Norbert Hopster (Hrsg.), *Rumäniendeutsche Kinder- und Jugendliteratur 1944-1989. Eine Bibliographie*. Böhlau Verlag. Köln/Weimar/Wien, 2004. 44–45.

³ Weber–Josting–Hopster (Hrsg.), 42–43.

⁴ Eduard Schneider, „Dauernder Wegweiser und Gefährte“. *Die „Neue Banater Zeitung“ in den 25 Jahren ihres Bestehens. Eine Rückschau*. In: NBZ, 1982. ápr. 11. 4–5.

Román Kommunista Párt Megyei Tanácsának és Temes Megye Néptanácsának sajtóorgánuma (Organ des Kreiskomitees der RKP und des Kreisvolksrates Temesch), amely tulajdonképpen a *Die Wahrheit* folytatása volt más név alatt, az egykori szerkesztőkkel, főszerkesztővel. Ekkor a főszerkesztő Rudolf Sandor volt, helyettese Hans Stein⁵. Az újság vezetősége a következőképpen változott az évek során: Willi Potocsnik (1968), Nikolaus Berwanger (1969–1984), Erwin Lessl (1985), Maria Stein (1985–1990), Anton Palfi (1990), Gerhard Binder (1990–1993).

Az *Neue Banater Zeitung*-nak az akkori társadalmi-politikai körülményeket meghazudtoló liberálisabb szemléletmódja és az általa biztosított nagyvonalú publikálási lehetőségek teremtették meg az *Aktionsgruppe Banat*⁶ termőtalaját. Többek között a későbbi irodalmi Nobel-díjas Herta Müllertől is közölt írásokat, 1981-ben például *A sváb fürdő* címűt.

Nikolaus Berwanger és a formátumváltoztatás

Az 1935. július 5-én a Temesvár melletti Szabadfaluban (Freidorfban), megrögzött szociáldemokrata apa és nagyapa leszármazottaként világrajött Berwanger építőtelepi, téglagyári és textilipari munkásként kezdte pályafutását. Többnyelvű proletár környezetben felnövekedvén nem volt abban semmi rendkívüli, hogy 1957-ben beiratkozott a Román Munkáspártba (a későbbi Román Kommunista Pártba – 1965). Újságírói karrierjét 17 évesen kezdte a bukaresti *Neuer Weg*-nél, még középiskolás korában. 1958-ban került vissza Temesvárra, a *Neuer Weg* helyi tudósítójaként, közben német és román nyelvet hallgatott a Temesvári Egyetemen. 1969-ben lehetőséget kapott az újságírói fejlődésre: a bán-sági régió pártbizottságának akkori sajtószerve, a *Die Wahrheit* olvasók híján haldoklott. Berwangert nevezték ki a megújítandó lap élére, de ennek a funkciónak az elfogadása, betöltése azt is jelentette Berwanger számára, hogy beáll a párt vezető tisztségviselőinek körébe.

Ezeket a körülményeket elfogadva lehetett ő az az újságíró, aki akár feltételeket is szabhatott a Pártnak és ezáltal úgy alakíthatta az újságot, a *Neue Banater Zeitung*-ot, hogy az Románia „legjobb és legkedveltebb újságjává” vált⁷. Ildico Achimescu temesvári újságírónak a *Ca sticla, zidul...*⁸ publicisztikai kötetében a Nikolaus Berwangerről szóló írásnak a következő idézet a címe: „O lume

---

⁵ Geier, 84.

⁶ 1972-ben alapított kritikus és szolidáris irodalmi csoport, amelyet a Securitate figyelt és végül feloszlattott.

⁷ Anton Zollner, *Ein Schwimmer gegen den Strom*. 1995. március 27. <http://www.banater-aktualitaet.de/heim04.htm> [Hozzáférés 2013. aug. 12-én]

⁸ Ildico Achimescu, *Ca sticla, zidul...* Augusta. Timișoara, 2004.

străină, care sunt eu însumi” / „Egy idegen világ, amely én magam vagyok”⁹. Már ebből is kiviláglik, hogy az Achimescu-szöveg is a Berwanger-személyiség komplexitását ragadja meg, hangsúlyozva sajtótörténeti jelentőségű újságírói munkásságát: „Az NBZ a főszerkesztő erős, a hivatalosságok számára kényelmetlen személyiségének köszönhetően maradt meg a város (és nemcsak a város) egyetlen valóságos lapjának, amely... olvasható volt”¹⁰.

Berwanger személyiségének összetettségére jól rávilágít Peter Pabisch, osztrák származású irodalomtörténész, író, egyetemi tanár, aki 1969-től 2004-ig az Egyesült Államokban élt és az Új-mexikói Egyetemen dolgozott. 1980-ban meglátogatta a Berwanger családot Temesváron, majd ezt követően 1985-ben rövid tanulmányt közölt a *World Literature Today* hasábjain *Nikolaus Berwanger and the Contemporary Literary Scene in West Romania* címmel¹¹. Bár az írás elsősorban Berwanger irodalmi, költői érdemeire koncentrált, megemlíti azt a kompromisszumkész életmódot, amely képes volt ötvözni a rendszerhez való igazodást azzal az igyekezettel, hogy népét, a kisebbségi németeket segítse – főszerkesztőként és ezáltal egy magas fokú függetlenség élvezetét személyes szerzői munkájában és a német közösséggel való kommunikálása terén¹².

Rudolf Krauser is ezt az összetettséget ragadja meg Berwangerre emlékeztetően *Nikolaus Berwanger, in memoriam*¹³ írásában. Visszatekintő dicséretét Berwanger politikai bátorságára és szülőföld-szeretetére alapozza. Az elsőként említett érdemmel kapcsolatosan felvázolja Berwanger kettős megítéltségét népe körében: sokan árulónak és nem hozzájuk tartozónak ítélték meg magas politikai funkciója, elkötelezett kommunista volta és az ezekből következő kiváltságai miatt. Maga a cikk szerzője is bevallja, hogy eleinte ő sem tartotta az író bizalmas embernek. Több életkép bemutatásával magyarázza, hogy miért változott meg a véleménye, hogyan értette meg ő is ennek az útkereső embernek az életvégi kiábrándultságát. Krauser írása végén Berwanger-verseket idéz, többek között a következőt a *Schneewittchen, öffne deine Augen / Hófehérke, nyisd ki szemed*¹⁴ kötetből: „Auf der Suche / ich suche sie und suche sie die wahrheit / nicht

⁹ Ildico Achimescu, *O lume străină, care sunt eu însumi*. In: *Ca sticla, zidul...* Augusta. Timișoara, 2004. 260–262. Az író nő nem jelöli meg, de a cím Berwanger-idézet kell hogy legyen. [Saját fordítás.]

¹⁰ „NBZ a rămas, datorită personalităţii puternice, incomode pentru oficialităţi, a redactorului-şef, unica gazetă adevărată, ... citibilă, a urbei şi nu doar.” Uo. 261.

¹¹ Peter Pabisch, *Nikolaus Berwanger and the Contemporary Literary Scene in West Romania*. In: *World Literature Today* 59/1 (1985). 30–34.

¹² Uo. 30.

¹³ Rudolf Krauser, *Nikolaus Berwanger, in memoriam*. In: *Zeitbilder meines Lebens*. Edition Fischer. 195–199.

¹⁴ A Facla kiadónál 1980-ban megjelent kötete [Saját fordítás.]

irgendwo im weltall suche ich sie / hier und heute suche ich sie / vielleicht finde ich sie mal wirklich / und wenn nicht dann sucht eben ihr / nur wer sucht kann finden” – „Útkeresésben / keresem és keresem őt az igazságot / nem valahol a világűrben keresem / itt és most keresem én / talán meg is találom / és ha nem keressétek meg ti / csak aki keres az talál”¹⁵.

Ezzel szemben Eckhard Scheld visszaemlékezése a *Südostdeutscher Vierteljahresblätter* folyóiratban hangsúlyozottan a dialektusban író költőre összpontosít¹⁶.

A *Neue Banater Zeitung* elsősorban a német kisebbség kollektív öntudatát fejleszteni volt hivatott, és ehhez a Párt hozzájárulását megnyerni csak egy ilyen „életművész”¹⁷ lehetett képes, mint Berwanger. A mindig professzionalizmusra való törekvése és fáradhatatlansága, munkája iránti igényessége, az újsággal szembeni lojalitása az olvasóknak is nyilvánvaló volt: „Berwanger-Zeitung”-nak, azaz Berwanger-újságnak nevezték a *NBZ*-ot (néha ironikusan), majd a papírspórlási intézkedések következtében csökkentett terjedelmű lapot „Berwanger-Zettel”-nek, Berwanger cédulájának¹⁸.

Nikolaus Berwanger főszerkesztő idejében megváltozott a bányási lap formátuma¹⁹ és szellemisége. Az akkor 34 éves törzsgyökeres bányási újságíró dinamizmusa ellenére politikai tevékenysége miatt megosztó személyiség volt az olvasók körében²⁰. Tizenöt évesen a Romániai Német Antifasiszta Bizottság (Comitetul Antifascist German – Antifa)²¹ tagja volt, ezen keresztül került 1952-ben újságíróként a *Neuer Weghez*. A Román Újságírói Tanács elnökhelyettese volt, a Román Írószövetség Vezetőtanácsának és temesvári fiókjának tagja, alapítótagja és vezetője az Adam Müller-Guttenbrunn irodalmi körnek. A Romániai Német Dolgozók Tanácsának alelnöke is volt és az együtt élő nemzetiségek Temes Megyei Tanácsának elnöke. Luzian Geier, aki Berwanger főszerkesztőségének ideje alatt (is) a *Neue Banater Zeitung* újságírója volt, pozitív képet fest egykori

¹⁵ Saját fordítás.

¹⁶ Eckhard Scheld, »... auf der Suche nach Menschlichkeit«. *Dem Andenken an Nikolaus Berwanger*. In: *Südostdeutsche Vierteljahresblätter*. 38. évf. München, 1989. [o.n.].

¹⁷ Zollner

¹⁸ Geier, 95.

¹⁹ 1969. november 1-jétől jelent meg kisformátumban.

²⁰ Eduard Schneider, *Literatur und Literaturreflexion in der rumäniendeutschen Presse der Nachkriegszeit. Die Neue Banater Zeitung (Temeswar) und ihr Beitrag zur Förderung der literarischen Nachwuchsgeneration (1969–1975)* In: Mira Miladinovi Zalaznik / Peter Motzan / Stefan Sienerth (Hrsg.), *Benachrichtigen und vermitteln. Deutschsprachige Presse und Literatur in Ostmittel- und Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert*. IKGs Verlag. München, 2007. 318–319.

²¹ A Német Antifasiszta Bizottság a Román Kommunista Párt eszköze volt. Célja és feladata a romániai német közösségek felügyelet alatt tartása, ellenőrzése, és a román kommunizmus tanai alapján való átalakítása volt.

feletteséről. „Túlzás nélkül tekinthetjük [Berwangert] a bánási németek legjelentősebb politikai személyiségének az 1970–1984 közötti időszakban. Kétségkívül helytálló ez az állítás a háború utáni bánási német publicisztika területére vonatkoztatva is.”²² – írja róla Luzian Geier. Berwanger közreműködött a csatádi²³ német etnográfiai múzeum létrehozásában, a zombolyai²⁴ Stefan Jäger- emlékház felavatásában, a temesgyarmati²⁵ falumúzeum és a temeshidegkúti²⁶ Adam Müller-Guttenbrunn-emlékház alapításában. Legfontosabb hozzájárulása a német kultúra megőrzéséhez azonban a német tannyelvű iskolák támogatása volt²⁷. Egy ilyen Berwangernek köszönhető kezdeményezés volt például a Schubert-kórus létrehozása, 1969. február 20-án a Lenau Líceum dísztermében. Berwanger a Német Nemzetiségű Munkások Megyei Tanácsának elnökeként tudta ezt a kezdeményezést támogatni²⁸.

Nikolaus Berwanger, aki mindig a kivándorlás ellen voksolt, 1984 őszén látogatást tett a Német Szövetségi Köztársaságban és többé nem tért haza. Talán a bánási svábok kilátástalan helyzete miatt érzett tehetetlenségében tette – de disszidens nem volt. „Én szocialista maradtam és ezt nyilvánosan ki is jelentettem. Számomra az NSzK soha nem volt egy Mekka és saját múltam disszidense nem szeretnék lenni.”²⁹ – vallotta egy 1988-as interjúban, amelynek az újságíró Volker Kaukoreit találóan a *Zwischen den Stühlen* (*Két szék között*) címet adta.

Berwanger Ludwigsburgban telepedett le és folytatta írói pályafutását. 1987 és 1989 között a marbachi Schiller-múzeumban és a Német Irodalmi Levéltárban tevékenykedett. 1986–87-ben vendégtanárként előadásokat tartott egyesült álla-

---

²² „Ohne Übertreibung dürfte er die bedeutendste **politische** Persönlichkeit der Banatdeutschen in der Zeit 1970–1984 gewesen sein. Ohne Zweifel gilt das auch im Bereich deutsche Publizistik im Banat der Nachkriegszeit.” Luzian Geier, *Dem Zwang der Parteipolitik ausgeliefert?! Für die Gemeinschaft etwas bewegen: Das Wirken von Nikolaus Berwanger als Chefredakteur der „Neuen Banater Zeitung“ 1969–1984*. 2007 [Kézirat].

²³ Lenauheim

²⁴ Jimbolia, Hatzfeld

²⁵ Giarmata, Jahrmarkt

²⁶ Zăbrani, Guttenbrunn

²⁷ „Berwanger, Nikolaus” szócikk. In: Alexandru Ruja, *Dicționar al scriitorilor din Banat*. Ed. Universităţii de Vest. Timișoara, 2005.

²⁸ Hans Fink, *Temeswar als kulturelles Zentrum der Banater Deutschen nach dem zweiten Weltkrieg. Ein Aide-Mémoire für meine Landsleute*. <http://www.banaterra.eu/german/content/temeswar-als-kulturelles-zentrum-der-banater-deutschen-nach-dem-zweiten-weltkrieg> [Hozzáférés 2015. márc. 28-án]

²⁹ „[...] ich bin Sozialist geblieben und habe das auch öffentlich erklärt. Für mich war die BRD nie ein Mekka, und ein Dissident meiner eigenen Vergangenheit möchte ich nicht sein.“ Volker Kaukoreit, *Zwischen den Stühlen. Ein Gespräch mit Nikolaus Berwanger über sich und deutschsprachige Literatur im rumänischen Banat*. In: *Düsseldorfer Debatte* 2/88, 13.

mokbeli egyetemeken. 1989. április elsején halt meg Ludwigsburgban³⁰, nem érte meg a romániai rendszerváltást.

Hogy miért volt a NBZ formátumának megváltoztatása lényeges? A kisebb formátumra (kb. A3-as lapméretre³¹, az osztrák *Grazer Kleine Zeitung*hoz hasonlatos méretre³²) való áttéréssel Berwanger megelőzte korát. Úgy ahogy a 21. században a szerkesztők, újságygártók tudatosították a napilap hanyatló helyzetét és a nyomtatott változatok helyett vagy mellett online-újságokat, e-paper-kiadványokat, mobiltelefonos, notebook-os változatokat, alkalmazásokat (is) kínálnak az olvasóknak, úgy érzett rá Berwanger is 1969-ben, hogy a formátumváltozás differenciálási lehetőségeket hordoz magában, amelyek kitérítik a lap hatósugarát, az új kínálat új olvasói csoportokat (is) vonzhat³³. Ekként már ő is a „túlélés zálogának”³⁴ tekinthette ezt a változtatást, és a történelem őt igazolta. Kultúrpolitikusként az akkori Romániában egy új német kulturális közeg kialakítására törekedett. Hitt abban, hogy képzés, irodalom, kultúra által valóban hatni lehet a mindennapi politikai életre³⁵.

A mára kialakult publicisztikai gyakorlat szerint a kisformátum, a „tabloid” egyenlő a szenzációhajhászás fogalmával, a szórakoztatás- és olvasóközpontú újságírás eszköze. Ennek szinte ellentéte a nagy formátum, a „broadsheet”, amely mai napig minőségjelző is egyben³⁶. Berwanger fő célja a német kisebbség

³⁰ Harlacher, 42.

³¹ Weber/Josting/Hopster, 43.

³² Geier, 95.

³³ Lásd Hans Jürgen Bucher–Peter Schumacher, *Tabloid versus Broadsheet: Wie Zeitungsformate gelesen werden*. In: *Media Perspektiven*, 10/2007. 514.

³⁴ Neville Brody kifejezése, lásd: Bucher, 514.

³⁵ „Ich habe bewusst Politik gemacht, unter nicht einfachen Bedingungen, mit dem Hauptziel, damals in Rumänien eine neue deutsche Kulturlandschaft zu gestalten. [...] Ich dachte, die tägliche Kleinarbeit wäre ein bescheidener Beitrag zu erhoffter Erneuerung im Land. Ich und meine Freunde dachten, man könne tatsächlich über Bildung, über Literatur, über Kultur als Ganzes auf den politischen Alltag wirklich Einfluss nehmen. Die *kleine* NBZ, mit einer täglichen Auflage von 20.000, konnte sich in der rumänischen Medienlandschaft zeigen, wurde allerdings zusehends »gefährlich«. Dabei hatten wir lediglich versucht, ein wenig Demokratie bzw. Pressefreiheit zu praktizieren, und keiner von uns war ein Held, wir haben nur viel später resigniert, als andere Personen oder Gruppen. [...] Ich fühlte mich für alle negativen Auswüchse des Sozialismus im damaligen Rumänien, für alle seine die Menschlichkeit verletzenden Erscheinungen mitverantwortlich; ich wollte verbessern, ich wartete auf die große Wende, ich wollte das für mich heilige Wort Demokratie vor das Wort Sozialismus setzen.” http://de.wikipedia.org/wiki/Nikolaus_Berwanger [Hozzáférés 2013. október 7-én] Az idézet forrásmegjelölés nélkül lelhető fel a megjelölt helyen, Anton Potche megjegyzése azonban rávilágít arra, hogy az idézett tartalmak Berwangernek egy kiadatlan kéziratából valók. (Anton Potche, *Symposium: Nikolaus Berwanger: Journalist, Kulturpolitiker, Schriftsteller*. URL: <http://www.poezie.ro/index.php/poetry/219506/email.html> [Hozzáférés 2015. márc. 8-án])

³⁶ Bucher, 514–515.

támogatása volt minden lehetséges téren³⁷. Az általa létrehozott sok új, többnyire kulturális melléklet sikeres eszköze volt ennek. Létrehozta a „*Pipatsch*” tájszólás-, az „*NBZ-Kulturbote*” kulturális mellékletet, számtalan helyi különoldalt (Arad, a Bánsági Hegyvidék, Lugos, Zsombolya, Nagyszentmiklós számára), az ország-szinten nem csak a német ajkú olvasóközönség körében szeretett sportrovatot és rengeteg diákoldalt. A megváltoztatott, kisebb formátumú, de gazdagabb tartalmú *Neue Banater Zeitung* tartalmilag és professzionálisan is magasabb szintre lépett, ezzel növelve az olvasók számát is, mintegy 15.000 előfizetőt számlálva 1972-ben³⁸. Az újság 20 éves születésnapján a főszerkesztő elégtétellel emlékezik vissza ezekre a változásokra: „1969. november 1-jétől a lap új külsővel jelentkezik. A mindenkori temesvári sajtóra jellemző kisformátum (8 oldal) lehetővé teszi a teljes szerkesztői elv újragondolását. Öt év alatt a példányszámunk a napi 3.500-ról 17.500-ra növekedett! 1974 óta a NBZ csak 4 oldalon jelentkezik, új fejléccel”³⁹.

Az is figyelemreméltó, ahogyan a formátum- illetve koncepció-változtatást a lap az olvasók elé terjesztette: egy héttel a váltás előtt minden nap ott állt kiadvány fejléce felett vagy mellett a figyelemfelkeltő reklám. Az első ilyen beharangozó, amely 1969. október 25-én olvasható, a formai és az ezzel járó tartalmi változásokat is jelzi: a „gazdagabb”, „sokoldalúbb” és „praktikusabb, barátságosabb, kényelmesebb” lap – a hirdetés szerint – ötvözni fogja a komoly publicisztika elvárásainak megfelelő témákat (mint helyi hírek, külföldi információk, sport) a bulvársajtó által kedvelt folytatásos történetekkel, krimivel, humorral⁴⁰.

A formátumváltozás előnyeit tovább árnyalja az 1969. október 28-i reklám, amely ugyanakkora terjedelem mellett kétszer akkora változatosságot ígér és

³⁷ „In seiner Funktion und mit seinem politischen Selbstverständnis versucht er grundsätzlich alles zu fördern, was die Fragen der deutschen Minderheit betrifft.” In: Thomas Krause, *Die Fremde rast durchs Gehirn, das Nichts... Deutschlandbilder in den Texten der Banater Autorengruppe (1969–1991)*. Peter Lang, Frankfurt am Main, 1998, 56. vö. Cornelia Harlacher, *Nikolaus Berwanger – Leben und Schaffen eines Rumäniendeutschen*. Diplomarbeit an der Universität Wien. Wien, Mai 2008. 42. http://othes.univie.ac.at/1017/1/2008-08-20_0100683.pdf

³⁸ Franz Liebhard, *Dreitausend*. In: *NBZ* (XVI) 1972. febr. 1. (XVI)

³⁹ Saját fordítás. „Vom 1. November 1969 an erscheint das Blatt in einem neuen Kleid. Das für die Temeswarer Presse seit eh und je kennzeichnende Kleinformat (8 Seiten) ermöglicht eine Neugestaltung der gesamten Konzeption. Fünf Jahre später war die Auflage von 3.500 Exemplaren auf 17.500 täglich gestiegen! Seit 1974 erscheint die NBZ in nur 4 Seiten und mit einem neuen Zeitungskopf.“ Id: Nikolaus Berwanger, *Keine hauseigene Feier*. In: *Volk und Kultur*, 1977/2. 9.

⁴⁰ „**In Kürze /NBZ in neuem Kleid** /Mit dem neuen Format befolgt unser Blatt eine Tradition der Banater deutschsprachigen Lokalpresse. /Die neue Form füllt neuer Inhalt. / **Ihre NBZ wird:** /reicher /vielseitiger /handlicher /**In jeder Ausgabe: Fortsetzungsgeschichte, Sport, Lokalnachrichten aus Stadt und Land / Auslandsinformation / Humor** / Beginnend mit ersten Nummer: unsere spannende Kriminalfolge „DER NÄCHSTE MORD IN 47 MINUTEN” von dem bekannten Autor der „**Kriminalfälle ohne Beispiel**”, Günter Prodöhl.” *NBZ* (XIII) 1969. okt. 25. 1.

bejelenti a majd havonta megjelenő „*Pipatsch*” tájszólás-mellékletet⁴¹. A következő napi hirdetés a megújult kulturális rovatra hívja fel a figyelmet⁴², az október 30-i a kétszeres terjedelem melletti változatlan árat hangsúlyozza⁴³, az utolsó régi, nagy formátumú kiadvány fejléce feletti felhívás pedig újra kissé bulvár-jellegű olvasócsalogató: könnyű, népszerű olvasmányokkal kecsegtet – a hétvégi rovattal, programajánlóval, és újra említést nyer a krimi-sorozat meg a sport is⁴⁴.

Később is, a már kis formátumú példányok első oldalán is fellelhető minden alkalommal egy-egy új rovat, melléklet beharangozása: például az 1969. november 14-i szám fejléc feletti kerete a „*Wir über uns*” iskolások által szerkesztett oldalt reklámozza⁴⁵, a november 16-i fekete alapon nagy fehér nyomtatott betűkkel az „*NBZ-Universität*” egyetemista-melléklet⁴⁶, a december 24-i kék alapon nagy fehér betűkkel az NBZ falinaptárát⁴⁷.

A megrendelésre buzdítás hol vicces (a szabadeladásban hozzáférhető újságpéldányt szeretőhöz, a megrendeltet feleséghez hasonlítja a reklám)⁴⁸, hol

⁴¹ „**Sie blättern viermal um** / und werden achtmal angenehm überrascht sein / Bei selbem Umfang doppelt so mannigfaltig die / **NBZ im neuen Format** / Monatlich einmal das Mittelblatt in Sonderaufmachung als / „**Pipatsch**” / im Schwowische rausginn vum Berwanger seim Niklos, vum Vetter Matz vum Hopsenitz, vum Schwarz Vetter Ludwig un vum Vorbergersch Jakob. / **Anfang November wird es so weit sein**” *NBZ* (XIII) 1969. okt. 28. 1.

⁴² „**Zeitung in der Zeitung** / Sonntag erscheint auch der / **NBZ-Kulturbote** / **in neuer Gestalt** / Auf 4 Seiten finden Sie: / **Gedichte und Prosa** / **von Banater Autoren** / **Kulturpolitische Beiträge** / **Heimatgeschichte** / **Theaternotizen**” *NBZ* (XIII) 1969. okt. 29. 1.

⁴³ „Nur morgen noch so, und Samstag haben Sie das NBZ im neuen Format – 8 Seiten – zum selben Preis” *NBZ* (XIII) 1969. okt. 30. 1.

⁴⁴ „Kleiner und doch größer! Ab morgen NBZ in 8 Seiten: Zum Wochenende, Programme, Krimi-Serie, Sport” *NBZ* (XIII) 1969. okt. 31. 1.

⁴⁵ „Heute auf Seite 6: „WIR ÜBER UNS”. Zweite NBZ-Schülerredaktion kommt zu Wort. KLEINREPORTER AUS GROSSSANKTIKOLAUS schreiben: „Im Schritt mit der Moderne”, „Bemerkenswerte Talente”, „Lyrik” *NBZ* (XIII) 1969. nov. 14. 1.

⁴⁶ „HEUTE NBZ-UNIVERSITAS” *NBZ* (XIII) 1969. nov. 16. 1.

⁴⁷ „HEUTE NBZ WANDKALENDER” *NBZ* (XIII) 1969. dec. 24. 1.

⁴⁸ „EINE RAFFINIERTE GELIEBTE IST DIE NBZ! EINE RICHTIGE GELIEBTE! Wir kennen uns gut: Sie schreibt täglich über mich – ich lese täglich in ihr. Und doch ist sie mir jeden Tag neu, jeden Tag überrascht sie mich und macht mir eine Freude. SO EINE GELIEBTE MUSS MAN HEIRATEN! - ICH ABBONIERE DIE NBZ! ABONNEMENTS FÜR DIE „NEUE BANATER ZEITUNG” nehmen Postämter, Briefträger und freiwillige Presseverteiler entgegen – JETZT SCHON FÜR 1970.” *NBZ* (XIII) 1969. nov. 28., péntek. 1.

„AZ NBZ RAFINÁLT SZERETŐ! EGY VALÓDI KEDVES! Jól ismerjük egymást: Ő naponta rólam ír – én naponta benne olvasok. És mégis minden nap új, minden nap meglep és örömet szerez. EGY ILYEN KEDVEST FELESÉGÜL KELL VENNI! - ELŐFIZETEK A NBZ-RA! ELŐFIZETNI A „NEUE BANATER ZEITUNG”-ra postahivatalokban, postásoknál és önkéntes lapterjesztőknél lehet – MÁR MOST 1970-RE.”

tájszólásban van megfogalmazva⁴⁹, hol a mellékletek hangsúlyozásával kíván figyelmet kelteni⁵⁰.

Az újság fennállásának 20. és 25. évfordulóján újra megfogalmazzák a kiadvány mindenkori két fő célkitűzését: közel lenni az olvasókhöz illetve kordokumentumként funkcionálni – kiegészítve a kommunista cenzúra elvárásainak megfelelően azzal, hogy a párt megbízásából a bánság népességének írnan a szocializmus érdekeit képviselve...⁵¹: „Végig arra törekedtünk ebben a negyedszázadban” – így az 1982-es jubileumi cikk –, „hogy az olvasót a lehető legközvetlenebb módon szólítsuk meg.” [...] „Az volt a célunk”, írta Nikolaus Berwanger főszerkesztő öt évvel ezelőtti vezércikkében, „hogy a NBZ-ot úgy szerkesszük meg, hogy az kordokumentumként megállja a helyét, és általa a jelenünk minden fény- és árnyoldalával együtt élethűen fennmaradjon...”⁵²

Ha az újságban közölt olvasói leveleknek hinni lehet – márpedig a legtöbb pozitív véleményt kiváltó cikk, rovat, az újság által szervezett esemény tárgyilagosan is bizonyítható –, akkor a kiadvány maximálisan teljesítette céljait. Az NBZ nemcsak információ-közvetítő, hanem eseményszervező szerepet is betöltött (hagyományörző, kulturális és sporteseményeket rendezett) – így tudott valóban részese lenni az olvasók mindennapjainak. Dicsérik még helyi vonatkozású információbőségét és azt a következetességet, amellyel a felmerülő kérdések megoldására törekedett. Szülőföldjük megismerésének zálogát is látták benne az olvasók, szerették az újság által kiadott falinaptárakat és évkönyveket is. Sokat jelentett számukra az is, hogy az NBZ szerkesztősége mindig nyitott ajtókkal, segítőkészen, barátként várta őket – íme a valóban élő újság-olvasó kapcsolat! Értékelték, hogy újságjuk az volt, amit ígért: egy bánsági lap⁵³. Ez a sokoldalúság

⁴⁹ „LEIT OWACHTGIN! Zahlt im Dezember die NBZ aus, ann hatr e Jahr lang die „Pipatsch“ im Haus!” *NBZ* (XIII) 1969. dec. 17., szerda. 1.

⁵⁰ „JEDEN SONNTAG EINE BEILAGE: NBZ-PIPATSCH, NBZ-KULTURBOTE, NBZ-UNIVERSITAS! / Darum abonniere ich die „Neue Banater Zeitung“! / Abonnements für 1970 nehmen alle Postämter, Briefträger und freiwillige Presseverteiler entgegen!” *NBZ*, 1969. dec. 11., csütörtök. 1.

„MINDEN VASÁRNAP EGY MELLÉKLET: NBZ-PIPATSCH, NBZ-KULTURBOTE, NBZ-UNIVERSITAS! / Ezért fizetek elő a „Neue Banater Zeitung”-ra! / Előfizetni a „Neue Banater Zeitung”-ra postahivatalokban, postásoknál és önkéntes lapterjesztőknél lehet!”

⁵¹ Nikolaus Berwanger, *Moment, bitte!* *NBZ*. 1977. febr. 1. 1. és Schneider, Eduard: „Dauernder Wegweiser und Gefährte”. *Die „Neue Banater Zeitung” in den 25 Jahren ihres Bestehens / Eine Rückschau.* *NBZ* (XXVI) 1982. ápr. 11. 4–5.

⁵² „Unser ständiges Bestreben in diesem Vierteljahrhundert war es, den Leser so unmittelbar wie möglich anzusprechen. [...] „Wir waren bemüht”, schrieb Chefredakteur Nikolaus Berwanger im Leitartikel vor fünf Jahren, „die NBZ so zu gestalten, dass sie ein Zeugnis der Zeit bleibt, durch das unsere Gegenwart mit all ihren Licht- und Schattenseiten lebendig überliefert wird...” Schneider (1982), 4.

⁵³ **Vierseitig vielseitig. Leserstimmen zum NBZ-Jubiläum.* *NBZ* (XXVI) 1982. ápr. 11. 3.

tette az *NBZ*-et kimagaslóvá a romániai helyi lapok között és emelte „régio-újsággá”.

A *Pipatsch-Kulener* (1978), később az *NBZ Volkskalender* (1979–1989) címet viselő évkönyv mellett a *Neue Banater Zeitung* 1982-ben megjelentette a *Nussknacker* rejtvényújságot és ugyancsak 1982-ben, májusban a temesvári Adam Müller-Guttenbrunn irodalmi kör *Pflasterscheine* című évkönyvét, a háború utáni Románia első ilyen jellegű német nyelvű kiadványát⁵⁴.

Az *NBZ* rohamos fejlődésével komoly fejtörést okozott a romániai németiség bukaresti központi lapjának, a *Neuer Weg* szerkesztőinek. Számos előnnyel rendelkezett az országos lappal szemben: helyi újság lévén területileg közelebb volt az olvasókhöz, kis formátumának köszönhetően arányokban mérve kevesebb helyet biztosított a politikailag megrendelt témáknak, éjjélkor került nyomdába az új szám, így frissebb híreket közölt, és reggel korábban került piacra, mint a vonattal érkező *Neuer Weg*⁵⁵.

Berwanger és újságja mindvégig arra törekedett, hogy közösségének érdekeit képviselje és tudatosítsa az olvasókban a szülőföld fontosságát egy olyan korszakban, amelyben más történések és határozatok ország szinten az elidegenedést, a gyökértelenség érzését szorgalmazták és erősítették⁵⁶.

A *Neue Banater Zeitung* erényt kovácsolt a válságból. Hosszú távú sikerét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy mai napig olvasható és megbízható dokumentuma egy kornak és egy tájnak, hiteles kulturális, gazdasági és politikai tükre egy azóta már felbomlott közösségnek.

A társadalmi környezetre gyakorolt hatása annak volt köszönhető, hogy mindvégig kereste és ápolta a kapcsolatot olvasóival, kritizált, bírált, szervezkedett, aktív volt. Ennek a nem-passzív álláspontnak a felvállalásában kulcsszerepe volt Nikolaus Berwangernek, akinek személyisége, társadalmi-politikai helyzete és funkciói, céljai az újság és a bánási sváb közösség céljaival fonódtak össze.

A „*Pipatsch*”

A kommunista Romániában a sajtótermékek, így a *NBZ* is teljes mértékben alá voltak rendelve a párt előírásainak. A szerkesztőség struktúrája, az újság megjelenési formája, oldalszáma, az anyagi támogatás stb. mind a kiadóktól, azaz a párttól és az államtól függött. Ilyen körülmények között elképzelhetetlen volt a nyílt

---

⁵⁴**Im Dienste des Lesers. NBZ (XXVI) 1982. december 24. 1, 3.*

⁵⁵ Hans Fink, *Hinter den Kulissen des „Neuen Wegs”. Erinnerungen an eine Bukarester deutsche Tageszeitung.* In: *Geschichte, Gegenwart und Kultur der Donauschwaben.* Sindelfingen. 1999. 179.

⁵⁶ Geier (2007), 3. [Kézirat]

vagy legtöbb esetben akár a burkolt társadalomkritika gyakorlása. Az egyetlen kiutat a tartalmi súlypont eltolása jelentette a politikumról a kisebbségi kulturális élet (iskola, színház, könyvkiadás, irodalom, bánsági történelem és földrajz, szokások, nyelv) irányába⁵⁷.

Ezt a kiutat felhasználva indult útjára 1969. november 9-én a *Pipatsch* nyelvjárásmelléklet, amely Nikolaus Berwangernek különösen szívügye volt. Ő volt a szerkesztője, nagy részben szerzője is („*Sepp Zornich aus Umseck*“ illetve „*m Berwanger sei Niklos*“ álnevek alatt) a mellékletnek, amely által az újság célkitűzései – a bánsági sváb kisebbség öntudatának, kultúrájának megtartása, illetve az olvasók és a lap közötti közvetlen kapcsolat ápolása – maradéktalanul megvalósíthatóak voltak. A már említett Peter Pabisch szerint a dialektus kettős szerepet töltött be Berwanger írásaiban: egyfajta álruha volt a hatóságokkal szemben, emellett pedig segítette a kulturális azonosulást az olvasókkal és az irodalmi hitelesség hordozója is volt, tekintettel arra, hogy a régióban szinte mindenki főként nyelvjárásban beszélt⁵⁸.

A *Pipatsch* elnevezés szimbolikáját már az első szám megmagyarázza: olyan mögöttes tartalmakat (is) kíván a melléklet továbbítani, amelyeket csak „virágnyelven” lehet, illetve ahogy a pipacs sem a legszebb a virágok között, úgy várhatóan a közölt vélemények sem lesznek mindig a legkedveltebbek⁵⁹.

A cím magyarázatán kívül tartalmazza még az első *Pipatsch*-szám a szerkesztők nevét⁶⁰ (ez a további kiadványokban is mindig megjelenik), meghatározza a megjelenés gyakoriságát (havonta egyszer jelent meg a melléklet – ez aztán 1970 márciusától havi két négyoldalas, majd 1974-ben heti egy kétoldalas megjelenésre változott, a melléklet nagy sikerének eredményeképpen)⁶¹.

Cornelia Harlacher szerint a *Pipatsch* nyelvjárásmellékletnek két feladata volt: a nyelvi kiegyenlítés és sajátos témák és tartalmak közvetítése a bánsági svábok életéből⁶². A dialektus használata révén még inkább közel került a vidéki

⁵⁷ Geier, 98–99.

⁵⁸ Pabisch, 32.

⁵⁹ „Un for was grad „Pipatsch“? Schaut: Die Pipatsch is a Blum; wann aach net grad die scheenschti, un wann se aach net dort wachse tut, wu de Blume ihre Platz is, so is se doch a Name, un for was selle mir net aach unser Meinung mol „dorch die Pipatsch“ saan, wu die Herrischi des schun seit Menshegedenke „durch die Blume“ so mache.” NBZ, *Pipatsch* (XIII) Nr. 1, 1969. nov. 9. 3. Lásd: Harlacher, 48–49.

⁶⁰ „Die Pipatsch werd rausgin un zamgestellt vum Sepp Zornich (m Berwanger sei Niklos). Sei Adjutande beim Zamstelle sin de Vetter Matz vun Hopsenitz (Hans Kehrler), de Michl Gradaus (Ludwig Schwarz) und de Jakschi aus Freidorf (Jakob Vorberger).” NBZ, *Pipatsch* (XIII) Nr. 1, 1969. nov. 9. 3.

⁶¹ Helmut Ritter, *35 Jahre »Pipatsch« (1969-2004). Über die Bedeutung der NBZ-Mundartbeilage für die Banater Schwaben (1)*. *Banater Post* Nr. 22, 2004. nov. 20. 5.

⁶² Harlacher, 49–53.

bánsági sváb családokhoz a lap és ezáltal is sok új olvasóra tehetett szert. A nyelvi kiegyenlítés fogalmának magyarázására Harlacher Thomas Krause-t idézi, aki szerint a különböző nyelvjárások beszélői közötti eredményesebb kommunikáció érdekében egyes elsődleges nyelvi jellemzőket háttérbe szorítanak, míg másodlagosakat kiemelnek⁶³.

Tematikailag elsősorban szórakoztató műfajú szövegek lelhetőek fel a *Pipatsch* oldalain, anekdoták, versek, viccek, rejtvények, versenyfelhívások, de irodalmi szövegek is, amelyek társadalomkritikus hangja egyedülállóan merész volt a Ceaulescu-diktatúrában. Ezt a kritikai jellegét a mellékletnek Helmut Ritter is többször hangsúlyozza négyrészes elemzésében: „A *Pipatsch*-ban olyan dolgokat lehetett nyelvjárásba burkolva és vicces formában közölni, amelyek máskülönben nem jelenhettek volna meg egy szokásos újság hasábjain.”⁶⁴ Maga Berwanger, aki saját verseit is közölte a melléklet hasábjain, így kritizál 1982 szilveszterén: „ich wünsche mir volle getreidespeicher statt landwirtschaftsgesetze.”/ „tele silókat kívánok mezőgazdasági törvények helyett.”⁶⁵

Összefoglalva: a dialektusban közölt szövegek az adott korban képileg (a központozás és a sztenderd nyelvváltozat helyesírási szabályainak figyelmen kívül hagyásával) és tartalmilag (a bánsági svábok mindennapjainak, örömeinek, bánatainak, szokásainak, ünnepeinek megörökítésével) is előnynek örvendtek: belopták magukat a bánsági családok intimitásába, olyan közel férkőztek az olvasókhöz, amilyen közel nyomtatott szövegnek csak lehetséges.

Ezt a rendkívül szoros kapcsolatot az olvasókkal az a sok rendezvény, felhívás is bizonyítja, amely a *Pipatsch*-szerkesztők kezdeményezésével indult és legtöbb esetben hagyománnyá nőtte ki magát. Ilyen volt a „Pipatsch-Brotworscht-Olympiade”, amely 1972-ben indult és abból állt, hogy bemutakoztak a vidék kolbászkészítői és a legjobbakat díjazták. Ez egy közösségteremtő és -megtartó indítványozás volt, amelyet mai napig(!) megszerveznek (most már természetesen a román lakosság aktív részvételével is): a legutóbbi *Worschtkoschtprob*-ra (kolbászkóstolóra) 2015 januárjában került sor Temesváron.

1973-ban indult a „Pipatsch-Kuche-Wettbewerb” főzőverseny, 1976-ban zajlott a „Pipatsch-Witz-Olympiade” írott humorfesztivál. 1974-ben jelent meg az első keresztrejtvény (Wort-Kreiz-Rätsl): a helyes megoldásokat beküldők közül hetente egy versenyző nyert. Ugyancsak 1974-ben indult a *Pipatsch* oldalain a „Wer was weeiß, gewinnt“ ki mit tud-verseny és a „Pipatsch-Pokal” kézilabda-

⁶³ Uo, 50.

⁶⁴ „In der *Pipatsch* konnten, in Mundart getarnt und in Witzform verpackt, immerhin Sachen veröffentlicht werden, die sonst nie in den Spalten einer gewöhnlichen Zeitung hätten erscheinen können.” *35 Jahre »Pipatsch«* (1)

⁶⁵ Uo.

bajnokság, amelyet nyaranta rendeztek meg egy-egy bányai faluban. 1980 márciusában indult a „Moderni Kunscht in der Pipatsch“-verseny: minden héten közölt a melléklet egy „modern” rajzot cím nélkül – ez utóbbit az olvasóknak kellett kitalálniuk; a legtalálóbbr elnevezések nyertek, eredményhirdetésekor a szerkesztők közölték az eredeti címet is. 1981 májusa és szeptembere között zajlott a következő nagyszabású projekt: „Welches ist die beliebteschti Musichkapell im ganze Banat?” – a legkedveltebb bányai zenekart keresték; az első öt helyezett a temesvári olimpiastadionban koncertezhetett októberben, a szavazatokat beküldő olvasók díjakat nyerhettek (lemezeket, NBZ-előfizetéseket, koncertjegyeket).

1983 a „Pipatsch-Kartenpartie” éve volt. Ebben a rovatban Berwanger a korabeli bányai sváb falvak siralmas helyzetét mutatta be és kritizálta. A mellékes kártyázás és egyéb vidéki szórakozási lehetőségek taglalása mellett kemény társadalomkritika volt ez a javából. Helmut Ritter szerint ez a cikksorozat is hozzájárulhatott ahhoz, hogy Berwanger egy év múlva elhagyta Romániát⁶⁶. A kisebbségi lét árnyoldalait szíven viselő szerkesztő felhívta a figyelmet az elhanyagolt épületekre, a zöldségkereskedés döccenőire, bírálta az élelmiszerellátást: „Alig tudom elhinni, hogy ott, ahol az emberek több mint 6000 kg gyümölcsöt szolgáltatnak be hektáronként, hetente csak háromszor juthatnak kenyérhez...”⁶⁷

A szocialista bányai életkörülményeinek kritizálását Anton Zollner is a *Pipatsch*-melléklet és természetesen Berwanger nagy érdekéért emeli ki: „A „Pipatsch” (pipacs) nyelvjárás-melléklet, amelynek alapítója Berwanger volt, rendszeresen kritizálta a szocialista Bányai körülményeinek visszasságát. Az újságban közölt versei politikailag annyira kétértelműek voltak, hogy sejteni kellett, a szerző disszidens. Berwanger azonban soha nem vallotta disszidensnek magát, még itt sem [Németországban – a szerző megjegyzése], ahol pedig egy ilyen kijelentés javára vált volna”⁶⁸.

⁶⁶ Helmut Ritter: *35 Jahre »Pipatsch« (1969–2004). Über die Bedeutung der NBZ-Mundartbeilage für die Banater Schwaben (3) Banater Post* Nr. 2, 2005. jan. 20, 7.

⁶⁷ „Es is mir net zum Glaawe kumm, dass mer do, wu die Leit iwer sextausend Kilo Frucht vum Hektar gfeht han, nor dreimol in de Wuch Brot kriet...” („Pipatsch-Kartenpartie in Grawatz“ 1983. augusztus 20.) In: *35 Jahre »Pipatsch« (4)*.

⁶⁸ „Die Mundartbeilage „Pipatsch” (Klatschmohn), deren Gründer Berwanger war, kritisierte regelmäßig die Missstände in der sozialistischen Struktur des Banats. Seine in der Zeitung veröffentlichten Gedichte waren politisch so zweideutig, dass man vermuten musste, dass der Autor Dissident sei. Berwanger bekannte sich aber niemals als solcher und tat dies nicht einmal hier, wo dies ihm viel Nutzen gebracht hätte.” Zollner, Anton „*Ein Schwimmer gegen den Strom*” 1995. márc. 27. <http://www.banater-aktualitaet.de/heim04.htm> [Hozzáférés 2013. aug. 12-én] [Saját fordítás.]

Ez a társadalomkritika, a szocialista valóság, az életkörülmények bírálata az olvasók nézete is volt, ezen keresztül is magukénak érezhették tehát az újságot. „Az olvasókkal való kapcsolat nélkül nem lehet jó újságot csinálni és főleg nem olyant, mint a *Pipatsch*”⁶⁹ - vallotta Berwanger és véleményéhez hűen mindent megtett azért, hogy újságja valóban közel legyen az olvasókhoz. A nyelvjárás-mellékletet annyira magáénak érezte, hogy kivándorlása után Németországban is megpróbálta újjáéleszteni „*Die neii Pipatsch*” néven – ennek első száma 1985. december 15-én jelent meg Sersheimban a *Donautal-Magazin* részeként, de nem volt hosszú életű⁷⁰.

Az „eredeti” *Pipatsch* azonban túlélte Berwangert. Sikerének legfőbb bizonyítéka, hogy a melléklet mai napig megjelenik, bár fénykora már lejárt⁷¹, és bár a *NBZ* már rég elveszítette függetlenségét és csupán az *Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien* napilap részeként jelenik meg, hetente egyszer.

A „*Kulturbote*”

Paul Schuster szerint 1970-ben három kulturális melléklete volt a *Neue Banater Zeitung*nak: az *NBZ-Kulturbote*, az *Universitas* és a *Wir über uns* elnevezésű⁷². Tekintettel arra, hogy utóbbi kettőnek egyetemisták és diákok a címzettjei, én csak a *Kulturbote*-t sorolnám kimondottan a kulturális melléklet-kategóriába, bár kétségkívül jelentek meg a diákoldalak hasábjain is irodalmi jellegű és színvonalú írások is. Sőt, a szerkesztőség maga úgy tekintett az *Universitas*ra és a diákoldalakra, mint a fiatal író-/költő-generáció publikációs terére. Eva Marschangnak jelent meg erről cikke a *Kulturbote* keretén belül 1970. március 21-én „*Experimentalpoesie der Jüngsten. Banater neue Lyrik kritisch betrachtet*”⁷³ címmel. Az írás hangsúlyozza a *Neue Banater Zeitung* szerepét a fiatal tehetségek támogatásában.

Az *NBZ-Kulturbote* négyoldalas 1969 novemberétől 1970 júniusáig havonta, majd 1970 júliusától havonta kétszer megjelenő kulturális melléklet. Schuster felrója a szerkesztőknek, hogy a rovat túlságosan régies, azaz túlontúl a múltba tekint, a hagyományokat mutatja be, dialektusokat, szokásokat, elfeledett művészeket és kevésbé fordul az aktuális(abb) kultúrpolitikai és művészeti témák

⁶⁹ „Ohni Verbindung mit die Leser kann mer ke guti Zeitung mache un schun iwerhaupt ke solchi wie die *Pipatsch*” *Pipatsch*, *NBZ* (XXII) Nr. 326., 1978. jún. 4. [Saját fordítás.]

⁷⁰ Ritter, (4), 6.

⁷¹ „auch wenn sie ihre beste Zeit längst hinter sich hat” = Ritter, Helmut: *35 Jahre »Pipatsch« (1969-2004). Über die Bedeutung der NBZ-Mundartbeilage für die Banater Schwaben (1) = Banater Post*, Nr. 22, 2004. nov. 20. 5. [Saját fordítás.]

⁷² Schuster, 1970. szeptember. 110.

⁷³ Eva Marschang, *A legfiatalabbak kísérleti költészete. Az új bánási líra kritikus szemmel* [saját fordítás]. *NBZ-Kulturbote* (XIV) Nr. 4, 1970. márc. 21. 5.

felé⁷⁴. Cornelia Harlacher szerint a *Kulturbote* komolyabb hangvétellel foglalkozott mindazzal, amivel a *Pipatsch* derűsebben és hétköznapibban és bár a bán-sági sváb kultúra szélesebb körben való megismertetését dicséretreméltó kezdeményezésnek tartja, ő is utal a Schuster által említett mellékszövegre, miszerint a mellékletet „nem kizárólag idősek írják, de úgy tűnik, mintha csak kizárólag időseknek íródna”⁷⁵.

Az 1989. decembervégi romániai forradalom után az újság is felszabadult a szocialista doktrinák és a cenzúra alól. A társadalmi változások azonban bizonytalansággal is jártak, a német kisebbség tömeges kivándorlása gyengítette az olvasóközönséget; 1990-ben a lap sűrűn cikkezett a saját fennmaradásáról⁷⁶.

KOMMER ERIKA

SITUAȚIE MINORITARĂ, FORME DE COMUNICARE. DIN ISTORIA ZIARULUI
NEUE BANATER ZEITUNG (1968–1990)

(Rezumat)

Studiul arată cum, în anii 1968–1990, *Neue Banater Zeitung*, cotidian în limba germană, redactat în România, la Timișoara, reprezintă însăși istoria unei populații ajunse în situație minoritară. În ciuda eforturilor redactorilor șefi: Willi Potocsnik (1968), Nikolaus Berwanger (1969–1984), Erwin Lessl (1985), Maria Stein (1985–1990), Anton Palfi (1990), Gerhard Binder (1990) de a crea libertatea locală de expresie – incluzând chiar și texte periodice în grai regional autohton (șvăbesc) și forme originale de dialog cu cititorii, de ex. rubrica *Pipatsch* – redactorii, jurnaliștii și cititorii au fost deopotrivă supuși, treptat, programului de îndoctrinare politică.

Cuvinte cheie: *Neue Banater Zeitung*, minoritate germană, Nicolaus Berwanger, „*Pipatsch*”, „*NBZ-Kulturbote*”

⁷⁴ Schuster, 1970 szept., 110.

⁷⁵ „Der Kulturbote, zwar nicht ausschließlich von den Alten geschrieben, scheint doch fast ausschließlich für die Alten geschrieben zu sein.” Uo. [Saját fordítás.]

⁷⁶ Például Prof. Edith Guip-Cobilanschi, *NBZ wir brauchen Dich! Entschiedene Antwort auf den Zeitungsartikel „Sperren wir ab... und was dann?”* NBZ, (XXXIV) 1990 febr. 3–4. 5.; **Da brennt die Sicherung durch* (In: „Der Spiegel“ – 22. Januar 1990). NBZ, (XXXIV) 1990. febr. 17–18. 4–5.; Luzian Geier, *Das Ende der deutschen Zeitung?* NBZ, (XXXIV) 1990. júl. 10. 1.

MINORITY SITUATION, FORMS OF COMMUNICATION. THE HISTORY OF *NEUE BANATER ZEITUNG* (1968–1990)

(Abstract)

The paper shows how, during 1968–1990, the daily newspaper *Neue Banater Zeitung* (from Timișoara, Romania, edited in German language), represents, in fact, the history of a population reaching minority situation. Despite the efforts of the editors in chief: Willi Potocsnik (1968), Nikolaus Berwanger (1969–1984), Erwin Lessl (1985), Maria Stein (1985–1990), Anton Palfi (1990), Gerhard Binder (1990) of creating some kind of local freedom of expression – periodically including texts in regional schwäbisch dialect, as well as original forms of discussion with the readers, like the *Pipatsch* column –, editors, journalists and readers have become, gradually, politically indoctrinated.

Keywords: *Neue Banater Zeitung*, German minority, Nikolaus Berwanger, „*Pipatsch*“, „*NBZ-Kulturbote*”

ADATTÁR

A HARGITA MEGYEI TIBÓD HELYNEVEI

Székelyudvarhelytől észak-északkeletre, csupán 3 km-re, a Bornyák-patak keskeny völgyében fekszik az alig 120 katolikus lelket számláló Tibód, román neve *Tibodu*. Egész története során a törpefaluk sorsában osztozott. Népének száma Orbán Balázs *Székelyföld leírása* c. művének megjelenésekor (1868) is a maihoz közeli volt: 107. Szegény és kevés termőföldjéből megélni nem tudó népfeleslege szerteszóródik. Egyházilag, a középkor folyamán Ülkével együtt Székelyszenttamáshoz tartozott (ide tartozik ma is). Ezért neve a forrásokban csak a XVI. századtól jelenik meg – 1566 előtt: *Thijboldh* (Suciu 2:192). A helynév pusztá személynévből keletkezett magyar névadással; vö. 1111: *Thebaldus*. A helynév alapjául szolgáló személynév a német *Tibald* szn. átvétele (Kiss Lajos: FNESz. II. 643).

A helynévanyagot 1988-ban gyűjtöttem. Adatközlőimnek, az 58 éves Nagy Istvánnak és a 49 éves Pál Lászlónak ezúton mondok köszönetet.

1. *Agyagas* (sz). 2. *Bagó* (l). 3. *Bagjos pataka* (p). 4. *Ballé pataka* (p). 5. *Belső-Célmán* (l, a falu felé lejtő domboldal). 6. *Bereci-domb*. 7. *Berecik helye ~ Sététrét* (sz). 8. *Bika helye* (sz). 9. *Bornyú-kert* (k). 10. *Bosnyák-patak* (p). 11. *Bükk* (k). 12. *Bükk pataka* (p). 13. *Bükk ódala ~ Pál Dénesné ódala*. 14. *Cénigető* (l). 15. *Célmán teteje* (l). 16. *Cigán-kert* (gy). 17. *Cséndérék erdeje* (e). 18. *Déllő* (sz). 19. *Eget teteje* (e). 20. *Eregető teteje* (e, l). 21. *Faluvége* (gy). 22. *Fecskefarkú föld* (sz). 23. *Gál horsa* (k, l). 24. *Határpatak* (a határt képezi Szentkirály fele). 25. *Háromszögű fenyő* (e). 26. *Hátussó mező* (l). 27. *Hégy eleje* (gy). 28. *Hégytető* (l, e). 29. *Hidegség* (sz, k). 30. *Hidegség kútja*. 31. *Hosszúkert* (sz). 32. *Horvátok helye* (sz). 33. *Iskola helye* (sz). 34. *Kalibahely* (l). 35. *Kandóhégy* (sz). 36. *Kápolna* (ép). 37. *Kápolnás erdő* (e). 38. *Kelemén* (sz). 39. *Kerekerdő* (e). 40. *Kerekvályu utca* (u). 41. *Kétárok köze* (sz). 42. *Kétút köze* (sz). 43. *Kétvíz köze* (sz). 44. *Kicsi pörgött* (erdei út). 45. *Köblőskút* (kút). 46. *Kövesföld* (k). 47. *Kövestálló* (l). 48. *Kövestálló sarka* (l, e). 49. *Lucfenyő* (e). 50. *Malomkapu* (gy). 51. *Mocsár* (k). 52. *Mocsár ódala* (sz). 53. *Móric* (sz, k). 54. *Nagymező* (k). 55. *Nyír ája* (e). 56. *Órigy ódala* (e). 57. *Órigy pataka* (p). 58. *Págyér-bükk* (e, l). 59. *Págyér-tag* (sz). 60. *Pető* (k). 61. *Pusztakert* (belterület). 62. *Rez* (hegy). 63. *Rez pataka* (e). 64. *Rez pataka* (p). 65. *Régi út*. 66. *Rókajukak* (e). 67. *Sebőstyén-kert* (gy). 68. *Sóstó* (vízenyös hely). 69. *Szakadozós* (k). 70. *Szírt ája* (sz). 71. *Szírt teteje*. 72. *Szentkirályi út* (a szomszéd falu felé vezet). 73. *Szoros* (keskeny utca). 74. *Szőllő farka*. 75. *Szőke helye* (sz). 76. *Tilalmas* (l). 77. *Udvári-kert* (Szabó Gábor birtokosé volt). 78. *Ugron-kert* (Ugron földbirtokos neve volt). 79. *Ugron ódala* (e). 80. *Út ája* (sz, k). 81. *Vad utca* (erdei út). 82. *Váló hégy ódala* (e). 83. *Váló hégy teteje* (k).

TÖRÖK ALBERT

A BIHAR MEGYEI ANT HELYNEVEI

Ant Nagyszalontától délnyugatra, a Fekete-Körös jobb partján fekszik. Első írásbeli említése 1353-ból való: *Ont*. Lakói mezőgazdaságból élő református vallású magyarok. Elnéptelenedő település. A falu neve puszta személynévből alakult magyar névadással; vö. 1198/1315: *Onth* (Kiss Lajos: FNEsz. I. 102). Román neve szintén *Ant*.

A falu helyneveit 1984 év őszén jegyeztem föl. Adatközlők: *Házi Zsuzsanna* (76), *Szénási (Okos) János* (73) anti lakosok.

1. *Ajak* (sz). 2. *Ártézi kút*. 3. *Bába-ház* (a szülésznő lakóháza). 4. *Bagrin* (sz). 5. *Bálint Szénási Imre-tanya* (lebontották). 6. *Bánát* (fr). 7. *Belicai fõggye* (sz). 8. *Bé Szénási kocsmája* (csak az idősebbek ismerték). 9. *Bijasovszki-fõd* (sz). 10. *Bijasovszki-tanya* (lebontották). 11. *Bitter János-fõd* (sz). 12. *Bitter János-tanya* (lebontották). 13. *Bitter-tanya* (lebontották). 14. *Bódé* (a gátör Fekete-Körös partján álló kunyhóját hívják így). 15. *Bódi-tábla* (sz). 16. *Bondár-kaszáló* (sz). 17. *Bondár kocsmája* (csak az idősebbek ismerték). 18. *Boros-tábla* (sz). 19. *Bót* (szövetkezeti üzlet). 20. *Bót ucca*. 21. *Bujdosó Sándor-tanya* (lebontották). 22. *Buzi-féle tanya* (lebontották). 23. *Csé Kovács József-tanya*. 24. *Csipkés* (sz, l). 25. *Csipkési tanya* (lebontották). 26. *Csipkés-puszta* (fr). 27. *Csõszbõdé*. 28. *Dobre Károly-tanya*. 29. *Ercsei-fõd* (sz). 30. *Fazekas-tanya* (lebontották). 31. *Fekete-Kerezs ~ Kerezs* (folyó). 32. *Felfõdi-féle sárga tanya* (lebontották). 33. *Ferenci-kaszáló* (sz). 34. *Fodor-féle malomtanya*. 35. *Fok* (vízfolyás). 36. *Fok melletti utca*. 37. *Fok-sikátor ~ Görbe-sikátor* (fr). 38. *F. Szénási József-tanya* (lebontották). 39. *Görbe-sikátor ~ Fok-sikátor*. 40. *Gyöngyösi kaszáló*. 41. *Gyepes* (fr). 42. *Gyurka Mátyási Lajos-tanya* (lebontották). 43. *Herman-féle fõd* (sz). 44. *Herman-legelő*. 45. *Herman-tábla* (sz). 46. *Hódi-féle fõd ~ Hódi-fõd* (sz). 47. *Hódi-tábla* (sz). 49. *Hót fõd* (sz). 50. *Horvát József-tanya* (lebontották). 51. *Horvát Kis János-fõd* (sz). 52. *Illyés-kaszáló* (sz). 53. *Jegyzõ fõdje* (sz). 54. *Jegyzõ-tábla* (sz). 55. *Jogos* (sz). 56. *Kaszáló* (sz). 57. *Kaszáló-alj* (sz). 58. *Keményfoki út* (Nagyszalontára vezet). 59. *Képiró-fõd* (sz). 60. *Képiró-tanya* (lebontották). 61. *Képiró-kút* (ásott kút). 62. *Kerezs: Fekete-Kerezs* (folyó). 63. *Kert alja* (sz). 64. *Kert-alji sikátor* (fr). 65. *Kertész-tanya* (lebontották). 66. *Keskeny sikátor* (fr). 67. *Keszi út* (út), a helynév őrzi az elpusztult *Keszi* falu emlékét. 68. *Kettõs kút* (ásott kút). 69. *Kis fõdek* (sz). 70. *Kis kaszáló* (sz). 71. *Kis Vájsz-féle fõd* (sz). 72. *Kocma* (ép). 73. *Kolektív* (a hajdani termelõszövetkezet székházát hívják így). 74. *Komádi kaszáló* (sz). 75. *Kovács Ferenc-féle fõd* (sz). 76. *Kovács Ferenc-tanya* (lebontották). 77. *Kovács János-tanya* (lebontották). 78. *Kovács-kaszáló* (sz). 79. *Kökény-ér* (vízfolyás). 80. *Körösi Mónár Imre-tanya* (lebontották). 81. *Községháza* (ép). 82. *Közégi legelő* (l). 83. *Kötegyáni út* (út, Kötegyánra vezet). 84. *Kövér Andor-fõd ~ Kövér-féle fõd* (sz). 85/86. *Közös legelő* (l). 87. *Kultúrterem*. 88. *Lidi Mátyás Ferenc-tanya* (lebontották). 89. *Mák-tábla* (sz). 90. *Marci-féle sárga tanya* (lebontották). 91. *Marci Szénási kaszáló* (sz). 92. *Máriamajor* (uradalmi majorság volt). 93. *Medve Mihály-tanya* (lebontották). 94. *Mészárszék* (ép). 95. *Nagy filter* (sz). 96. *Nagy kanális*. 97. *Nagykaszáló* (sz). 98. *Nagy Lajos-féle tanya* (lebontották). 99. *Nagymezõ* (sz). 100. *Nagymezõ puszta*. 101. *Nagy-Nyárfás* (sz). 102. *Nagy-sor* (fr). 103. *Nyárfás* (sz). 104. *Öreg Hízó András-kút* (ásott kút). 105. *Pap-fõd* (az egyházé). 106. *Pap Imre-kaszáló* (sz). 107. *Pap-kaszáló* (sz). 108. *Parókia* (ép). 109. *Pikét*

(sz). 110. *Pósa-ér* (vízfolyás). 111. *Rédei-főd* (sz). 112. *Református iskola*. 113. *Régi temető*. 114. *Rejngruber-tanya* (lebontották). 115. *Rejngruber-főd* (sz). 116. *Rektor főggye* (sz). 117. *Rokszin-féle tanya* (lebontották). 118. *Román iskola* (csak a II. világháború előtt működött). 119. *Sarkadi út*. 120. *Seres János-tanya* (lebontották). 121. *Sikóti-főd* (sz). 122. *Simon-kaszáló* (sz). 123. *Simon Lajos-tanya* (lebontották). 124. *Szabó Ferenc főggye* (sz). 125. *Széki Kovács Imre-tanya* (lebontották). 126. *Szénási-kaszáló* (sz). 127. *Szilágyi-kaszáló* (sz). 128. *Szógabíró főggye* (sz). 129. *Szolgabíró-tábla*. 130. *Szöllőkert* (sz, sző, k). 131. *Telek: Telek ucca* (fr). 132. *Teleki kút* (ásott kút). 133. *Telek ucca: Telek*. 134. *Templom* (ép). 135. *Templomi sikátor* (fr). 136. *Tokai Feri kútya* (ásott kút). 137. *Tokai János-tanya*. 138. *Toldi Mihály-tanya* (lebontották). 139. *Túl a fokon* (sz). 140. *Túl a Kerezs* (sz; – ezt a területet átvette Zerénd község, mivel nehéz az antiaknak megközelíteni). 141. *Új sor* (fr). 142. *Új sori kút* (ásott kút). 143. *Újtemető*. 144. *Vezérárok* (csatorna). 145. *Zerindi út* (Nagyzerénd faluba vezet).

GYERGYAI GYULA

SZEMLE

DEBRECZENI ATTILA (szerk.) **Kazinczy Ferenc művei**. Elektronikus kritikai kiadás.
http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/

A technikai civilizáció gyors fejlődésével párhuzamosan megjelent a digitális kommunikáció. Napjainkban a korábbi évtizedek, évszázadok olyan hagyományos információszerezési, -közlési, -átadási formáit és eszközeit, mint a levél, távirat stb., felváltották a különböző digitális médiumok. Korunk felnövő generációja beleszületik ebbe az informatizált világba, számára az válik teljesen természetessé, hogy interneten, mobiltelefonon, tévén, számítógépen keresztül jut hozzá a számára szükséges, fontos információkhoz. Ennek a generációnak már nem a könyvek, könyvtárak világa az otthonos, a megszokott, természetes, mint szüleinek, nagyszüleinek volt – legalábbis nem úgy, nem abban a formában (lásd a könyvolvasók példája) –, hanem ennek egy virtuális változata.

A bölcsészettudományokra is kihat ez az átalakulás, hiszen fő eszközük, a papírformában, hagyományos módon íródott szöveg anyagi változáson ment át, digitalizálódott. A kutatóknak így meg kell tanulniuk egy új nyelvet, amelyen, amellyel kommunikálni képesek a megváltozott körülmények között. Ezzel egyidejűleg pedig ismereteket is kell szerezniük olyan eszközök kezeléséhez, melyek lehetővé teszik, hogy mondanivalójukat a világ(háló) fele továbbítsák. Az új médiumok hozadéka pedig nem más, mint hogy szélesebb körben lehet elérni az érdeklődőket, új kérdéseket lehet feltenni, egy új közönség fele lehet nyitni.

Míndezzel egyszerre a humán- és reáltudományok élesnek hitt választóvonalára is egyre inkább kezd összemósódni. Magyar nyelvterületen is születtek jelentős kísérletek, próbálkozások a hagyományos médiumok digitális változatainak elkészítésére, illetve ezek közzétételére. Ez alkalommal a Debreceni Egyetem MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Kutatócsoport programja keretében Kazinczy Ferenc művei elektronikus kiadásának a világhálón Debreczeni Attila szerkesztésével, Bodrogi Ferenc Máté vezető munkatárs és Nyitrai Nóra informatikus segítségével közzé tett próbaverzióját kíséreltem meg bemutatni.

Kazinczy műveinek a debreceniek által kiadott elektronikus változata csupán próbaverzió, melynek nem titkolt célja, hogy az ilyen típusú kiadások koncepcióját működésben tesztelje egy kellőképpen sokféle, ugyanakkor viszonylag kis méretű anyagon. Ahogyan az a weboldal ismertetőjében is olvasható, sokféle módon nyílik a szövegtípusbeli sokféleséget értenek a közreadók, amelynek segítségével lehetőség nyílik a Belépési profilok teljes skálájának tesztelésére. A Belépési profilok tulajdonképpen a különböző olvasási opciókat jelentik, melynek célja, hogy az oldal látogatója úgy, olyan

módon, sorrendben és változatban jeleníthesse meg saját maga számára a Kazinczy-életművet, ahogyan éppen szeretné, ahogyan szükséges számára.

Vegyük sorra ezeket a Belépési profilokat! A Belépési profilokat a menüsor tartalmazza, mely a szokványos módon a weboldal bal oldalán helyezkedik el. A menüsor három fő részre különül el: Az életmű szövegforrásaira, az Olvasási ajánlatokra, illetve a Társportálok menügombra, melyekhez társul továbbá egy keresési lehetőséget biztosító ablak is, melynek segítségével a Kazinczy-művekben rákereshetünk bizonyos kulcsszavakra, mondatokra, kifejezésekre. Ha például az olvasó meg szeretné tudni, hogy Kazinczy műveiben, hol, milyen kontextusban fordul elő Széphalom, beírhatja a keresőbe, mely pillanatok alatt elé tárja azon művek sorozatát, melyekben előfordul a kérdéses helységnév. A találatokat nem csupán listászerű felsorolásban közli, hanem mindenik cím egyszerre hiperlink is, melyre rákattintva egyszerűen elérhetjük a kérdéses művet, műveket.

A menüsor három nagy tömbje további menüpontokra tagolódik. Az életmű szövegforrásai a látogató számára olyan olvasási, megtekintési opciókat kínál fel, mint a Szövegforrás típusa szerinti rendezés, mely menüpont újabb három másikra tagolódik (nyomtatott, autográf, másolat), a Szövegforrások jellege belépési profil, amely a szövegforrások jellege szerint felkínálja az önálló, illetve a csoportos megjelenítés lehetőségét. A csoportos megjelenítés alatt olyan kategóriákkal találkozunk, mint Versek a Magyar Museumban, 1788–1789, Versek az Orpheusban, 1790–1792, A Heliconi virágok verseinek átdolgozásai, 1792–1795 és 1804 körül stb. Egy további olvasási lehetőség az életmű szövegforrásai menüpont alatt a Kronológia szerinti megjelenítése a műveknek, illetve ezen kívül megtekinthetjük a Kazinczy-művek listáját Műfajok, valamint Betűrendbe sorolt változatban is. A második nagy része a menüsornak az Olvasási ajánlatok fejezet. Ebben a részben a szerkesztők olyan olvasási ajánlatokat kínálnak fel a látogatónak, mint A kritikai kiadás kötetei, Fordítások, valamint a Levelezések menüpontok. Az utóbbi két menüpont további két-két alpontra tagolódik. Kazinczy fordításait két módon jeleníthetjük meg: a fordított szerzők alapján és a fordított műfajok szerint. A levelezéseket pedig a levélírók vagy a címzettek szerint rendezheti és jelenítheti meg kedve, igénye szerint az olvasó.

Az oldal jellegéhez, tematikájához kapcsolódóan a menüsor utolsó, harmadik nagy fejezete olyan társportálokat ajánl a látogatónak, melyek valamilyen módon kapcsolatban állnak Kazinczy személyével, életművével, munkásságával. Ezek a társoldalak a Magyar Museum, az Orpheus, a Pandekták elektronikusan elérhető lelőhelyei, illetve egy textológiai-filológiai adatbázist is elérhetővé tesznek, mely igen hasznos keresési lehetőségeket nyújt az érdeklődőnek.

Miután sorra vettük a belépési profilokat, melyek segítségével kiválasztottuk a művet, melyet el szeretnénk olvasni érdemes egy pillantást vetnünk a Navigátorra. A navigátor segítségével lehetőségünk nyílik arra, hogy a különböző szövegvariánsokat együtt, egymás mellett olvashassuk, továbbá biztosítja nekünk az összefüggések folyamatos láthatóságát, a különböző szövegfeldolgozási módok közötti váltást és a különféle kapcsolatok szerinti A weboldalon nagyjából kritikai szövegek találhatóak, de mellettük az önálló kötetben megjelent fordítások esetében az olvasói szöveg is felkerült az oldalra a szövegfeldolgozási módok közötti váltás bemutatása érdekében. Annak rendje és módja szerint a kritikai szövegekben szövegkritikai jegyzetek találhatóak,

míg az olvasói szöveg az emendált, gondozott változat, mely beépített magyarázatokkal van ellátva.

A Kazinczy-művek elektronikus kiadásának próbaverziója lehetőséget nyújt a genetikus szöveg és a szövegforrás együttes olvasására, láthatóvá teszi a variánsokat egy táblázatban is, nem csak önálló szövegforrásként. Az oldal arculata, hangulata, megtervezése formáiban és színeiben egyaránt a nyomtatott Kazinczy kritikai kiadást idézi elő. Színeiben a zöld a domináns, ugyanazon zöld, mely a nyomtatott változat borítójáról tetszik vissza. Emellé a zöld szín mellé pedig egy kellemes világos barnás-drappos szín társul háttérszínként, amely jól harmonizál a zölddel.

Véleményem szerint a fentiekben röviden bemutatott digitális kritikai kiadás magán viseli az alapos, hozzáértő, fáradságot nem sajnáló munka jegyeit, melynek köszönhetően az olvasó olyan új módon nyerhet bepillantást Kazinczy műveibe, mely nem lett volna lehetséges ugyanilyen módon hagyományos keretek között. Mindemellet ehhez az új olvasási módhoz egy jó strukturált, egyszerű online felület tartozik, mely jól átgondoltsága, egyszerűsége révén nagy mértékben megkönnyíti az olvasó munkáját. A szerkesztők egy felhasználóbarát oldalt hoztak létre, mely könnyűszerrel átlátható és használható azon olvasók, érdeklődők körében is, akik nem mozognak teljes otthonossággal, biztonsággal a digitális világban.

GYARMATI TÜNDE

É. KISS KATALIN (szerk.), **Magyar generatív történeti mondattan**. Akadémiai Kiadó. Budapest, 2014. 309 lap.

Nem túlzás, ha azt mondom: régóta várt kötetet tart kezében az olvasó. Régóta várt kötet ez, amely egy többéves kutatási projektumban részt vevő nyelvészcsoport (szám szerint hét nyelvész) munkájának az eredménye. Hogy rengeteg munka van a háttérben, azt mi sem bizonyítja jobban, mint a közel hatvan cím a Forrásjegyzékben és a több mint háromszáz felhasznált irodalom. De ne ugorjunk máris a könyv végére, hanem haladjunk lépésről lépésre.

A könyv elsősorban a nyelvtörténeti kutatások fontosságát hangsúlyozza. Rávilágít arra, hogy a generatív megközelítés milyen nagy mértékben segít megérteni a (magyar) nyelvben végbement változásokat, és megmutatja, hogy a szórendi változással vagy a grammatikalizációval kapcsolatos nyelvtörténeti kérdésekre milyen válaszokat kapunk a generatív nyelvelmélet szemszögéből. A legfontosabb célja tehát az, hogy tanulmányozza és rekonstruálja ezeket a változásokat, feltevéseket fogalmazzon meg, és következtetéseket vonjon le a nyelvi változások folyamatairól és mikéntjeiről. Háromszáz oldalon azonban egyszerűen lehetetlen felvázolni az összes, magyar nyelv történetét érintő mondattani változást, ezért a kötetben összegyűjtött kutatások csak egy eléggé jól körülhatárolt nyelvi jelenségre fókuszálnak: elsősorban az olyan funkcionális projekcióknak a vizsgálatára összpontosítanak, mint a determinánsok, kvantorok, névutók, igenevek, mondatbevezetők stb. A korpusz alapját főként a fennmaradt magyar nyelvű kéziratok kódexek képezik, de

ezeket kiegészítik a 16–17. századi levelek, továbbá néhány korai boszorkányper jegyzőkönyve és a bennük foglalt tanúvallomások.

A kötetet az első fejezetként számon tartott Bevezetés (11–13) nyitja, amely ismerteti a könyv célját, kitér a vizsgált időszakra, említést tesz a felhasznált példák forrásairól, valamint bemutatja az elemzés elméleti hátterét.

A második fejezetnek (Az ősmagyar SOV szórendtől az ómagyar ‘Topik-Fókusz-V-X*’ szórendig, 14–33) maga a szerkesztő a szerzője. Ez nem véletlenül szerepel nyitó fejezetként, hiszen éppen ez az a rész, amely a magyar nyelvben végbement legfontosabb változást – az alapszórendben végbement változást – illusztrálja és magyarázza. Számos bizonyíték áll a rendelkezésünkre, ami alapján bátran kijelenthetjük, hogy az ősmagyar mondatok szórendjében az alany megelőzi a tárgyat, illetve a tárgy megelőzi az igét. Ezek közül hadd említsem meg a rokonnnyelvi adatokat: úgy tűnik, hogy a magyar nyelv legközelebbi rokonaira, sőt, egy kivétellel az uráli nyelvekre mind az SOV alapszórend jellemző. Az ugor alapnyelvből örökölt SOV mondat típus igazából az ősmagyar kor folyamán topik-fókusz-V-X* típusú alakult, és – amint azt a 4. alfejezet is bizonyítja – már a Halotti beszéd és könyörgés elemzésénél is ezt az alapszórendet fedezhetjük fel. Ez a rész a fejezet veleje, amelyben a fent említett forrás kerül nagyító alá. Számomra a legfontosabb gondolat ebből a részből az, hogy nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy az alapszórendben történő változás még máig sem teljesen lezárult folyamat, és éppen ez a magyarázat arra, hogy a mai magyarban a fejező és fejezhető szerkezetek egyaránt megtalálhatók.

A harmadik fejezet (A tagadó és a kérdő mondatok változásai, 34–52), melynek szerzője szintén É. Kiss Katalin, a tagadó és kérdő mondatokban végbement változásokat veszi szemügyre. Ez a pár oldal tagadósónak az igéhez, az igekötőhöz és az igemódosítóhoz való viszonyát tárgyalja, nagy hangsúlyt fektet a tagadósóval való egyeztetés kialakulására, kitér a tagadó mondatokkal szoros kapcsolatban álló sem partikulára és a különféle se-kifejezésekre, és felvázolja a tagadó mondatok szerkezetét. Ami érdekességnek tűnhet a mai magyar anyanyelvűnek az az, hogy az ősmagyarban és a korai ómagyarban a se-kifejezések és a sem lehetséges hordozói voltak a tagadásnak, azaz a senki és semmi típusú névmások mellett nem kellett kitenni a tagadósót. A kérdő mondatok vizsgálatánál a szerző külön figyelmet szentel az eldöntendő és a kiegészítendő kérdések szerkezeteire és a bennük végbement változásokra. Aki ezt a fejezetet figyelmesen végigolvassa, választ kap arra a kérdésre, hogy mit takar a Jespersen-féle negatív ciklus, illetve mi a lényeges különbség az ugor alapnyelv és az ómagyar között az ige előtti pozíciót illetően.

A következő fejezet (É. Kiss Katalin – Kántor Gergely, Változások az igei toldalékolás morfoszintaxisában és szintaktikai hátterében, 53–94) tág címe a tárgyas ragozás, az összetett igeidők és az igemódok szerkezetét, szerepét és nem utolsósorban kialakulását fedí. Ami a tárgyas ragozást illeti, nagyon érdekes információt találunk nemcsak az első és második személyű névmási tárggyal való egyeztetés hiányát, hanem az egyes ómagyar szövegekben fellelhető, kevésbé következetes tárgyas ragozást illetően is. Az ómagyar összetett igeidőinek funkciója kiterjed a különböző aspektusú (befejezett és befejezetlen) jelen és múlt időkre. Bár fokozatos eltűnésük kevésbé összetett igeidőkre adnak alkalmat, az aspektusjelölést fokozatosan átveszik a mára már annyira nélkülözhetetlen igekötők. Az utolsó alfejezetben Kántor Gergely lépésről lépésre bontja ki az

igemódok szerepének változását: először számba veszi a mai magyar módváltási stratégiákat, és olyan fogalmakat tisztáz, mint kijelentő mód, feltételes mód és kötőmód, reális és irreális, veridikális, nemveridikális és relatíve veridikális igék, hogy majd az olvasóval jobban megértesse, milyen szintaktikai jelenségek mentek végbe a korai ómagyar szövegekben, illetve két kései ómagyar kódexben. Gyakran előfordul, hogy a szerző vagy párhuzamot von a korpuszokban felfedezett folyamatok és a mai magyarban fellelhető jelenségek között, vagy egyszerűen hangsúlyozza közöttük az eltérést. Mint minden nyelv történetében, eltérések itt is vannak, és ezek összegzésére nagyon jó példa a záró rész és különösen a 7. táblázat.

Egedi Barbara fejezete (Főnévi kifejezések: Határozottság, névelőhasználat, birtokos szerkezetek, 95–126) az ómagyar főnévi csoportok belső struktúrájának vizsgálata által visszatér a generatív mondattanra oly jellemző ágrajzokra és bináris ábrákra. A fejezet először az ómagyar határozott névelő kialakulását járja körül, szemügyre véve azokat az eseteket, amikor lehetetlen határvonalat húzni a mutató névmásos és a névelős szerkezetek között, és párhuzamot von a latin *ille* és a magyar névelő között. Az esetek túlnyomó részével ellentétben, amikor is egy nyelv története során a változás úgymond negatív irányba halad (azaz valami eltűnik, pl. a *vala* segédigének helyt adó TP réteg, lásd a 4. fejezetet), itt meglepő módon a változás pozitív irányba halad, azaz míg a kései ómagyar kor kódexeiben csak elvétve találunk névelőt, a mai magyar nyelvben már ritkaságszámba megy, ha egy *argumentum* szerepű főnévi kifejezés előtt nem jelenik meg determináns; másként fogalmazva, a frázis csupán NP és nem DP. Az elemzés kiterjed tulajdonnevekre, inherensen egyedi nevekre, genetikus olvasatú főnévi kifejezésekre, mutató névmással ellátott főnévi csoportokra, különböző birtokos szerkezetekre és olyan esetekre, ahol a főnévi kifejezés nem *argumentum*, hanem pl. másodlagos predikátum. A fejezet utolsó része a határozott névelő fokozatos megjelenésével és elterjedésével foglalkozik, ami jelentős szintaktikai következményekkel jár: a kiterjesztett DP projekció a középmagyar korszakban olyan projekciók megjelenéséhez vezet, mint a PossP, ez a mai magyar nyelvben még kibővül egy topik frázissal (TopP), amelyhez még hozzáadódnak további szórendi változások.

Bende-Farkas Ágnes már régóta foglalkozik a (magyar) kvantorok szemantikájával, így egyáltalán nem lelepő, hogy éppen ő a hatodik fejezet (Az univerzális és az egzisztenciális kvantorok története, 127–153) szerzője. A fejezet olyan kérdésekre keresi a választ, mint hogy milyen szintaktikai kategóriák és milyen szerkezetek hordoznak kvantifikációs információt az ómagyar és az ómagyar korban, ugyanazok a kategóriák és szerkezetek megtalálhatóak-e a mai magyar nyelvben ugyanazzal a szereppel, és milyen folyamat(ok)on keresztül alakult ki a mai magyar nyelv kvantifikációs eszköztára. A lehetséges kvantoros kifejezések és szerkezetek bemutatása után a szerző ismerteti a hátralevő részben használt logikai-jelentéstanai kifejezéseket (pl. hatókör, kvantor, halmaz, disztributivitás, operátor stb.), hogy majd rátérhessen az univerzális kvantorok elemzésére, pontosabban a *mind* és *minden* kapcsolatára, a köztük levő különbségekre, főként a szintaktikai viselkedésüket és elemzésüket illetően, valamint az általuk hordozott jelentésre az ómagyar/középmagyar korban és a mai magyar nyelvben. A fejezet utolsó része az egzisztenciális kifejezésekről, pontosabban a *vala* + névmás összetételéről és értelmezéseinek változásairól szól. A kvantorok szemantikája indokolhatja azt a figyelemreméltó

tényt, hogy ebben a fejezetben számos utalást találunk más nyelvek (angol, német, francia, román, orosz) kvantoraira.

Egy rövidebb lélegzetű fejezet következik (Hegedűs Veronika, A névutós kifejezések grammatikalizációja és belső szerkezeti változásai, 154–176), amely az adpozíciókra – azaz névutókra, határozóragokra, helyhatározószókra és igekötőkre – összpontosít. Öröndetes, hogy a határozóragok és a rag nélküli vonzattal álló névutók egységes kezelését történeti érvekkel is alá lehet támasztani. Ami a birtokos szerkezetben kialakult névutók múltját illeti, a grammatikalizációs folyamat (legalább) két lépésben történt: először egy ragos birtokból (ház bele-n) lett a névutó (házban), majd ez vált raggá (házban). Ez a folyamat azonban nem teljesen egyértelmű, hisz ómagyar kori szövegekben találni olyan elemeket, amelyek a grammatikalizációs folyamatnak csak a felénél tartanak, azaz már nem főnevek, de még nem is igazán névutók. A javaslat alapvetően az, hogy a grammatikalizáció az N kategóriából a P kategóriába nem közvetlenül, hanem közvetve megy végbe egy átmeneti kategórián (AxPart) keresztül, a következőképpen: $N > AxPart > P$. Így a szerző – követve a kartográfiai elveket, melyek szerint a lexikális és funkcionális kategóriákat (és így a P-t is) minél jobban szét lehet és szét kell boncolni – a grammatikalizáció nagyobb lépéseit kisebb fázisokra bontja le. Az értelmezős szerkezetben keletkező névutók után végül Hegedűs az igekötőket elemzi. Nem meglepő, hogy ezek a P kategóriájába tartozó elemek szerkezetileg p fejként jelennek meg.

A nyolcadik fejezet (Dékány Éva, A nem véges alárendelés (Az igenevek) története, 177–238) a legterjedelmesebb rész. A részletes bevezető után a szerző rátér a főnévi igenevek vizsgálatára. Ezek általános jellemzőinél kihangsúlyozza, hogy a jelen elemzés hol tér el a hagyományos történeti leíró nyelvtanoktól, majd viszonylag hosszan tárgyalja az önálló referenciájú alannal rendelkező és a kontrollált alanyú főnévi igeneveket. Ezután egy külön alfejezet következik a -t/-tt végű igenevekről. Nem is csoda, hogy bőséges részt szentel ezekre az igenevekre, hisz csak a melléknévi igeneveknél hat típust különböztethetünk meg. Vannak (1) befejezett melléknévi igenevek (pl. kettétört bot), (2) kontrollált tárgyú -t/-tt melléknévi igenevek (pl. anyám sütötte kenyér), (3) kontrollált birtokosú -t/-tt melléknévi igenevek (pl. vére hullott katona), (4) kontrollált alanyú -t/-tt melléknévi igenevek, ahol a kontrollált alany külső argumentum (pl. az imént énekelt versenyző), (5) kontrollált alanyú -t/-tt melléknévi igenevek, ahol a kontrollált alany belső argumentum (pl. a sokat látott utazó), és (6) kontrollált locatívuszi módosítójú -t/-tt melléknévi igenevek (pl. Mária ülte gaz). Ezen kívül még szó esik a -t/-tt végű, kötelezően birtokolt gerundiumos igenevekről (pl. röptében), az -atta/-ette határozói igenevekről (amelyek a tipológiájukból ítélve az ómagyarban nagyon produktívak lehettek, de sajnos a mai nyelvben már egyáltalán nem találhatók meg), valamint egyéb, -t/-tt végű határozói igenevekről (pl. jövet, jöttön). A következő, ezúttal rövidebb alfejezetek az -ó/-ő végű igenevekről, a -va/-ve/-ván/-vén/-vál/-vél határozói igenevekről és a komplex cselekvést leíró -ás/-és végű deverbális főnevekről szólnak. Itt nem térünk ki ezen igekötők és szerkezetek részletes bemutatására, elég, ha azt mondjuk, hogy elemzését a szerző nagy szakmai igényességgel bontja ki, állításait logikus, pontokba szedett érvekkel támasztva alá. E fejezet értékei közé tartozik továbbá a számtalan figyelmesen kiválasztott példa, ami az elemzést átfűzi. Ugyanakkor, az információ mennyisége miatt, nagyon hasznosnak találom a táblázatokat is. Ezek összegzik a leírt jelenségeket, és segítenek nyomon követni az elmondottakat.

Végül az utolsó fejezet (Bácskai-Atkári Júlia, A véges alárendelő összetett mondatok története, 239–279) a véges beágyazott mellékmondatok belső szerkezetével és az őket bevezető alárendelő kötőszók és vonatkozó névmások kialakulásával és változásával foglalkozik. Először is, kiindulva Rizzi (1997) nagyhatású tanulmányából és az itt előterjesztett úgynevezett „Split CP” hipotézisből, a szerző vázolja a (magyar) bal periféria szerkezetét, és tisztázza a relatív ciklus fogalmát. Erre azért van szükség, mert a vizsgált alárendelő kötőszók mindegyike átesett egy kétlépcsős grammatikalizációs folyamaton. Ezután sorba veszi a négy, C státussal rendelkező grammatikai elemet, melyek között kitüntetett helyet kap a hogy kötőszó (számos funkciója és elterjedt használata miatt), majd a ha, a mint és a mert, valamint ezek szerepeinek áttekintése következik. Ezután a szerző e négy kötőszó egymással, illetve más, szintén a mellékmondat C-tartományában található fejekkel való kombinációiról is beszél. Élvezetes olvasmány az a rész, amely a kötőszók strukturális megjósolhatóságát vizsgálja. Míg egyes kombinációk (pl. hogyha, mintha, merthogy) természetesnek tűnnek, el kell fogadni, hogy olyan kombinációk is léteztek, mint a hahogy, hamint vagy hogymert, nem is beszélve az olyan esetekről, ahol egy negatív elem (ami igazából egy PolP feje) ékelődik a két kötőszó közé, és olyan formákat kapunk, mint hogynemmint vagy hogysemmint. A szerző az összefoglalás előtt még kitér a vonatkozó mellékmondatok történetére, illetve az ezeket bevezető vonatkozó névmásokra. Hogy ez hogyan kapcsolódik az előző részekhez, az kiderül a legutolsó alfejezetből.

A Függelékben (280–285) Egedi Barbara nyomatékosan figyelmeztet arra, hogy bár a fordítások során a latin nyelv hatását nem lehet kétségbe vonni, „a magyar fordítások következetesek és láthatóan nem befolyásolják őket a latin források eltérő megoldásai” (2014: 282). Más szóval, a mai olvasó számára furcsa szórendek és szókapcsolatok háttérben inkább a magyar nyelv történetét (és a magyar nyelvben végbement belső változásokat), mintsem kizárólag a latin szórend tükrözését és a forrásszöveg hű visszaadását kellene látnunk.

A kötetet Forrásjegyzék és Bibliográfia zárja.

A fejezetek egyenkénti rövid ismertetése után nem marad más hátra, mint az általános értékelés. Aki egy kicsit is jártas a generatív mondatban, az tudja, hogy ezen elméleti nyelvészeti megközelítésnek a megértéséhez nem elég az általános nyelvészeti tudás vagy a hagyományos(nak nevezett) mondatanalízis elemzés alapvető fogalmainak és ábrázolási módjának az ismerete. Ennek a szintaxisnak a jobb megértéséhez ismerni kell azokat a jellemző sajátosságokat, amelyeket például a formális logika használ, amikor természetes nyelvi mondatokat elemez a saját szempontjai szerint. Az itt bemutatott, tudományos igényességgel összeállított írások komoly hangvételtől, szakmai jellegről tesznek tanúságot, pontosan megfelelnek az előírt magas színvonalnak, hangvételük professzionalizmusra vall. Bár az egyes fejezetek esetében már megemlítettem a meglátásaimat, itt további két dolgot jegyeznek meg.

A kötet a tanulmányok elrendezésében sem a hagyományos, szerzők neve szerinti sorrendet, sem a tematika szerinti csoportosítást nem követi. Bár vannak néhol tematikai átfedések az egyes fejezetek között, nem világos, hogy a harmadik és a kilencedik fejezet – mindkettő különféle mondatok szintjén tárgyalja a változásokat – miért került egymástól oly távol, főként, hogy a közbeeső fejezetek a különböző frázisokban és kvantorokban végbement változásokat tárgyalják. Erre a magyarázat talán az, hogy az utolsó fejezet, bár a cím szerint a véges alárendelő összetett mondatok történetének tanulmányozását tűzte ki

célul, igazából a mellékmondatokat bevezető kötőszókkal és vonatkozó névmásokkal foglalkozik.

A különböző forrásokból vett példák esetében különösen értékelem azt, hogy a szerzők félkövér betűtípussal kihangsúlyozzák a vizsgált szót/szavakat/frázisokat. A bevezetésben a szerkesztő leszögezi ugyan, hogy „a könnyebb olvashatóság érdekében alkalmaztunk néhány paleográfiai egyszerűsítést ... a kódexekben alkalmazott rövidítéseket a mondatok jobb megértése érdekében zárójelben kiegészítjük ... a ma már nem használatos vagy nehezen azonosítható ómagyar szavak jelentését is megadjuk zárójelben, például: heon (‘csak’)” (2014: 13), és tudomásom szerint főként olyan esetekben szokás a felhasznált példák fordítását is mellékelni, ahol a tanulmány és a példák nyelve nem azonos, több esetben azonban lehet, hogy hasznos lett volna, ha a szerzők – ha nem is magyarázó jegyzetekkel vagy morfológiai elemzéssel, de – hozzávetőleges, mai magyar megfelelőikkel ellátták volna ezeket a szövegrészeket. (Erre találunk kivételt is pl. a 118. vagy a 134. oldalon – ez utóbbi esetben szükséges a fordítás a kvantorok pontos értelmezése miatt is).

Sokan talán azt gondolják, hogy a mű, annak ellenére, hogy egyedülállónak számít a magyar nyelvészetben, nem járul hozzá a magyar nyelvtudomány nemzetközi hírének növeléséhez, mert távol marad olyan nyelvészekről, akik nem olvasnak magyarul. Ehhez viszont hozzá kell tenni, hogy a szerzők az itt összefoglalt kutatási eredményeiket számos nemzetközi, nem magyar nyelvű publikációban közölték már. És ami véleményem szerint talán ennél is fontosabb az az, hogy az Oxford University Press-nél megjelent a kötet angol változata, így az itt összegzett kutatás és annak eredménye bizonyára nem marad távol a nemzetközi olvasóközönségtől sem.

FARKAS IMOLA-ÁGNES

HÍREK

VÖÖ ISTVÁN

(1934–2015)

Szomorú kötelesség vár rám: emlékezni kedves kollegánkra, Vöö Istvánra, a kolozsvári egyetem nyugalmazott docensére, aki 81. életévében, 2015. április 24-én Temesváron elhunyt.

Szüllőhelye szintén Temesvár. E bánági városban született 1934. december 22-én. Középiskoláit is itt végezte; majd 1958-ban a Bolyai Tudományegyetemen magyar nyelv- és irodalom szakos tanári oklevelet szerzett. Még ebben az évben kinevezték az egyetem magyar nyelvészeti tanszékére gyakorlónak, 1959-től tanársegéd, 1963-tól – már a BBTE-n – adjunktus, 1992-től nyugalomba vonulásáig docens. Nyugdíjas éveiben visszatért Temesvárra.

Az egyetemen a fonetika és a magyar nyelvjárástan oktatója. A hallgatókkal végzett lejegyzési gyakorlatok szövegei alapján összeállított egy *Magyar nyelvjárási szöveggyűjteményt* (Kvár, 1970).

Fő kutatási területe a romániai magyar nyelvjárások nyelvföldrajzi vonatkozásai, a fazekasmesterség szakszókincsének vizsgálata, román és magyar nyelvi összefüggések, kölcsönhatások. Miután részt vett a tanszék keretében a székely és moldvai csángó nyelv- atlasz munkálataiban, az itt használt kérdőfüzet segítségével összegyűjtötte és térkép- lapokon mutatta be a hétfalusi csángó nyelvjárási jelenségeket (*Hétfalu nyelvjárási atlasza*. Kvár 1971). Figyelme ezután a bánági magyar nyelvjárások felé fordult, bejárta a magyarok által is lakott bánági falvakat, nyelvföldrajzi módszerrel összegyűjtötte és leírta e falvak nyelvjárását. Az egyelőre kéziratban lévő bánági magyar nyelvjárások atlasza anyagából a NyIrK-ben több szaktanulmányt közölt: *A bánági nyelvjárástípusok e-zése* (1973/17); *A bánági nyelvjárás labiális ö-zése* (1975/8); *Bánági tájszavak* (1976/20), 1977/21, 1979/23). Az 1970-ben megvédett és később könyv alakban megjelent doktori értekezése (*A bánági magyar nyelvjárások magánhangzó-rendszere*. Buk. 1975) is a bánági magyar nyelvjárásokhoz kapcsolódik. Mint a romániai fazekasmesterség szókincsének gyűjtője, e témában is több szócikket közölt, ugyancsak a NyIrK-ben: *A rákláb és név- változatai* (1962/6); *A korsó-elnevezések az RNK-beli fazekasság szókincsében* (1964/8); *A fazekaskorong alkatrészei* (1965/9). Társszerzője volt annak a nagyszabású kiadványnak, amely a román szókincsnek a magyarra gyakorolt hatását méri fel (*A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai* [Márton Gyulával és Péntek Jánossal] Bukarest, 1978). Szótárszerű összevetését adta a közmondások román és magyar megfelelésének (*Dicționar de proverbe român-maghiar*. Bukarest, 1978; *Dicționar de proverbe maghiar-român*. Uo. 1984). Annyit tudtunk róla, hogy a temesvári Heti Új Szóban 2001-től nyelvművelő rovatot tart

fenn. Tanulmányai jelentek meg az *Anyanyelvünk művelése* (Bukarest, 1975), a *Tanulmányok nyelvről, irodalomról* (Kvár, 1992) és a *Beszélni kell* (uo. 1996) c. gyűjteményes kötetekben.

Ki tudja, mi okból, temesvári visszavonultságában nem tartott kapcsolatot kollégáival, a kolozsvári nyelvészekkel.

Egykori tanszékének volt és jelenlegi munkatársai, tanítványainak sokasága emlékét szeretettel őrzi.

MURÁDIN LÁSZLÓ